

Klâsik Türk Edebiyatında

G Ö Ç

Hazırlayanlar:

Dr. İlyas YAZAR • Dr. Esra BEYHAN

Klâsik Türk Edebiyatında Göç

Dr. İlyas YAZAR • Dr. Esra BEYHAN

ISBN: 978-625-6822-11-5
Paradigma Akademi Yayınları
Sertifika No: 69606

Paradigma Akademi Basın Yayın Dağıtım
Fetvane Sokak No: 29/A
ÇANAKKALE
e-mail: fahrigoker@gmail.com

Dizgi&Kapak
Himmet AKSOY

Matbaa
Meydan / 99 Baskı
Sertifika No: 76711

Kitaptaki bilgilerin her türlü sorumluluğu yazarına aittir.

Bu Kitap T.C. Kültür Bakanlığından alınan bandrol ve
ISBN ile satılmaktadır. Bandrolsüz kitap almayınız.

Kasım 2024
Paradigma Akademi

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	3
ÖN SÖZ.....	7
GİRİŞ.....	11
Klasik Türk Edebiyatı ve Göç.....	23
Göçün Ortaya Çıkış Biçimleri:.....	26
1. İkbal Beklentisiyle Yapılan Göç.....	29
1.1. Fuzûlî.....	33
1.2. Bağdatlı Rûhî.....	35
1.3. Za'îfî.....	38
1.4. Nâbî.....	39
1.5. Süheylî.....	42
1.6. Varvarlı Ali Paşa.....	43
1.7. Kâtibî.....	44
1.8. Diyarbakırlı Lebîb.....	46
1.9. Ebûbekir Kânî.....	48
1.10. Enderunlu Fâzıl.....	51
2. Görev Sebebiyle Yapılan Göç.....	55
2.1. Gelibolulu Mustafa Âlî.....	56
2.2. Hecrî.....	60
2.3. Rahîmî.....	62
2.4. Sehî Bey.....	63
2.5. Fehîm-i Kadîm.....	66
2.6. Süheylî.....	68
2.7. Şehrî.....	70
2.8. Arpaeminizâde Mustafa Sâmi.....	72
2.9. Bursalı Belîğ.....	74

2.10. Osmanzâde Tâ'ib.....	76
2.11. Enderunlu Fâzıl	78
2.12. Sünbülzâde Vehbî.....	80
3. Sürgün Yoluyla Yapılan Göç	87
3.1. Ahmet Paşa.....	89
3.2. Hayâlî-i Gülşenî	91
3.3. Niyazi-i Mısrî	93
3.4. Mehmed Sıdkî	95
3.5. Mirzazâde Sâlim.....	96
3.6. Nâ'îlî	98
3.7. Eşref Paşa.....	99
3.8. Haşmet	101
3.9. Keçecizâde İzzet Molla.....	103
3.10. Nevres-i Kadîm.....	108
4. Savaş ve Doğal Afet Sonucu Yapılan Göç	117
4.1. Celâlzâde Mustafa	120
4.2. Hadîdî	122
4.3. Senâyî	124
4.4. Diyarbakırlı Lebib	126
4.5. Musa Kâzım Paşa	128
4.6. Hüseyin Râci Efendi	130
5. Tasavvuf ve Göç.....	137
5.1. Yunus Emre.....	140
5.2. Seyyid Nesîmî.....	143
5.3. Derviş Hasan.....	147
5.4. Bekâyî.....	147
5.5. Bi'atî	148
5.6. Garîbî	149
5.7. Câmî.....	149

5.8. Azîzî	150
5.9. Güftî	151
5.10. Kâmilî	151
5.11. Mûr Ali Baba	152
SONUÇ	153
KAYNAKÇA	157

ÖN SÖZ

İnsanlık tarihinin en önemli ve en etkili olgularından biri olan göç, insanoğlunun başta savaş ve doğal afetler olmak üzere çeşitli nedenlerle evini, barkını, yerini, yurdunu terk ederek başka diyarlara yerleşmeleri ya da geçici olarak bulunmaları anlamına gelmektedir. Farklı bilim alanlarının farklı şekillerde tanımladığı göç, ortaya çıkış biçimine göre çeşitli isimler altında sınıflandırılmaktadır. Göç, ekonomik, siyasi, sosyal, dînî, içtimâî, terör vb. nedenlerle hem ülke içinde hem de ülkeler arasında gerçekleşmektedir. Son yıllarda çok daha öne çıkan göç olgusu, tüm dünyayı ilgilendiren bir konu olarak gündemdeki yerini korumaktadır.

Göçlerin hem göç edenler hem de göç edilen yerler için çeşitli sonuçları her zaman olmuştur. Bu sonuçlar arasında çoğunlukla insanların hayatları, kimlikleri, kültürleri, inançları ve değerleri üzerindeki etkiler, değişimler ve dönüşümler dikkat çekmektedir. Göç aynı zamanda toplumların yapısını, dinamiklerini, ilişkilerini ve sorunlarını etkileme ve değiştirme özelliklerine de sahiptir.

Göç olgusu, tarihsel süreçte sanatın ve edebiyatın da ilgi alanları arasında kendine yer bulmuş, sanatçıların realist ya da sembolik söylemleriyle, mecazlı anlatımlarıyla vücut bulan eserlerde göçün birey ve toplum üzerindeki etkilerinin sanatçı bakış açısıyla yoğurularak yansıtıldığı örnekler her devrin edebî ürünleri arasında görülmektedir. Bu bağlamda Türk edebiyatı da göç konusuna kayıtsız kalmamış, farklı devir ve dönemlerinde göç ve göç yaşantılarından aldığı ilhamla pek çok eserde tema, izlek, metafor, mecaz ya da telmih unsuru olarak kullanılmıştır. Bu çalışmada da

klâsik Türk edebiyatı şairlerinin penceresinden göç olgusuna ışık tutulmaya çalışılmıştır.

Klâsik Türk edebiyatı yaklaşık yedi asırlık bir döneme damgasını vuran, ağırlıklı olarak da İslâm kültür dairesinden beslenen bir edebî gelenektir. Yaygın kullanım alanı bulduğu yedi asırlık zaman zarfında göç ile ilgili pek çok tecrübeye sahip olan bu edebî geleneğin mensupları, temsil ettikleri edebî üsluplarda göçe dair söyleyişlerde tecrübelerini yansıtmaktan uzak kalamamıştır.

Klâsik şairin göç yaklaşımı, göç anlayışı, göçe bakışı, göç yaşantıları, göçe sebep durumlarıyla ve göçün sonucunda ortaya çıkan sonuçlarla birlikte duygu ve düşünce dünyasındaki yansımalarıyla beraber değerlendirilmiş, başta divanlar olmak üzere hecrname, hicretname, gurbetname, firakname, sergüzeştname ve hasbihal gibi formlarda kaleme alınan mesnevilerde dile getirilmiştir.

Bu çalışmada klasik şiirin göç algısı ve onu işleme biçimleri başta bu edebî geleneğin temsilcileri olan şairlerin hayatlarında tecrübe edindikleri durumlardan hareketle ele alınmış ve bu bağlamda göçün ortaya çıkış sebepleri yaşanan fiili durumlara dayalı sistematik bir sınıflamanın da özünü oluşturmuştur. Göç ve göç algısına yönelik klasik edebiyatın şairlerinin duygu, düşünce, hayal ve estetik yaklaşımlarının ortaya koyduğu üslup bağlamında çalışmamız “İkbal beklentisine dayalı olarak merkez(ler)e doğru yapılan göç, Görev sebebiyle merkez(ler)den taşraya doğru yapılan göç, Sürgün nedeniyle yapılan göç, Savaş ve doğal afet sonucuna dayalı olarak yapılan göç ve Tasavvuf hareketine dayalı yapılan göç” başlıkları altında yürütülmüş, her başlıkla

İlgili seçilen örnek metinler, değerlendirilerek şairin göç bağlamındaki duygu ve düşünce dünyasına temas edilmiş, bölüm sonlarında ise genel bir değerlendirme yapılmıştır. Söz konusu bölümlerdeki göç olgusunu pekiştirmek amacıyla şairlerden seçilen metinler, şairlerin yaşadığı dönemler dikkate alınarak sıralanmıştır.

Kitapta, Türk edebiyatının en uzun dönemini oluşturan klasik Türk edebiyatı şairlerinin dilinden, yüzyıllar boyunca, geniş bir perspektiften göç temasına nasıl yaklaştıkları, nasıl bir üslup çerçevesinde ele aldıkları, göçün ve göçe dair yaşanılanların hem fiziksel hem de duygusal boyutunu aktarmaya çalıştık.

Umuyoruz ki bu çalışma, göçün başta klasik Türk edebiyatı olmak üzere edebiyatımızdaki derin izlerini keşfetmeye ve insanlık tarihiyle yaşıt olan göç gerçeğini ve trajedisini anlamaya ve anlamlandırmaya katkı sağlamış olur.

İlyas Yazar & Esra Beyhan

26 Ekim 2024

İzmir

GİRİŞ

Göç kavramı, ekonomik, toplumsal, siyasi sebeplerle bireylerin veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi, taşınma olarak sözlükte tanımlanmaktadır (TDK, 2022). Osmanlı Türkçesinde hicret kavramı ile karşılanan göç Onuncu Kalkınma Planı'nda (2014) ekonomik, toplumsal veya siyasi sebeplerle birey veya toplulukların bir ülkeden başka bir ülkeye, bir yerleşim yerinden başka bir yerleşim yerine gitme işi olarak tanımlanmaktadır. Bir başka tanım da ise kişilerin; yaşadığı coğrafi mekânı, kendilerine has sebeplerle sürekli veya geçici olarak yerleşmek düşüncesiyle terk ederek yeni bir mekâna yerleşmesi (Türkyılmaz, 1998, s.2) olarak ifade edilmektedir. Uluslararası göç hukukuna göre ise göç, devletlerarası ya da bir devlet içinde yer değiştirmek şeklinde normlar hiyerarşisinde betimlenmiştir. Göç, süresi, yapısı ve nedeni ne olursa olsun özünde insanların yer değiştirdiği nüfus hareketleri olup buna mülteciler, yerinden edilmiş kişiler ve ekonomik göçmenler de dâhildir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 22). Yine göç, kişinin yeni şartlara daha iyi uyum sağlayabilmesi için doğal, ekonomik, siyasal ve benzeri zorunluluklar neticesinde yaşadığı cemiyeti ve sosyal çevreyi değiştirmesi, bir başka çevreye, yabancı olduğu bir insan topluluğuna katılması olayı olarak da ifade edilmiştir (Arslan, 2001, s.149). Hüküm ise bireylerin yer değiştirmiş olmasının tam anlamıyla göç kavramıyla izah edilemeyeceğini, bir topluluk tarafından bir irade ile yapılan eylemlerin sosyolojik bir eylem olarak kabul edilebileceğini belirterek göçü toplumsal bir irade olarak değerlendirmektedir (Hüküm, 2022, s.30).

Temel olarak bakıldığında göç, zaruri ya da zaruri olmayan sebeplerle kısa süreli olmamak koşuluyla bir yerden bir yere gitmenin ve orada bir müddet ikamet etmenin karşılığı olarak kullanılan, mekânsal yer değiştirme hareketliliği olarak tanımlanabilen karmaşık ve çok boyutlu bir olgudur (Kaya ve Gülersoy, 2023, s.27).

Dolayısıyla göç, köyden kente göç, beyin göçü, iç göç, dış göç, yasa dışı göç, iş göçü gibi çeşitleri bünyesinde barındıran, toplumu derinden etkileyen ve şekillendiren sosyolojik bir olgu olarak hayatımızda yer etmektedir. Petersen'in göç sınıflaması incelendiğinde göçü nedenleri bakımından ilkel göç, zoraki göç, zorlayıcı göç ve serbest göç olmak üzere dört farklı kategoride ele aldığı görülmektedir (Kaygalak, 2009, s.11). Özkan (2019) da göç olgusunu ortaya çıkış biçimine göre farklı isimlerle sınıflandırmış, göç hareketlerinin yönüne göre iç göç ve dış göç (uluslararası göç); göçü ortaya çıkaran nedenlere göre de iklimsel göç, ekonomik göç, siyasi göç, eğitim göçü, beyin göçü, emekli göçü gibi başlıklarda tasnif etmiştir.

İnsanlığın başlangıcından günümüze kadar göç, çeşitli sebeplerle hayatın doğal akışında sürekli var olmuştur. İlk insanlar avcı ve toplayıcı hayat sebebiyle sık sık yer değiştirmiş; tarımın ve buna dayalı faaliyetlerin keşfedilmesinden sonra pek çok topluluk iklim ve coğrafi koşulları uygun olan bölgelerde yerleşik hayata geçse de bir kısım topluluklar hayvancılıkla geçimlerini sağladıkları için göçebeliği bir hayat tarzı olarak benimsemiştir.

Bunların dışında, topluluklar tarih boyunca iklimin, coğrafi şartların, afetlerin, savaş, sürgün, baskı,

ayrımcılık ve asimilasyon gibi siyasi şartların, kıtlık, işsizlik gibi ekonomik şartların ve inanç özgürlüğünün sağlanamamasından kaynaklı dini şartlar gibi farklı değişkenlerin etkisiyle göç etmek zorunda kalmışlar ya da göç etmeye mecbur bırakılmışlardır. Bu göçler bireysel olarak yapıldığı gibi etki alanı bölgelerden ülkelere kadar genişleyen, kitleleri etkileyen ve dünya tarihinde kırılmalara yol açan sonuçları da beraberinde getirmiştir. Buzul çağının sona ermesiyle birlikte buldukları bölgelerdeki şartlar elverişsiz hâle geldiği için Türklerin Asya'dan Avrupa'nın içlerine doğru gerçekleştirdiği göçler, tarihte kavimler göçü olarak adlandırılmış ve Roma imparatorluğunun dağılmasına zemin hazırlayan, Avrupa'nın etnik ve siyasi yapısını şekillendiren ve ilk çağı kapatıp orta çağı başlatan büyük bir sosyolojik olgu olmuştur.

Aynı şekilde İslam peygamberi Hz. Muhammed (a.s.)'in Mekke'den Medine'ye hicreti dini ve siyasi pek çok sonuçları olan bir göç hareketidir. Coğrafi keşifleri müteakip Amerika'nın keşfi, sonrasında Avrupa'dan buraya yapılan göçler, hem Amerika kıtasının etnik yapısını yeniden şekillendirmiş, hem de yeni kıtanın kadim insanların sahip olduğu altın ve servetin Avrupa'ya akıtılarak bu kıtanın refah seviyesini yükseltmiş ve aynı zamanda Sanayi Devrimi'ne zemin hazırlamış, Asya ile Avrupa arasındaki güç dengelerinin değişmesinde önemli rol oynamıştır. Fatih Sultan Mehmet'in İstanbul'u fethi Doğu Roma'nın yıkılmasına, burada bulunan aydınların, din adamlarının ve bilim insanların Avrupa'ya göç etmesi nedeniyle daha sonraki dönemlerde Avrupa'da meydana gelecek Rönesans ve Reform hareketlerine zemin oluşturmuş; bu bağlamda da yine çağ açıp çağ kapatmış bir hadise

olarak tarihteki yerini almıştır. Kitlesele ölçekte olmasa da tarih boyu süregelen doğal afetler, savaşlar yahut sürgünler sebebiyle pek çok insan yaşadığı yeri terk etmek zorunda kalmıştır.

İnsanlık tarihi kadar eski sayılabilecek göç olgusu, içinde yaşadığımız dönemde de hâlen güncelliğini ilk günkü hali gibi koruyan bir gerçekliktir. Savaş, sürgün gibi çeşitli sebeplerle istikrarsızlaşan bölgelerini, yurtlarını ve evlerini terk etmek zorunda kalan pek çok insan farklı ülkelere göç ve iltica etmiş, sığınmacı durumuna düşmüşlerdir. Aynı şekilde gelir dağılımı adaletsizliği, fırsat eşitsizliği, şehirlerin büyüme ve gelişme farklılıkları, deprem, sel gibi büyük doğal afetlere dayalı çeşitli nedenler, köyden kente göçü, beyin göçü, iş göçü, zorunlu göç gibi bireysel ve kitlesele hareketlilikleri tetiklemekte ve önemli sosyolojik sonuçlar doğurmaktadır.

Göç ve göçe dair sonuçlar temelde insanlığın yüzleştiği, toplumun ve bireyin hayatında derin izler bırakan yaşantılardır. Bu nedenle göç, varlığını yine insana borçlu olarak sanatın ve edebiyatın yüzyıllardan beri ilham kaynağı olmaya devam etmektedir. Göç hadisesinin edebî eserlerdeki izlerini Türk edebiyatının şifahi döneminden günümüze kadar takip etmek mümkündür. Ünlü Göç Destanı, Türk tarihinde göç hadisesinin ne denli önemli bir rol oynadığını sözün ahengi ve büyümlü anlatım gücüyle ifade etmektedir. Söz konusu metinde Türklerin kutsal taşları Çinliler tarafından parçalanarak Çin'e götürüldüğünde Türkler için felaketlerin ardı ardına gelmeye başladığından söz edilmektedir:

“...Bu olayın ardından yedi gün sonra Yü-Lun Kağan öldü. Fakat Uygur Türk yurdu felaketlerden kurtulamadı. Irmaklar kurudu, göllerin ve iç denizlerin suları çekildi, topraklar susuzluktan çatlayarak ürün vermez oldu. Türk milleti, huzur, rahat ve bereket yüzü görmedi. Türk kağanları birbiri ardınca öldü.

Bu felaketlerin sonunda Böğü Kağan'ın soyundan bir kişi hakan oldu. Onun devrinde Türkeli'ndeki bütün evcil ve yaban hayvanları çığırıştılar, küçük çocuklar ve bebekler ağlaştılar. “Göç! Göç! Göç!” diye bağırdılar. Uygur Türkleri Kök Tengri'den gelen bu kutsal işaret üzerine ana yurtlarını terk ederek göçmeye başladılar. Nerede durmak istedilerse ilâhî “Göç! Göç! Göç!” sesleri hiç kesilmedi...” (Gülensoy, 2017, s.91)

Destanlardan mitolojiye, efsaneye, şiirden hikâyeye ve kıssalara kadar uzanan geniş bir yelpazede göç, tema, izlek, metafor ya da hatırlatma olarak yer almış; edebî eserlerin tamamının ya da bir bölümünün esin kaynağı olmuştur.

Yaklaşık yedi asırlık bir döneme damgasını vuran ve ağırlıklı olarak İslam kültür dairesinden beslenen klasik Türk edebiyatı da göç konusuna gerek maddî yaşantılar ve somut bulgular yoluyla gerekse soyut yaklaşımlardan hareketle mecaz dili, estetik söyleyiş ve metaforik algularla çeşitlilik katmış, toplumsal ölçekte yaşanan bir takım göç hadiselerine duyarsız kalmadığını ortaya koymuştur.

Hz. Peygamber'in Mekke'den Medine'ye göçünü “hicret” kavramıyla İslami terminolojinin üslup dairesinde

manevî bir boyuta taşıyan klasik Türk şiiri, sözün göçerücu ettiği her durumda bu destansı yolculuğu, çeşitli metaforlarla, teşbih ve mecazi anlatımlarla anımsatırken başta miraciye ve hicretname gibi türlerle de maddî ve manevî yolculuğun yüceliğini, ulviyetini, bedenin tekamülünü, aşkın boyutunu, nefsin arınmasını çağrışım alanında yaşatmış; hicran, gurbet, sıla, özlem, vuslat ve hasret gibi kavramlarla bu yolculuğa anlam boyutundan zenginlik katmıştır. Hicret kavramından hareketle klasik Türk şiirinde yazılan ve temelde Hz. Muhammed'in Mekke'den Medine'ye hicretini konu edinen hicretname mesnevileri de kişi ya da toplulukların göç hikâyelerini yansıtması bakımından önemli eserlerdendir. Peygamberin göçünü tema ve izlek olarak ele alan müstakil eserlerin yanında, hicreti metaforik biçimde kullanan, kendi ferdi göç macerasını daha anlamlı hâle getirme gayretiyle göçü ulvi bir hareket olarak gören ve sünnet olarak değerlendiren anlayışlar da klasik şiir geleneğinde yer bulmuştur. Klasik şiirin divanlarında özellikle na't ve mesnevilerin ilk kısımlarında birkaç beyitle, sınırlı bir form ile "*hicret, yâr-ı gâr, gâr, ankebût*" gibi kelime ve terkiplerle telmih unsuru olarak ifade edilen hicret hadisesi, hicretname olarak yazılan mesnevilerde ve siyer türüne dair eserlerde müstakil bir konu olarak işlenmiştir (Kiremitçi, 2017, s. 337; Alvan, 2016, s. 1-31).

Hicret konusunun Süleyman Nahîfî tarafından klasik mesnevi tertibine göre müstakil ve manzum bir eser olarak kaleme alındığı Hicretü'n-Nebî mesnevisi türün tek örneği olması açısından önemlidir (Ünal, 2020, s. 427). Nahîfî, 788 beyitlik mesnevisinde Hz. Peygamberin doğumundan, çocukluğundan, Hz. Hatice ile evlenmesinden, mîracından ve nübüvvetin gelişinden

bahsederek 162. beyitten itibaren asıl konu olan hicrete değinmiştir. Hz. Peygamberin yatağına Hz. Ali'yi yatırarak Hz. Ebubekir ile birlikte Mekke'den ayrılması, Mekke'li müşriklerin kendisini takip etmesi, Hz. Ebubekir ile birlikte mağaraya girmeleri, süt mucizesi, Medinelilerin heyecanlı bekleyişleri ve Hz. Peygamberi karşılamaları Nahîfî'nin deruni üslubunda yankı bulmuştur (Çelebioğlu, 1987, s. 61):

*Mevsime itdikçe kabâyil nüzûl
'Arz-ı merâm eyler idi ol resûl*

*Dir idi tebliğ-i risâletle ben
Gerçi ki fermân-berim Allah'dan*

*Lîk bu kavm olmadı tâbi bana
Her biri olmakda menâzi bana*

*Kavmimi terk itmege cezm eyledim
Ez-dil ü cân hicrete 'azm eyledim*

*Nusret-i dîne kim iderse kıyâm
Zâmin-i cennet olurum ve's-selâm*

*Şehr-i medine tarafından meger
Mevsim-i hacda niçe sâhib-basar*

*Her sene geldikçe bulup ihtidâ
Ol şehe eyler idi iktida*

(Çelebioğlu, 1987, s. 67)

Gerek müstakil eserlerde gerek klasik şiirin diğer türlerine ait örneklerde az ya da çok yer verilen hicret konusu umumiyetle Hz. Peygamber ekseninde ele

alınmıştır. Nahîfî'nin Hicretü'n-Nebî'sinde olduğu gibi Hicretnamelerde temel olarak Hz. Muhammed'e hicret emrinin verilmesi, hicret sırasında müşrikleri kandırmak için yatağına Hz. Ali'yi bırakması, peygamberin Mekke'den ayrılması, mağara mucizesi, süt mucizesi ve Medine'ye ulaşması gibi hicret sırasında yaşanmış olaylardan kesitler sunulmuştur. İslam dünyası için milat sayılan hicret hâdisesi, Süleyman Çelebi'nin Hazreti Peygamber'in doğumunu ele aldığı ve mevlid olarak bilinen Vesiletü'n-Necat isimli eserinde de işlenmiştir. Çelebi, Hazreti Peygamber'in hicretini anlatırken insanların en hayırlısının Hakk'ın emriyle Mekke'den yola çıkarak Medine'ye gelişini estetik bir söyleyişle ifade etmektedir:

*Dahi bundan sonra ol Hayrü'l-beşer
Mekke'den Hak emrile kıldı sefer*

*Mekke'den hicret idüp gitdi Resûl
Ol Medîne şehrine yitdi Resûl*

*Her neyi kim kullara Hak kıldı farz
Hem salâtdan gayrı anda oldu arz*

*Emr-i Hakk'ı halka bildürdi temâm
Anda oldu âhir-i ömri temâm*

*Dinle imdi bir nice vasfın anun
Kim işidüp safâlar bula cânun*

(Timurtaş, 1990, s.49)

Bu çalışmada Türk Edebiyatının Tanzimat'a kadar olan dönemini kapsayan ve yaygın olarak Klasik Türk Edebiyatı olarak isimlendirilen dönemi, göç bağlamında

ele alınmıştır. Klasik Türk Edebiyatında göçü konu alan, işleyen bazı çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda Yazar (2017) “Divan Şiirinde Göç Eksenli Söyleyiş Kalıpları” isimli çalışmasında divan metinlerini tarayarak göç ve bununla alakalı yol, yolculuk, diyar, gurbet, sefer kavramlarını ve bu kavramlar etrafında şekillenen söz kalıplarını göç olgusu temelinde incelemiştir. Mahmut Kaplan (2019) “Divan Şiirinde Göç Etrafında Gelişen Bazı Kelime ve Mazmunlar” isimli çalışmasında göçü, daha çok ferdî bir süreç olarak ölüm, kervan, aşk ve gurbet gibi mefhumlarla değerlendirmiş, sosyolojik bir olgu olarak göçün divanlarda fazla yer almadığı sonucuna ulaşmıştır. Klasik Türk Edebiyatında göç bağlamında zikredilmesi gereken başka bir çalışma da yine Hasan Kaplan (2021)’in “Bir Göç Edebiyatı Olarak Klasik Türk Şiiri” isimli çalışmasıdır. Bu çalışmada da divan metinleri taranarak göç ve göçe dair gelenek ve inançlar çerçevesinde değerlendirmelerde bulunulmuş, divan şairinin sosyolojik bir olgu olarak göçle fazla ilgilenmediği, daha çok göç kavramının şaire sağladığı mazmun ve mefhumlardan yararlanılarak şiire esin kaynağı yapıldığı sonucuna varılmıştır. Yol ve yolculukla ilgili kavramlar göç olgusuyla yakından ilişkili olduğu için bu kapsamda yapılan çalışmalar da göç konusuna ışık tutacak nitelikte bilgiler ihtiva etmektedir. “Yol Metaforu ve Klasik Türk Edebiyatında Arayış Yolculukları” isimli çalışmasında Yalçınkaya (2007) yol metaforunu tasavvufi bağlamda inceleyerek kişinin kendi iç dünyasına, aşkı aramak maksadıyla yaptığı yolculuğu ele almıştır. Doğan (2006) da “Yolculuk Metaforu Bağlamında Klasik Şiiri Anlamak” başlıklı çalışmasında şairin edebî eserde gönülden söze, sözden anlama giden yolculuğunu yine aynı metafor üzerinden

değerlendirmiştir. Uyan (2022) da “Klasik Türk Şiirinde Ölümün Göç Metaforuyla İfadesi” isimli çalışmasında göç metaforunun ölümün yalnızca göçe benzetilmesinden ibaret olmadığı, ses ve anlam olayları yanında bir takım belagat tasarrufları ve edebî hassasiyetlerle şaire esin kaynağı olduğu, böylelikle birçok kelime ve kavramın da metaforu zenginleştirdiğine işaret etmektedir. Akgün (2015) de göç konusunu ele aldığı çalışmasında panoramik bir yaklaşımla “edebiyatımızda göç ve göçmen edebiyatları” kavramlarını tartışmaktadır.

Göç ekseninde yapılan bu ve benzeri çalışmalar, göç ve göç kavramı etrafında şekillenen söyleyiş kalıpları, mazmun ve mefhumların tespiti ve değerlendirilmesi açısından oldukça kıymetlidir. Ancak sosyolojik ve tarihsel bir olgu olarak bireysel ya da kitlesel göçün klasik Türk şiirine yansımaları, şairin göç karşısındaki tutumu, zorunlu ya da gönüllü olarak yaptığı yer değiştirmelerin eserine yansımaları gibi durumlar hâlâ aydınlatılması gereken hususlar olarak önümüzde durmaktadır. Toplumdan ve tarihi gerçekliklerden ayrı yahut soyutlanmış olmayan klasik Türk şiiri bu açıdan değerlendirildiğinde göç ve göç kavramının içeriğine dair unsurlara pek de uzak kalmamaktadır. Savaş, sürgün, doğal afet ya da coğrafi koşullar gibi sebeplerle ve zorunlu olarak yapılan göçlere dair izler sınırlı olsa da beyin göçü, iş göçü, eğitim göçü, gibi yer değiştirmelerin yansımaları ve izleri şairlerin biyografileriyle birlikte eserleri incelendiğinde gün yüzüne çıkmakta ve görünür olmaktadır.

Bu çalışmada göç olgusu, yalnızca kitle hareketleri bağlamında değil, köyden kente göç, iş göçü, beyin göçü gibi bireysel hareketlilikler bağlamında da incelenmiştir. Kitap, klasik Türk şiiri dönemini ilgilendiren metinlerle

sınırlandırılmış, tezkireler ışığında şairlerin biyografileri incelenerek sürgün, görevlendirme, savaş, makam ve mevki elde etme, dervişlik vb. sebeplerle yer değişikliği yapıp yapmadıkları incelenmiş hem bireysel hem de kitlesel göç bağlamında divanlar başta olmak üzere hecrname, hicretname, gurbetname, firakname, sergüzeştname, hasbihâl formunda yazılmış olan mesneviler taranarak elde edilen bulgular değerlendirilmiştir.

Klasik Türk Edebiyatı ve Göç

İçinde bulunduğu çağ ve toplumdan ayrı olmayan Klasik Türk şiirinde göç kavramı çeşitli formlarda ele alınmış ve metinlerde karşılık bulmuştur. Tarih boyu süren savaşlar, iskânlar, sürgünler gibi sebeplerle yapılan toplu yer değiştirmeleri ifade eden göçler, edebî eserlerde sınırlı olarak yer alsa da bireysel denilebilecek beyin göçü, iş göçü, sürgün ve cezalandırma sebepli yer değişikliğine dayalı göçlerle ikamet zorunlulukları, toplumsal baskı kaynaklı yer değişikliklerinin izlerini taşıyan göçlere *divan*, *hasbihal*, *sergüzeştname*, *fırkname*, *firkatname*, *hicretname* gibi edebî metinlerde yer verildiği görülmektedir.

Göç ve göçün yarattığı etkinin insan ruhunda bıraktığı izi salt haliyle özetleyen mısralar olması bakımından Mevlânâ'nın Mesnevi'sinin ilk on sekiz beytini burada anmak yerinde olacaktır. Tarihin başlangıcından günümüze yolculuğu, gurbeti ve sila hasreti bitmeyen insanın bu macerasını, özünü bulmasını yine bir göçe borçlu olan Mevlânâ, mesnevisinin ilk on sekiz beytinde neyin dilinden bizlere anlatmaktadır. Dönemin büyük âlimlerinden sultânü'l-ulemâ sıfatıyla malum Bahâ'eddin Veled (ö. 1231)'in oğlu olan Mevlânâ, Moğol tehlikesi, can ve mal emniyetinin olmayışı ve fikrî özgürlük ortamının sağlanamaması gibi sebeplerle küçük yaşlarda doğduğu Belh'den Konya'ya uzanan bir göç serüveni yaşamıştır. Öğrencileri ve yakınlarından oluşan 300 kişilik olduğu tahmin edilen bir kervanla Belh'den yola çıkan Bahaeddin Veled, Nişabur, Bağdat, Kudüs, Şam, Halep üzerinden Erzincan, Karaman ve Konya'ya gelmiştir. Bu göç aralıksız süren bir yer değiştirme değildir. Bahâ'eddin Veled'in Erzincan,

Karaman gibi yerlerde müderrislik görevlerini yürüttüğü, Selçuklu hükümdarı Alaeddin Keykubat'ın Konya'ya daveti ile nihayet bulan uzun soluklu bir göçtür. Bu göç kervanı Belh'ten yola çıktığında Mevlânâ'nın 5-6 yaşlarında olduğu tahmin edilmektedir. Konya'ya gelişlerinde ise Mevlânâ 22 yaşındadır (Can, 1999, s.31; Saylan, 2017, s.137). Uzun göçler ve ayrılıklar silsilesinin edebî tezahürü Mevlânâ'nın Mesnevisinde karşılık bulmuştur. Hakkında pek çok şerh yazılan, manzum Türkçe çevirileri yapılan Mesnevi'nin ilk 18 beytinde vatanından ayrı düşen neyin, şikâyet ettiği ayrılık, yaratıcısından ayrı düşen yaratılmışın derin hasretinin tasavvufi bağlamda bir dışa vurumu olduğu kadar, Mevlânâ'nın yıllarca süren deneyimlediği göçün de neyin dilinden psikolojik bir yansıması olduğu bir hakikattir. Mesnevi'nin Nahîfî çevirisi ilk on sekiz beyti:

*Dinle neyden kim hikâyet itmede
Ayrılıklardan şikâyet itmede*

*Dir kamışlıktan kopardılar beni
Nâlişim zâreyledi merd ü zeni*

*Şerha şerhâ eylesün sinem firâk
Eyleyem tâ şerh-i derd-i iştîyâk*

*Her kim aslından ola dûr u cüdâ
Rûzgar-ı vaslı eyler muktedâ*

*Ben ki her cem'iyetin nâlânıyem
Hem-dem-i hoş-hâl ü bed-hâlânıyem*

*Her kişi zu'munca bana yâr olur
Sohbetimden tâlib-i esrâr olur*

*Sırrım olamaz nâlişimden gerçi dûr
Lik yok her çeşm ü gûşâ feyz-i nûr*

*Birbirinden cân u ten pinhân değil
Lik yok destûr-ı rü'yet cânâ bil*

*Oldu âteş sıyt-ı ney sanma hevâ
Kimde bu âteş yoğ ise hayf ana*

*Ateş-i ışk iledir te'sir-i ney
Cûşîş-i ışk iledir teşvir-i mey*

*Yardan mehcûra hem-derd oldu ney
Çâk-sâz-ı perde-i merd oldu ney*

*Ney gibi bir zehr ü tiryâk olamaz
Ney gibi dem-sâz ü müştâk olamaz*

*Ney virir bir râh-ı pür-hûndan haber
Işk-ı Mecnun kıssasın takrîr ider*

*Yok zebâna müşteri illa ki gûş
Bî-dilândır mahrem-i esrâr-ı hûş*

*Derdimizden rûzlar bî-gâh olur
Rûzlar çok sûz ile hem-râh olur*

*Gam değildir günler eylerse güzer
Sen hemân bâki ol ey pâkize-ter*

*Mâhiyi bahr olamaz sirâb-sâz
Rûz-ı bî-rûzi olur gayet dirâz*

*İhtisar üzre gerek söz vesselâm
Puhte halin hiç fehm itsin mi hâm*

(Soysal, 2002, s. 135-137)

XVIII. yüzyıl şairlerinden Nahiff'nin (ö. 1738) Türkçe çevirisinden alınan yukarıdaki beyitlerde vatani olan kamışlıktan koparılan, içi oyulan, yedi delik delinen neyin, sıla hasreti ile feryat etmesi, tasavvuf ekseninde yorumlanabileceği gibi Mevlânâ'nın yıllar süren bu yolculuğunun metaforik anlatımı olarak da kabul edilebilir. Yolculuk ve göç kavramları, Mevlânâ gibi pek çok şairin de gerçekliği olmuş ve şairler bu göçü, kaleminin ve lirizminin gücü ölçüsünde eserlerine aksettirebilmişlerdir. Elde edilen bulgulara göre klasik şiire ait yukarıda sözü edilen eserler incelendiğinde göçün çeşitli sebeplerle yapıldığı anlaşılmaktadır.

Göçün Ortaya Çıkış Biçimleri:

- Daha iyi şartlar altında yaşamak, iyi bir eğitim almak ve iyi bir iş bulmak gibi sebeplerle taşradan merkeze, yani İstanbul'a yapılan göç.
- Çoğu kadılık, müderrislik, kâtiplik gibi üst ve orta düzey memuriyet hayatı olan şairlerin görevlendirme sebebiyle ilk maddedeki durumun tersi istikamette, yani merkezden taşraya doğru yapılan göç.
- Yaşadığı toplumsal ya da siyasal baskılar sebebiyle yaşadığı yeri terk edip merkeze nispeten daha uzak olan yerlere kaçış yoluyla yapılan göç.
- Siyasi çekişmeler, cezalandırmalar gibi sebeplerle sürgün edilen yahut başka yerde ikamete mecbur edilme suretiyle yapılan göç.
- Savaşlar ve seferler sebebiyle yaşadığı yeri terk edip daha güvenli yerlere yapılan göç,
- Yaşam tarzı (konar göçerlik) olarak benimsenen göç.
- Tasavvufi sebeplerle dervişane yapılan göç.

Klasik Türk şiirinin edebî metinlerinde ifade edilen göçü sınıflandırırken bu göçlerin hangi şekillerde nasıl tezahür ettiği ve nasıl algılandığı hususları çalışmamızın seyrini belirlemiştir. Bu kapsamda dönem metinlerinden elde edilen veriler analiz edildiğinde yapılan göçlerin her birisiyle ilgili farklı amaçların bulunduğunu söylemek mümkündür. Bu çalışmada yukarıda ifade edilen farklı gerekçelere dayalı olarak ortaya çıkan göç hareketleri esas alınmış ve klasik Türk şiirinde bu oluşumların izleri sürülmüştür. İktisat beklentisi ile taşradan merkeze (başkente), ya da kültür merkezi niteliğindeki şehirlere doğru yapılan göçler klasik şairin en çok ilgi alanındaki göçleri oluşturmakla birlikte bu tarz göçlerin muhatabı da ekseriyetle şairin kendisi olmuştur. Devlet kademesinde çeşitli görevlerde bulunan kişilerin görevleri gereği veya yer değişikliği yoluyla merkezden ya da merkez şehirlerden taşra yönüne yaptıkları göç hareketleri de klasik Türk şiirinde en sık işlenen ve şairleri tarafından da bizzat tanık olunan ya da tecrübe edilen göçler olmuştur. Aynı şekilde sürgün kavramı bağlamında gerçekleşen göç durumlarıyla da klasik Türk şiiri metinlerinde sıklıkla karşılaşılacaktır. Göçün en doğal hali ve gerçekleşme durumu olarak değerlendirilebilecek savaş ve doğal afet gibi geniş kitleleri derinden etkileyen kapsamlı göç hareketlerine de dönemine göre edebî metinlerde yer verildiği görülmektedir. Yine tarihsel süreç içinde tasavvuf hareketlerinin de ortaya çıkışından itibaren göç metaforuyla terkip edildiği durumlar ve yaklaşımlar çalışma kapsamında ele alınan hususlar arasındadır.

Klasik edebiyatın şairleri tarafından kaleme alınan eserlerde yukarıda belirtilen gerekçelere dayandırılmış göç metinlerini bulmak mümkündür. Bu metinler

özellikle divanlarda yer alan kaside, gazel, murabba, kıta, rubai gibi klasik edebiyatın nazım biçimleriyle yazılmış metinlerinde işlenen bir husustur. Şairler buldukları bölgede, şehirde şayet mutlu ve huzurlu ise övgü sözleriyle bölgesini anlatırken aksi durumda yergi ve hiciv öne çıkmaktadır. Özellikle de göçün ortaya çıkışı biçimi olarak yukarıda belirtildiği gibi merkezden taşraya göçlerde istenmeyen resmi görevler, tayinler ve sürgünler etkili olmaktadır. Dolayısıyla atandığı, sürüldüğü ya da görevlendirildiği şehri, bölgeyi istemeyen, umduğunu bulamayan şair, bu kez olumsuz özellikleriyle bu diyarları yaşadığı tecrübelerle birlikte kaleme almaktadır (Yılmaz, 2022, s. 1956). Bu türden yerler için yazılan hicivler, şikayetnameler, mersiyeler, sergüzeştname ve hasbihaller gibi eserlerden elde edilen bulgular klasik edebiyatın göç algısını da ortaya koymaktadır.

Göç hareketlerinin sebeplerine dayandırılarak yapılan sınıflandırma kapsamında klasik Türk şiirinin göçe yaklaşımı ve klasik şairin göç karşısındaki durumu, tutumu, tavrı ve tanıklığı eserlerinden verilen örneklerle desteklenmiştir. Göçün gerçekleşme durumları ve gerekçeleri klasik Türk edebiyatının metinlerinden elde edilen bulgularla desteklenirken her kategoriyle ilgili konunun sınırlarını da aşmadan, metin örneklerinden sunulan alıntılara dayalı somut veriler üzerinden yapılan tespit ve değerlendirmelere ve örneklem grubu temsilen belirli sayıda şaire yer verilmiştir.

1.

İkbal Beklentisiyle Yapılan Göç

Merkez, bir bölgenin veya kuruluşun yönetim yeri olarak tanımlanmaktadır (TDK, 2023). Osmanlı Devleti'ne bakıldığında merkez olarak sırasıyla Bursa, Edirne ve İstanbul şehirleri bu misyonu üstlenmiştir. Ancak bunların içinde en uzun süre başkentlik yapmış şehir İstanbul'dur. Fethedildiği günden itibaren ekonomik, politik, askeri merkez olan İstanbul'un aynı zamanda ilim, kültür ve sanat başkenti olması, seçkin bir zümreyi bünyesinde barındırması için büyük çaba sarf edilmiş, dönemin önemli bilim insanları, şairleri, sanatkâr ve zanaatkârları burada toplanarak bir aydınlanma dönemi inşa edilmeye çalışılmıştır. İstanbul'a Müslüman ahâlinin gelişi teşvik edilse de gelenlerin seçkin ilim ve sanat ehli olması ayrı bir önem taşımıştır.

15. yüzyılın sonları ve özellikle 16. yüzyıldan itibaren İstanbul, kültürel merkez olma üstünlüğünü ele geçirmiştir (İpekten, 1996, s. 15). Bunun sonucu olarak her türlü kültürel ve sanatsal faaliyet gibi klasik Türk Edebiyatı da daha çok İstanbul etrafında şekillenmiş ve himâye edilmiştir. Payitaht olarak İstanbul, sanatı, ilmi ve hüneri hem takdir eden hem de belirleyen bir merkez konumuna gelmiştir (Ergül, 2009, s. 28). 16. yüzyılın ikinci yarısından itibaren İstanbul, hızla büyüyen gelişmiş, taşrada olmayan pek çok imkânı bünyesinde barındırmış, imar faaliyetleri ve kamu hizmetlerindeki gelişmeler sebebiyle bir cazibe ve çekim merkezi olmuş ancak diğer taraftan da taşradan buraya yapılan göçlere zaman zaman sınırlamalar getirilmiştir (Arslan, 2001, s. 202). Dönemin edebî metinlerine yansıdığı kadarıyla bu

yasak ve kısıtlamaların hüner ehlini İstanbul'a gitmekten alıkoymadığı da anlaşılmaktadır.

Henüz matbaanın gelmediği ve geniş kitlelerin okuma yazma imkânının olmadığı, edebî ve ilmî eserlerin yazarın hayatını idame ettirebilmesi için yeterli gelir sağlamadığı bir dönemde şair, yazar ve ilim mensupları merkezde bulunan hükümdarın ve aristokrat sınıfın desteğine ihtiyaç duymaktadır. Çünkü padişah bütün mülkün sahibidir ve ilim adamının, sanatkârın ve şairin önemli bir hâmisidir (İnalcık, 2003, s. 10). Tanpınar'ın ifadesiyle, her şey hükümdarın etrafında döner ve ona doğru koşar. Dolayısıyla herkes ona yakınlığı nispetinde baht ve mutluluk sahibidir. Çünkü merkezde olan her şey hükümdarın iradesinin bir yansımasıdır (Tanpınar, 2001, s. 5). Şair ve sanatkârlar açısından bakıldığında da onlar için padişahın nedîmi, musâhibi olmak, iltifatların en büyüğüdür. Çünkü bu sayede şair hükümdarla birlikte olacak, onun dert ortağı, danışmanı ve sırdaşı olacak ve beraberinde hem sanatı takdir edilecek hem de pek çok inayete nail olacaktır (İnalcık, 2003, s. 367). Bu nedenle klasik Türk şairi genel bir yaklaşım olarak merkezde olmayı ve orada kalmayı hedeflemiş ve bu durum da beraberinde merkezde şekillenen bir edebî geleneğin oluşmasını sağlamıştır. Şairler her ne kadar taşrada yaşıyorsa da şiir vadisinde rüştünü ispat etmek ve marifetine iltifat beklemek için yöneldiği yer İstanbul olmuştur. Şairin gözünde, altının değerini sarrafın bilmesi gibi marifetin kıymetini de ince bir sanat zevkinin yaratıldığı ve yaşatıldığı payitaht bilmektedir. Bu nedenle İstanbul'da şairin sanatına taşradan daha fazla değer verilecek, böylece şair marifet ehli kimselerin az olduğu taşrada erişemediği imkânlara kavuşarak daha rahat bir hayat sürecektir ve şiir vadisinde daha olgun eserler verebilecektir.

İstanbul'a yapılan göçler, önemli ölçüde şairin ya da ailelerinin isteğiyle alakalı olmakla birlikte zaman zaman şartların zorlaması ve irade dışında yapılan göçlerle de ilişkilidir. Buldukları bölgelerden İstanbul'a getirilen ve burada eğitilen, yetiştirilen devşirme kökenli şairleri bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

Hakkında şehrengizler başta olmak üzere pek çok şiir yazılan, şairlerin çoğunun iltifatına mazhar olan ve hüner ehlinin karşılığını bulduğu İstanbul'un, divan şairinin gözündeki değerini göstermesi bakımından Nâbî'nin (ö. 1712) Hayriyyesindeki şu beyitleri hatırlamak yeterlidir:

*İtsün İstanbul'ı Allah ma'mûr
Andadur cümle meâlî-i umûr*

...

*Ne kadar var ise ashâb-ı kemâl
Hep Stanbul'da bulur istikbâl*

*Her kemâl anda bulur mi'yârın
Her hüner anda görür mikdârın*

*Andadur mertebe-i izz ü şeref
Gayri yerlerde bulur ömr telef*

*Hep revâcını bulur bî-teşvîş
Zâyi olmaz hüner anda kem ü bîş*

*Bulınur câh u menâsıb anda
Turûk-ı kat-ı merâtib anda*

*Ne kadar âlemi devr itse sipihr
Bulmaz İstanbul'a benzer bir şeh'r*

(Pala, 2003, s. 66)

Beyitlere göre İstanbul, kemal ehlinin istikbalini bulduğu, her türlü olgunluğun değerinin tayin edildiği, her türlü hünerin karşılık bulduğu ve hüner sahibi kişilerin yücelik ve şerefe eriştiği bir yerdir. İstanbul dışında geçirilen bir ömür, telef olmuş sayılır. Nâbî, taşrayı cehaletle özdeşleştirir. İstanbul'da, taşrada adı sanı bilinmeyen sanatlar ve hünerler vardır. Ona göre taşralı bunlara kıymet vermez. Taşralının en büyük kıymeti ticarettir, para kazanmaktır. Hüner ve marifetten yoksun olduğu için de bunların değerini tartmaktan anlamaz:

*Ne kadar var ise aksâm-ı hüner
Hep Sitanbul'da bulur revnak u fer*

*Nakş u tasvîr u hutût u tezhîb
Hep Sitanbul'da bulur zînet ü zîb*

*Mâ-hasal cümle sînâ'ât u hîref
Hep Sitanbul'da bulur izz ü şeref*

(Pala, 2003, s. 66)

Merkeze olan sevgi ve ilgi öyle bir hal alır ki şair için İstanbul, cennetin dünyadaki temsilidir, ideal olandır, tek bir taşına cümle Acem mülkü fedadır, oraya giden yeni bir dünyaya gitmiş gibidir. Böyle bir iklimin ve düşünce yapısının etkisiyle birçok şair, Osmanlı ülkesinin taşrasından merkezine göç etmek ve orada iyi bir eğitim almak, kendini geliştirmek inâyete, mansıba, makam ve mevkiye, hâmiye nâil olmak istemiş; bu isteklerini de eserlerinde zaman zaman dile getirmişlerdir. Genel bir yaklaşım olarak şairlerin divanları başta olmak üzere eserlerinde İstanbul'a gitme heveslerini, bu şehre ulaşabilenlerin burada yaşadıklarını metinlerde ifade edilen söz kalıplarında

görmek mümkündür. Bu kapsamda bazı örnekler vermek yeterli olacaktır:

1.1. Fuzûlî

İstanbul'a göç edip şöhret bulan/bulamayan istediğini alan/alamayan pek çok şair olduğu gibi buraya gelmeyi çok istemesine rağmen çeşitli sebeplerle muvaffak olamayan şairler de vardır. Bunlar arasında hem kendi devrinde hem de sonraki devirlerde Anadolu ve Azeri sahalarından pek çok şaire ilham veren, pek çok şiirine nazireler yazılan lirik şair Fuzûlî (ö. 1556) önemli bir yere sahiptir. Kerbelâ ve Bağdat civarında yaşayan şairin hayatının tamamını bu muhitte geçirdiği, ne kadar istese de İstanbul'a, diyâr-ı Rûm'a gidemediği bilinmektedir. Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzadesi Bayezid'e yazdığı mektuplarda da şehzadenin yanına gitmek istediğini ancak bunun için maddî durumunun yeterli olmadığını dile getirmiştir (Genç, 2010, s. 39). Şair divanında, korumasız kaldığından, yaşadığı yeri terk edip hünerinin takdir edileceği Tebriz ya da İstanbul gibi bir yere göç etmek istediğinden söz ederken muhtemelen Bağdat'ta değerinin yeterince bilinmediği, kendisine ve sözlerine kıymet verilmediği izlenimine kapılmış olmalı ki Anadolu'ya gitmesi durumunda hem değerinin bilineceğini hem de bir hamî bulacağını ve kıymetinin anlaşılacağını düşünmektedir:

*Fuzûlî isen izdiyâd-ı rütbe-i fazl
Diyâr-ı Rûm'u gözet terk-i hâk-i Bağdad it*

(Kılınç, 2021, s. 400)

*Fuzûlî eyledi âheng-i 'ıys-hâne-yi Rûm
Esîr-i mihnet-i Bagdâd gördüğün gönlüm*

(Kılınç, 2021, s. 563)

Beytinde “Fuzûlî, rütbe istiyorsan Bağdat’ı terk et, Rum diyarına git” diyerek kendine bir nevi yol göstermektedir. Fuzûlî Bağdat kasidesi olarak bilinen medhiyesinde Kanuni Sultan Süleyman’a gıyabında övgüler sıraladıktan sonra Allah’a yönelir ve bu iştiyak derdinin sona ermesi, yol gözleme acısının yok olması için niyazda bulunur. Onun (sultanın) umumî ihsanlarından bütün dünya istifade ederken Fuzulî kulunun gönlü kırık kalacağına ihtimal vermez ve yine “var ümîdüm” diyerek duaya başlar. Duanın içeriği de anlamlıdır. Fuzulî, Sultan Süleyman’ın merhamete gelmesini dilemektedir. Zira Allah’ın yeryüzündeki gölgesinin bereket ve ihsanı umumî olur. “Devran döndükçe yedi yıldız onun emrinde olsun ve dört unsur onun bünyesini sağlıklı kılsın” diyerek duacı olur:

*Bi’llâh ey devlet ki dergâhında mahremsin anuñ
Düşse fırsat hâlüm ol dergâha ‘arz it zînhâr*

*Kılmışam tertîb-i sahn-i sıdka miñ dürr-i senâ
Bulmazam ruhsat ki dergâha kılam bir bir nisâr*

*Menden ol gâfil aña men rûz u şeb ehl-i du’â
Menden ol fârig aña men muttasıl ümmîd vâr*

*Yâ Rab olmaz mı ola âhir bu derd-i iştiyâk
Yâ Rab olmaz mı ola zâ’il bu renc-i intizâr*

*Buldı ‘âlem feyz-i ‘âmından ‘ilâc-ı derd-i dil
Hâşe-li’llâh kim kala ancak Fuzûlî dilfigâr*

*Var ümîdüm kim ola hem şâmil aña merhamet
‘Âm olur elbette feyz-i sâye-i Perverdigâr*

(Şahin, 2018, s. 401)

Fuzûlî, kasidesinde ipe dizdiği değerli incileri, hünerini takdir edecek bir dergâhta saçmak istediğini ancak bu imkânı da elde edemediğini dile getirmekle arayış içinde, biçare halde bulunduğunu ifade etmektedir. Bu bağlamda Rum (Anadolu, İstanbul) şairlerine özenen şair onların birtakım ayrıcalıklara sahip olduğunu “*Ey Rum diyarının zarif şairleri, şükrediniz; Allah sizin muradınızı vermiştir. Biz size benzemeyiz. Sizin mevkiiniz bizden yüksektir. Çünkü biz ay yüzlü güzellerin kölesiyiz. Hâlbuki o ay yüzlü güzeller sizin kölelerinizdir*” sözleriyle ifade etmektedir (Tarlan, 1950, s.25).

1.2. Bağdatlı Rûhî

Bağdatlı Rûhî (ö. 1605) de hayatının büyük bölümünü Bağdat, Hicaz ve Şam bölgelerinde geçiren bir şairdir. Sık sık yer değiştirdiği bilinen şairin devlet erkanı ve sanat erbabıyla tanışmak, onlara hizmet etmek, takdirlerini kazanmak için Necef, Kerbelâ, Dımaşk ve Erzurum’da da bulunduğu hatta bir ara Galata Mevlevihânesi’nde oturduğu bilinmektedir. Şiirlerinde, bulunduğu yerlerde karşılaştığı riyakâr insanlardan, rüşvet yolunu tutan kadılardan, mürüvvetsiz beylerden ve kendi talihinden sık sık şikâyette bulunan şair, kalenderâne bir hayatı çeşitli zorluklar içinde geçirerek Şam’da vefat etmiştir (Ak, 2008, s. 206).

*Saf-tab'uz nola Bağdâdî isek ey Rûhî
Peyrev-i nükte-güzerân-ı diyâr-ı Rûmuz*

*Dilersen i'tibâr-ı nazm 'azm-i mülk-i Rûm eyle
İderler Rûhiyâ erbâb-ı nazma i'tibâr anda*

(Ak, 2001, s. 13)

Bağdatlı olduğunu belirten Rûhî, söz söylemede kendine Osmanlı şairlerini örnek aldığını ve bu düşüncesinin bir sonucu olarak da şairliğinin kıymetini takdir için Rum'a yani Anadolu'ya, (İstanbul'a) gelmek istediğini divanında dile getirmişse de burada umduğunu bulamadığından, kimsesiz ve yalnız biçimde ortada kaldığından yakınmaktadır.

Rûhî, İstanbul'dan güzelleri ve güzellikleri, çeşmeleri, medreseleri ve şehre gelen devlet adamları vesilesi ile bahsederken bu şehirde gördüklerini şiirinde malzeme olarak kullanmıştır. İstanbul'un güzellerinin güzel huylu ve konuşma tarzlarının neşe verici olduğunu belirterek âşıkların gönüllerini bir bakışla yağmalayan İstanbul güzellerinin aynı zamanda cefakarlığına da değinmiştir:

*Gerçi dilberleri hoş-tab'dur İstanbulun
Anlurun var lisânında velî özge safâ*

*İhtilât ile mahabbet olur ammâ bunlar
Bir nazarda dil-i 'uşşâkı iderler yağma*

(Ak, 2001, s. 318)

Rûhî, "Arz-ı Rûm" terkihiyle ifade ettiği Erzurum'dan hayal kırıklıklarıyla bahseder. İklim koşullarının sertliğinden, zaman zaman mizahi bir şekilde, şikâyet eden şair, Erzurum'da çok sıkıntı çektiğini artık Şam ve Halep'e gitme zamanının geldiğini belirtir.

*Geldi gönül Erzurûma 'ıyş eylemege
İtdükleri zevki varımaz dil dimege*

*'Uryân göricek anı didüm geldi şitâ
Didi ki ne çâre turmuşuz ditremege*

(Ak, 2001, s. 1046)

Şaire göre Erzurum eziyet ve sıkıntı çekilen bir yer, Şam ve Halep ise zevk ve sefa edilecek bir yer olarak görülmektedir:

*Erzurûmun nice bir cevr ü cefâsın çekelüm
Varalum zevk u şafâ itmege Şâm u Halebe*

(Ak, 2001, s. 290)

*Geldük ümîd-i 'işret ile 'arz-ı Rûm'a lîk
Kalduk garîb ü bîkes o vâli görmedük*

(Ak, 2001, s. 13)

Rûhî, şiirlerinde her ne kadar Anadolu'ya gitme arzusunu sıklıkla dile getirmişse de burada aradığını bulamamış ve yine memleketi Bağdat'a dönme düşüncesini terennüm etmiştir:

*Devrden âl-i Resûlun çekdügin yâd eyledün
Terk idüp Rûmun safâsın 'azm-i Bağdâd eyledün*

(Ak, 2001, s. 753)

*Rûhiyâ Rûmun cevânânından gördi yok vefâ
'Âzim-i 'işret-serâ-yı mülk-i Bağdâd oldı dil*

(Ak, 2001, s. 801)

*Dil eyler ârzû-yı Rûm u Bağdâd ise dâmen-gîr
O hâk-i behcet-âbâda bizi Perverdigâr ilte*

(Ak, 2001, s. 954)

Bağdatlı Rûhî, seyahate düşkünlüğü, mesleğinin sipahilik olması, devlet ve sanat büyükleri ile tanışıp onların takdirlerini kazanmak gibi niyetlerde farklı şehirlere gitmiş ve şiirlerinde doğrudan ya da dolaylı olarak bu şehirlerden söz etmiştir. Çeşitli sebeplerle Şam, Halep, Erzurum, İstanbul, Şirvan, Kerbela ve Necef şehirlerinde bulunan Rûhî, bu şehirlerin bazısından övgüyle

bazısından ise memnuniyetsizlik ve hayal kırıklığıyla bahsetmiştir. Bununla birlikte Rûhî'nin sözünü ettiği şehirler yalnızca gidip gördüğü yerlerden ibaret değildir. Divan'da adı geçen pek çok şehir, görev ya da ziyaret maksadıyla gelen bir devlet büyüğü, inşa edilen bir mimari yapı, fetihler, iklim koşulları, sosyal mekanlar, sahip olduğu güzel ve güzellikler yönünden Rûhî'nin şiirlerinde ele alınmış, şairin estetik söyleminde yer edinmiştir.

1.3. Za'ifi

16. yüzyıl şairlerinden Za'ifi (ö.?), iyi bir medrese eğitimi almak ve hâmi bulmak için İstanbul'a gelişini *Kitâb-ı Sergüzeşt-i Za'ifi* isimli mesnevisinde dile getirmiştir. Şair, İstanbul'a gittikten sonra çeşitli görevler alarak Malatya, Sivas Diyarbakır, Kütahya, Bitlis, Ahlat, Erciş, Gölcük, Plevne, Avlonya, Kratova, Vardar Yenicesi, Hemedan, Bağdat, Tebriz, Ucani Necef, Isfahan gibi pek çok taşra kentinde bulunmuştur (Anhegger, 1950, s. 133-140). Za'ifi, medrese eğitimi almak için Üsküp, Edirne, Bursa gibi şehirlere gittiğini, nihayetinde de İstanbul'a geldiğini İstanbul ve taşra izlenimlerini anlattığı mesnevisinde dile getirmiştir:

*Yine Üsküb'e koyup ten
Okudım Kadı Bedreddin'den ben*

*Medâris seyr ede pes yola geldüm
Edirne Bursa İstanbul'a geldüm*

*Metâli' şerhi Miftâh u Mevâkif
Okıdum metnü şerha ola vâkif*

*Varup altıncı yılda Sahna hoş hâl
Semâniyyede çâra irdi sâl*

*Usûl ü fikh u tefsir ü me'ânî
Hadîs ü hem bedî ü hem beyânî*

*Okıdum rûz u şeb tefsir-i Keşşâf
Gidüp jeng oldı pes mir'ât-ı dil saf*

(Anhegger, 1950, s. 138)

1.4. Nâbî

Asıl adı Yusuf olan Nâbî (d.1642/ö.1712), Urfa'da doğmuştur. Çocukluk yıllarını Urfa'da geçiren Nâbî, İstanbul'a göç ederek şöhret bulan şairlerdendir. 1678'de hacca gittiği bilinen şairin İstanbul'a 24 yaşında geldiği anlaşılmaktadır. İstanbul'daki ilk yıllarında sıkıntı çeken şair kısa süre sonra hüneriyle dikkat çekmeyi başarmış kendisine bir hâmi bularak Musahip Mustafa Paşa'ya intisap etmiştir. Kısa zamanda Paşa tarafından divan kâtibi görevine getirilen Nâbî'nin divan kâtibi olması, onun saray çevresinde kabul görmesini kolaylaştırmış, IV. Mehmed'in Edirne sarayına gidişinde yanında bulunmuş ve padişahın av partilerine katılmıştır (Bilkan, 2011, s. VII). Nâbî, Hayriyyesinde kimsesiz kaldığını ve kendisine destek olacak birileri olmadığını, doğduğu yerden ayrılıp İstanbul'a geldikten sonra yaşadığı sıkıntıları ve çaresizliğini ayrıntılarıyla anlatmaktadır:

*Gurbeti ihtiyâr idüp nâ-çar
Eyledüm himmet ile terk-i diyâr*

...

*Ne enîsüm ne yâr-ı gam-hârum
Ne tesellî virür vefâ-dârum*

*Ne kabîle ne âşinâ vü hîş
Ne nemek-rîz-i hâtır-ı pür-rîş*

*Dem-be-dem hasret ile âh iderek
Kubbe-i âlemi siyâh iderek*

...
*Arayup çâre ben dil-i nâ-şâd
Kimi gördümse itdüm istimdâd*

...
*Kime itdümse hâlümi i'lâm
Kimden oldumsa çâre-hâh-ı merâm*

*Olmadı hiç kimse çâre resân
İtmedi kimse derdüme dermân*

*Görmedüm hiç birinde rûy-ı ümîd
Cümleden oldum âhiri nevmîd*

*Tutdum en sonra bulmayup çâre
Yüzümi bârgâh-ı Settâr'a*

...
*Dâr-ı gurbetde gam-güsârım yok
Müşfikum yok enîs ü yârum yok*

*Ne mu'înüm ne dil-nüvâzum var
Ne refikum ne çâre-sâzum var*

...
*Vatana varsam iktidârum yok
Bunda tursam medâr-ı kârum yok*

...
*Nice demdür bî-kesim bî-kes
Olmasın kimseler esîr-i heves*

(Bilkan, 2011, s. 406, 407, 410, 415)

Şair, İstanbul'a geldikten sonra bir müddet sıla hasreti ve maddî sıkıntılar çekmiş, kendisini himaye edecek bir hüner ve kerem sahibi bulamamıştır. Son beyitte kimseler hevesin esiri olmasın diyen şairin İstanbul'a geldiği için pişmanlık duyduğu anlaşılmaktadır. Ancak Nâbî manzumenin devamında Musahip Mustafa Paşa'nın

inayetine mazhar olduğunu ve içinde bulunduğu zorluklardan bu sayede kurtulduğunu da belirtmektedir. Hayriyyesinde Şam, Halep, Edirne ve İstanbul'u da kendi zaviyesinden kıyaslamaktan geri durmaz:

*Vatanum şehri dil-ârâ-yı Ruhâ
Vakt-i tahrîr makarrum Şehbâ*

*Ne Ruhâ nuşha-i gülzâr-ı cinân
Maskat-i re's-i Halîlü'r-rahmân*

*Ne Ruhâ gıbtageh-i hitta-i Şâm
Mazhar-ı mu'cize-i "berd ü selâm"*

*Bir zamân Edrene vü İstanbul
Oldı sî-sâl baña cây-ı nüzul*

...

*Kalmayup sonra dimâg-ı devlet
Oldum üftâde-i künc-i 'uzlet*

*Cezbe-i âb ü hevâ oldı sebab
Oldı ârâmgehüm şehri Haleb*

(Kaplan, 2019, s.41)

İstanbul'a yapılan göçler, önemli ölçüde şairin ya da ailelerinin isteğiyle alakalı olmakla birlikte zaman zaman şartların zorlaması ve irade dışında yapılan göçlerle de ilişkilidir. Buldukları bölgelerden İstanbul'a getirilen ve burada eğitilen, yetiştirilen devşirme kökenli şairleri bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

1.5. Süheylî

Hemdem Kethüda oğlu Süheylî (ö. 1634?) olarak bilinen, asıl adı Ahmet olan şairin hayatı hakkındaki bilgiler sınırlıdır. Şam asıllı olduğu, burada doğup büyüdüğü ve eğitiminin büyük bölümünü burada aldığı bilinmektedir. Hemdem Kethüda'nın oğlu olan şair, babasının memuriyeti sebebiyle İstanbul'a gelmiştir. Münşîlik, tarih yazıcılığı, muhasebecilik ve divan katipliği görevleri ile Halep, Bağdat, Şam ve Mısır'da yaşamıştır. Şair, Şam'da eğitiminin önemli bir bölümünü tamamlasa da kendisini şiir sahasında İstanbul'un yetiştirdiğini mektubâtında ifade etmiştir. Memuriyet görevleriyle taşraya gidene kadar burada ikamet eden şairin 1599'dan sonra, 1633'te ölümüne kadar çok istemesine rağmen İstanbul'a dönemediği anlaşılmaktadır (Harmanlı, 2007, s. 16-17).

Çeşitli görevler sebebiyle taşrada bulunmuşsa da bilhassa şairliğinde İstanbul'un ayrı bir yeri olduğunu aşağıdaki beytinde açıkça ifade etmiştir:

*Yolun uğrarsa tâ ki pâ-y-taht-ı Âl-i Osmân'a
Tefahhus eyle ahvâlin Sitanbûl u Galatanun*

*Yüzüñ sür işigine evvelâ Bâkî Efendinüñ
Du'â-yı hayrın it vâsıl bu dervîş-i senâ-hvânuñ*

*Tarîkatde kelâmı mürşid-i ehl-i şerî'atdür
Bugün Nev'î Efendi zübdesidür nev'-i 'irfânuñ*

*Cihân kâmillerinüñ 'ârifi Ma'rûf Efendidür
Olupdur fazl-ı Hak'dan keşf añna esrârı Kur'ân'uñ*

*Letâfetde sözi kevser safâda sohbeti cennet
Cinânî vasfın eyler mi yine her hûr u gilmânuñ*

*Hayât-efzâ-yı 'âlemdür dem-i cân-bahş ile Muhyî
Odur i'câzın ihyâ eyleyen nutk-ı Mesîhâ'nuñ*

*Süheylîyem tulû'um Şâm burcındandur ammâ kim
Zuhûrı topragındandur Sitanbûl u Galatanun*

(Harmancı, 2007, s. 180)

Manzume, taşradan gelip İstanbul'da şöhret bulan şairlerin durumunu özetlemesi bakımından anlamlıdır.

1.6. Varvarlı Ali Paşa

Kaynaklarda Vardar Ali Paşa olarak da zikredilen Varvarlı Ali Paşa (ö. 1647/8) yaşadığı dönemin önemli devlet adamlarından biridir. Boşnak olup Bosna'daki Prozor kazasına bağlı Varvar köyünde dünyaya gelmiş devşirilen şairlerdendir. Paşa, çocuk yaşta memleketi Bosna'dan alınıp İstanbul'a getirilmiş, Enderun'da iyi bir eğitim gördükten sonra önemli görevlerde bulunmuştur. Valiliğe kadar yükselen ancak siyasi sebeplerle Osmanlı devletine isyan eden Paşa'nın idam edildiği bilinmektedir (Gökçalp, 2006, s. 111-126).

Şair, *Makâlât-ı Varvarî* isimli mesnevisinde sergüzeştinden bahsederken III. Mehmet devrinde çocuk yaşta giryân u nâçâr bir halde ailesinden alınarak memleketi Bosna'dan İstanbul'a getirildiğini, Galata'dan saraya alınışını ve sarayda iki akçe karşılığında dört yıl hizmette bulunduğunu anlatmaktadır:

*Meger Sultân Mehemmed Hân-ı devrân
Gulam Cem'ine bir gün itdi fermân*

*Çıkup Bosna iline dahı bir kol
Mübâsir oldı oglân cem'ine ol*

*Beni de aldılar giryân u nâcâr
Bilimezdüm n'olısar âkıbet kâr*

*Getürdiler Galata'dan saraya
Nice geldüğümü bilmem oraya*

*İki akçe vazîfe itdiler pes
Oturdum dört sene ben anda bî-kes*

...

*Bana öğretdiler âdâb u hizmet
Ebeddür âdeme esbâb-ı izzet*

*Oturak oldum on yıl cân u dilden
İderdüm hizmetüm geldükçe elden*

(Gökalp, 2006, s. 128)

1.7. Kâtibî

18. yüzyıl şairlerinden Kâtibî aslen Kütahyalı olan ancak çocuk yaşta yetim kaldığı için geçim sıkıntısına düşen, bu nedenle içine düştüğü müşkül durumdan kurtulmak ve hünerini değerlendirmek maksadıyla İstanbul'a gitmek niyetinde olduğunu ifade eden şairlerdendir. Sergüzeşt-nâme-i Kâtip Osman isimli sergüzeştinde şair, çocukluk yıllarından başlayarak başından geçen evlilikleri, İstanbul'a gidişini, çeşitli memuriyet görevleri gibi önemli gördüğü olayları ve yaşadıklarını dile getirmiştir:

*Anda niçe âlî câylar vardur
Âsumân gibi nice bâylar vardur*

*Anda çokdur mürüvvet ashâbı
Anda bulunur niçe himmet erbâbı*

*Ne gedik var ne ze'âmed ne 'ulûfe
Ne bir medâr-ı ma'âş var ne bir vazife*

*Görmedüm kimseden rûy-ı ümmîd
Cümleden oldum âhir nevmîd*

(Gökalp, 2009, s. 418)

Taşranın kısıtlı imkânlarına karşılık İstanbul'un mürüvvet ve himmet sahibi insanların çokluğu birçok şair gibi Kâtibî'nin de buraya göç etmek istemesinin başlıca sebepleri arasında yer almaktadır.

İstanbul'a göç eden şairlerin bir kısmı maksadına nâil olduğu gibi, bir bölümü de istediği desteği bulamamış, hatta bazen geri dönmek durumunda kalmış ve bu durumu da eserlerinde dile getirmişlerdir.

Kâtibî, İstanbul'a gittikten sonra kâtip olarak uzun zaman çalışmış ancak beklediği yardım ve desteği görmemiş dolayısıyla umduğunu bulamamıştır. Kendini daha yüksek makamlara layık gören şair bu serzenişini mesnevisinde ayrıntılarıyla anlatmaktadır:

*Beş on sene kaleme hizmet itdüm
Seferde ve hazarda sür'at itdüm*

*Ne ze'âmed ne gedik oldı nasîb
Neyl-i maksûda bulmadum takrîb*

*Dest-i ümmîde girmedî defter
Geçti ömrüm kitâbet ile ekser*

(Gökalp, 2009, s. 419)

İstanbul'da kâtiplik dışında bir görev alamayan, hâmisiz kalan, bir makama ve mansıba layık olamayan Kâtibî,

İstanbul'u terk edip memleketi Kütahya'ya dönmek istese de geri dönecek yol parasını bile bulmaktan âciz kaldığını ifade etmektedir:

*Bî-kes olup âciz ü perîşânâm
Hedef-i târ-i cevri devrânâm*

(Gökalp, 2009, s. 458)

1.8. Diyarbakırlı Lebib

Diyarbakırlı Lebib (ö.1768) de İstanbul'a yerleşmeyi arzulayan ancak buna mazhar olamayan şairlerden biridir. Biyografik kaynaklardan ve eserinden elde edilen bilgilere göre şâirin 1695 yılında Diyarbakır'da doğduğu, iyi bir medrese eğitimi aldığı ve bu sayede şiir yazabilecek düzeyde Arapça ve Farsçayı öğrendiği, ilerleyen yaşlarında gözlerinin görmediği ve âmâ olarak yaşamına devam ettiği, sıkıntı ve yokluk içinde 1768 yılında Diyarbakır'da vefat ettiği anlaşılmaktadır.

Diyarbakır'ın bölgenin önemli bilim, kültür ve sanat merkezi olmasına rağmen İstanbul'a nazaran imkânlarının sınırlı olması sebebiyle Lebib de devrinin pek çok taşralı şairi gibi kıymetinin burada yeterince anlaşılamadığından şikâyet etmiş, divanında İstanbul'a gitme arzusunu zaman zaman dile getirmiştir (Kurtoğlu, 2017, s. 21).

Hayatının büyük bölümünü sıkıntılarla geçiren şair, kalabalık bir aileye sahip olduğunu ve zaman zaman maaş alamadığını belirterek hâlden sürekli şikâyet etmiş, yazmış olduğu çeşitli manzumelerinde bu fakr u zarûretini dile getirmiştir. Herkesin karşısına cömert kimselerin çıktığını kendi nasibine ise Pinti Hamid yaradılışlı kimselerin kısmet olduğunu belirten Lebib Diyarbakır'da umduğunu bulamamış, bahtının bir türlü

gölmediğini ve son çare olarak İstanbul'a gidip talihini bir de orada denemenin artık zarûrî bir hâl aldığını da ifade etmişse de bu arzusunu da gerçekleştirememiştir.

*'İyâlim kesretiyle mihnet ü zank ü ma'îşetden
Hulâsa 'arz-ı hâl irsâl edip etmişdim inhâyı*

(Kurtoğlu, 2017, s.273)

*Böyle vaktimde Sitanbul'a sefer endîşesi
Bî'z-zarûr oldu bu 'abd-i kemtere fikr-i ahîr*

...

*Eyledim teşrîfine tevffîk-i âheng-i sefer
Tâ ola re'yin bana hem reh-nümâ vü hem hâfir*

...

*Gûş edince ehl-i belde oldu dil-bend-i ümîd
Hâricen hem dâhilen hem agniyâ vü hem fakîr*

(Kurtoğlu, 2017, s.201)

*'Atâsı Ca'fer ü Yahyâ'ya şöhretinde mezîd
'Aceb ki oldu bizim hakkımızda Pinti Hamîd*

(Kurtoğlu, 2017, s.433)

Lebib kendisine vatan olarak Amid (Diyarbakır)'in kaldığını ancak burada garip olduğunu, derdi olan herkesin derdine derman bulurken kendisinin sıkıntı ve üzüntüleriyle baş başa kaldığını belirtir:

*Şeyhin vatanda gurbeti tenbîhi bendedir
Âmid'dir işte bana vatan lîk ben garîb*

*Her derdmend derdine buldu devâ hemân
Kaldın sen âh u gamla be-hey bî-nevâ Lebîb*

(Kurtoğlu, 2017, s.287)

1.9. Ebûbekir Kânî

Aslen Tokatlı olan Ebûbekir Kânî (d.1712-ö.1791) ikbal için İstanbul'a göç eden ve burada gerek saray ve yüksek zümrenin gerekse edebî muhitin dikkatini çekerek takdirini kazanan bir şairdir. Onun divanında yer alan hasbihalinden İstanbul'a gitmek isteğini, taşradaki dostları tarafından bu fikrin nasıl karşılandığını anlamak mümkündür:

*Gezdüm Eflâk havâlisinde
Sonra nehr-i Tuna yalısında*

*Bir yere varmış idüm Ruscuk nâm
Kendü ma'mûr ahâlisi be-kâm*

*Şehr-i İstanbuli ol etrâfun
Bunda yok medhali hergiz lâfuñ*

*Halkı hep zevk u safâya mâ'il
Ekserî merd-i Hudâya kâ'il*

*'Ulemâ vü sulehâsı ekser
Şürefâ vü nükebâsı evfer*

*Bir zaman anda ikâmet itdüm
Ehl-i tevhîd ile ülfet itdüm*

*İskele olmagla ol bender
Açık ebnâ-yı sebîle her der*

*Nereden kopsa seyâhat ehli
Kanda 'azm itse ticâret ehli*

*Ugrar ol şehre gezer seyr eyler
Ba'dehû 'azm-ı rehi gayr eyler*

...
Gitmek ister gönül Stanbula
İstegin belki o yirlerde bula

İşidenler kimi tahsîn itdi
Kimisi hande-i şîrin itdi

Sen gibi bî-ser ü pâya ne gerek
Vara İstanbula zahmet çekerek

...
Sen gibi yüz bini var her yolda
Kim sorar hîç seni İstanbulda

Gel otur bunda işün hak düzedür
Geçinürsün hem ağalar gözedür

(Yazar, 2010, s. 401-404)

Şairin İstanbul'a gitme isteğini duyan taşra ahalisinden bazıları bu fikri güzel bulmuş, kimi ise tebessümle karşılık vermiştir. Ancak pek çoğu şairi anlamamış, onun çekeceği zahmete değmeyeceğini, şair gibi binlercesinin nice umutlarla İstanbul yolunda olduğunu, İstanbul'da kimi kimsesi olmayacağını dolayısıyla müşkül durumda kalsa arayıp soranının bulunmayacağını söylemişlerdir. Onlara göre mesele geçinmek ise taşrada kaldığı sürece Allah bir şekilde işlerini yoluna koyar, tanıdıkları da şairi gözetir. Nâbî'nin tek kaygısı ticaret ve geçim derdi olan taşralı imajının bir benzeri Kânî'nin bu beyitlerinde karşımıza çıkmaktadır. İstanbul'a gidip yerleşmek isteyen şairin, taşralı dostları tarafından özellikle ekonomik sıkıntılar çekeceği ve orada bulunan hüner ehli birçok insanın gölgesinde kalacağı gerekçesiyle gitme fikrini desteklemedikleri anlaşılmaktadır.

Şiirdeki asıl şöhretine 1755'te Hekimoğlu Ali Paşa'ya kendisini kanıtlayıp onunla İstanbul'a gittikten sonra ulaşan Kânî, İstanbul'da önce Dîvân-ı Hümâyûn kaleminde eğitime başlamış ve kısa sürede eğitimini tamamlayarak "Hâcegân-ı Dîvân-ı Hümâyûn" pâyesine sahip olmuştur. Şairin İstanbul'a gelmesinde katkısı olan Ali Paşa'nın 1755 yılının sonlarına doğru sadareten azledilerek Silistre'ye gönderilmesi üzerine Paşa'ya eşlik etmiş ve daha sonra Ali Paşa'nın yanından ayrılarak Eflak, Rusçuk ve civar bölgelerde bulunmuş; Sadrazam Yeğen Mehmed Paşa'nın daveti üzerine 1782 yılında İstanbul'a dönerek Paşa'nın divan kâtipliğini yapmış, ancak Paşa ile olan özel ilişkilerini ve sırlarını ifşa etmesi üzerine idama mahkum edilmiş; Reisülküttâp Hayri Efendi'nin araya girmesiyle idamdan cezasından kurtulmuş ve kalebent olarak Limni adasına sürgün gönderilmiştir. Kânî'nin sürgün yıllarında yaşadığı sıkıntıları anlattığı manzumeler bu bağlamda Sürgün nedeniyle göç kapsamında değerlendirilmelidir.

Kânî, malları da müsadere edilerek Limni adasına sürgün edildiğinde yaşadığı sıkıntıları ve yokluğu mektuplarında birkaç aydır tütünsüz kaldığından nargilesinin gümüş başlığına sarılı duran hortumunun gözüne yılan gibi görüldüğünden söz etmekte, bazı manzumelerinde halini yansıtmaktadır:

*Dimemiş kimse ki hâlün niçedür
Aç yatarsın burada kaç gicedür*

*Niçe şehler ki olup zâr u zebûn
Bulmamış bir giyecek köhne zıbûn*

(Yazar, 2010, s. 397)

1.10. Enderunlu Fâzıl

18. yüzyıl şairlerinden Enderunlu Fâzıl (ö. 1810), taşradan merkeze, payitahta getirilerek devşirilen şairlerdendir. Akka'nın Safed kasabasında doğan şair, buranın seçkin ailelerinden birine mensuptur. Ancak dedesi Tahir Ömer Bey, Osmanlı devletine isyan etmiş, Cezayirli Gazi Hasan Paşa isyanı bastırarak kendisini ve oğlunu idam ettirmiştir. Dedesi ve babasının idamıyla kimsesiz ve nâcâr kalan Fâzıl, kendisi gibi şair olan kardeşi Kâmil ile birlikte İstanbul'a getirilerek Enderun mektebine kaydedilmiş, eğitiminden sonra taşrada çeşitli görevler verilene kadar uzun yıllar İstanbul'da yaşamıştır (Beyhan, 2021, s. 13).

Arabistân beni attı Rûma

Oldu ol vak'a-yı mâ'lûma

...

Meskenim oldu hazîne ocağı

Kondu şîrvâna bu 'abdin yatağı

...

Ki henüz tavr-ı lisânım 'Arabî

Çelebi söylese dir yâ şelebi

(Fâzıl, 1842, s. 321)

Şairin manzum sergüzeşti niteliğindeki Defter-i Aşk'ından alınan beyitlerde, Arabistan'dan Rum'a yani İstanbul'a yolunun düştüğü, Enderun mektebinin hazine koğuşuna alındığı, ilk zamanlar ana dilinin Arapça olması ve Türkçeyi tam olarak bilmemesi nedeniyle aksanınin dikkat çektiği yer yer mizahi bir üslupla anlatılmaktadır.

Ehl-i mâden seni bilmez cânâ

Anlamazlar ne gühersin hâlâ

*Yüri İstanbul'a ey nazlı edâ
Rûm rakkası benüm cânânım*

(Beyhan, 2021, s. 962)

mısralarında Fâzıl kendisi İstanbul'da olduğundan sevgilisini övdüğü şarkısında onu da İstanbul'a davet etmektedir.

İkbal beklentisine dayalı olarak gerçekleşen göçlerle ilgili verilen örnekler genel olarak değerlendirildiğinde merkeze göç eden yahut göç etmek isteğinde olan ve bunu eserlerinde dile getiren pek çok divan şairinin varlığından söz etmek mümkündür. Kimi divan şairleri yetişkin duruma geldikten sonra memleketini terk edip İstanbul'a göç ederken, kimileri çocuk yaşlarda ailesiyle birlikte İstanbul'a yerleşmiştir. Bazı şairlerin ise küçük yaşlarda Osmanlı'nın çeşitli coğrafyalarından devşirilerek İstanbul'a getirildikleri görülmektedir.

İstanbul'a gelen yahut gelmek isteyen şairlerin çoğunlukla iyi bir eğitim almak, makam ve mansıp sahibi olmak, hâmi bulmak, görev almak, şiir hünerini göstermek ve şiir vadisinde ilerlemek gibi birtakım amaçlar uğruna yerlerinden, yurtlarından ayrılarak İstanbul'a göç ettiği anlaşılmaktadır.

Klasik Türk şairinin benimsediği yaygın kanaate göre İstanbul, kültürün korunduğu ve inşa edildiği bir yerdir.

Bünyesinde pek çok ilim ve sanat ehlini barındırmakta, hüner burada karşılığını bulmaktadır. Dört başı mamur bu şehir, mesire yerlerinden saraylarına, çeşmelerine kadar pek çok doğal ve tarihi güzelliği bir arada sunmaktadır. Bu yönleriyle de dünya üzerinde bir benzeri daha bulunmamaktadır.

İstanbul'un sahip olduğu bu avantajların taşrada olmaması, taşralının kültürel bakımdan, bilgi ve vizyon bakımından sığ kabul edilmesi, maddî manevî pek çok imkânın kısıtlı olması gibi nedenlerle şairler, memleketlerini terk edip merkeze doğru göç etmeyi tercih etmişlerdir. Hatta bazı şairler görev, sürgün gibi çeşitli sebeplerle merkezi terk etmek zorunda kaldıklarında sıla hasreti çeker gibi İstanbul'a yeniden dönebilmenin hayalini kurmuşlardır. Dolayısıyla pek çok şairin İstanbul'a sonradan yerleşmiş dahi olsa burayı memleketi addettiği görülmektedir.

İstanbul'a göç edip pek çok iyiliğe mazhar olan, edebî muhitlerde dikkat çeken, padişah musahipliği, nedimlik, müderrislik, kadılık, kazaskerlik gibi üst düzey görevlerde bulunan şairler olduğu gibi umduğunu bulamayan, istediği mansıbı ve görevi alamayan, kendini ve hünerini gösteremeyen memleketinde çektiği maddî manevî sıkıntıları burada da çeken, bu nedenlerle geri dönmek isteyen yahut dönen şairler de bulunmaktadır. Hatta bu şairlerin bir kısmı yukarıda verilen metinlerde de görüldüğü gibi geri dönmek istemelerine rağmen yeterli maddî imkânları olmadığından şiirlerinde yakınmaktadır.

2.

Görev Sebebiyle Yapılan Göç

Klasik şiirle ilgilenen birçok şair, şiirle meşgul olmanın yanında devlette orta ve üst düzey memuriyetlerde bulunan ve geçimlerini şiir dışında temin eden kişilerdir. Geçimini şiirden sağlayan şairlerin yanı sıra, bir meslek sahibi olan ve geçimini kalemine bağlamamış şair sayısı da oldukça fazladır. Divan şiirinin önemli biyografik kaynaklarından olan tezkireler, şairlerin sanatına dair değerlendirmelerin yanı sıra onların memleketleri, aileleri ve meslekleri ile ilgili bilgiler de ihtiva etmektedir. Osmanlı devlet idaresinin üst kademesini oluşturan üç temel sınıf seyfiye, kalemîye ve ilmiyedir. Seyfiye devletin askeri kanadını, kalemîye bürokratik kanadını, ilmiye ise hukuki ve ilmi kanadını oluşturmaktadır. Tezkirelerden elde edilen veriler ışığında bu sınıflara mensup çok sayıda şair olduğu gibi esnaf ve zanaatkâr olan şairler de bulunmaktadır. Genel olarak bakıldığında, kadılık, müderrislik, din görevliliği gibi ilmiye sınıfına mensup şairlerin çoğunluğu oluşturduğu, bunları kalemîyeye mensup kâtipler ve bürokratların takip ettiği görülmektedir. Asker şairlerin, esnaf ve zanaatkâr şairlerin ve tasavvufa intisap etmiş derviş şairlerin sayıca daha az olduğu konuyla ilgili yapılan çalışmalardan anlaşılmaktadır (İsen, 1997, s. 224).

Divan şairlerinin bir kısmı aldıkları çeşitli görevler ve memuriyetler sonucu İstanbul'dan göç ederek kısa süreli yahut uzun yıllar boyunca taşrada ikamet etmişlerdir. İş göçü dediğimiz bu olguya dair ipuçlarını başta divanlar ve mesneviler olmak üzere şairlerin kendi kaleminden yansıyan metinlerde görmek ve izlerini sürmek

mümkündür. Bu bağlamda görev sebebiyle -özellikle merkezden taşraya doğru yapılan göç hareketlerine yönelik klasik Türk edebiyatı metinlerinden aşağıda verilen örnekler söz konusu göç olgusunu somutlaştırmaktadır.

2.1. Gelibolulu Mustafa Âlî

Aslen Gelibolulu olan Âlî (ö. 1600), refah seviyesi yüksek bir ailede dünyaya gelmiş ve küçük yaştan itibaren iyi bir eğitim almıştır. İlk eğitimini Gelibolu’da alan şair, 16 yaşında İstanbul’a giderek medrese eğitimi almıştır. Bir süre Manisa ve Kütahya’da Kanuni’nin şehzadelerinden olan Selim’in maiyetinde bulunmuş, daha sonra sancak beyliği, defterdarlık gibi görevlerle Şam, Mısır, Bosna, Halep, Erzurum, Bağdat, Sivas, Amasya, Cidde’de görev yapmıştır. Memuriyet hayatı çeşitli azillerle birlikte hayatının sonuna kadar devam eden Âlî, Cidde sancakbeyliği görevinde bulunduğu sırada vefat etmiştir (Aksoyak, 2006, s. 1-67; Kütükoğlu, 1989, s. 414-416).

Divanındaki bir kasidesinde şair, defterdar olarak görev yaptığı bugün Arap coğrafyasında bulunan Lahsa şehrini hicvetmektedir. Şair, şehrin ikliminden, coğrafi görünümünden, halkından ve yöneticilerinden rahatsızlık duymaktadır. Burada görev yapmaktan memnun olmayan Âlî, şehrin yöneticilerini “lanetli iblis” ve “eşirrâ-yı kibâr” olarak betimlemektedir. Lahsa’nın “böyle” yöneticiler tarafından idare edilmesi Âlî’yi oldukça rahatsız etmiştir:

*Bu diyârı ezeli bağlamış İblis-i la’in
Hükm-i ‘isyân ile erbâb-ı şekâya timâr*

*Hükm ider hayf dirigâ bu diyâra n’idelüm
Şeytanet hükmi ile şimdi eşirrâ-yı kibâr*

*Ellerinde kamunun hükm-i habâset eseri
Ki çekilmiş anatugra-i habâset-asâr*

...
*Şimdi Lahsâ kuli hâkimlerine itdüğünü
Ehl-i İslâm'a anı Mâlta'da itmez küffâr*

*İşleri zulm ü sitem cümle 'ibâdu'llâha
Kibr ile her biri Nemrûd-ı 'anid ü cebbâr*

*'Ucb ile her biri Mısr-ı sitemün Fir'avn'ı
Mültezimler kehene kâtib olanlar sehâhâr*

*'Avn-i Hakk olur ise hem-çü 'asâ-yı Mûsâ
Dûd-ı âh ejder olup bunları bir demde yudar*

(Aksoyak, 2018, s. 371)

Lahsa'nın sıcak iklimine Gelibolulu Âlî'nin alışması bir hayli zor olmuştur. Şehrin havasına alışamayan şaire göre burası sıcak iklimden dolayı fırın gibi görülmektedir. Ona göre güneş burayı öyle ısıtır ki insanların elbiseleri ve sarıkları üzerlerinde tutuşmaya başlar. Hatta balıklar suda pişer, uçan kuşlar yanar, haşerat sıcaktan yedi kat yere kaçar, dağlardaki yavru kuşlar göklere çıkar. Bütün bunları tecrübe eden Âlî'ye göre Lahsa'nın sıcaklığını gören, yaşayan biri cehennemden korktuğu için tövbe eder:

*Isıcakdan dahı tennûra döner rûy-ı zemin
Yalun âteş görünür künbed-i çerh-i devvâr*

*Güneşün tâbı şu gâyetde olur gâhî kim
Tutuşur âdemün üstinde libâs u destâr*

*Kapları içre su kaynar ısıcak olsa şedîd
Mâhiler suda pişer gökde uçan cümle yanar*

*Haşerâtı ısıcaktan yidi kat yire geçer
Kûhsârında tuyûr-ı tıfil eflâke çıkar*

*Issı hammâma girürler ki teneffüs ideler
Taşraya nisbet odına da bir hisse-i gülzâr*

...

*Hâsılı gökde olan cümle nücûm-ı nühusât
Şark u garbı tolanur her gice Lahsâ'da togar*

...

*Hâsılı kim ki çeker issisini Lahsâ'nun
Havf-ı dúzâhdan ider itdügine istigfâr*

(Aksoyak, 2018, s. 370- 372)

Sıcak ve kurak iklim sebebiyle Lahsa, adeta böcek yuvasıdır. Bir kişi sabah uykusundan uyansa yatağında yüz bin pirenin sıçradığını görür. İnsan gece yatarken mum yaksa bütün haşerat üzerine üşüşür. Buradaki kapıların, duvarların her yanı yılan ve karınca ile doludur. Burada yeşil yaprak yoktur, çölleşmiştir. Yağmur bulutları buraya pek nadir uğrar. Bağlarında bülbül yerine karga ve baykuş öter. Bahçelerinde ise taze gül yerine çalı çırpı biter. Lahsa'nın bir yanı çöl bir yanı denizdir ve bu şehre gelenin kaçacak yeri yoktur:

*Hâb-ı gafletten uyanup seheri tursa biri
Yatagından niçe yüz bin pire bile sıçrar*

*Gice mum yaksa üşer üstine cümle haşerât
Mâr u mûr ile tolu her der ü dâr u divâr*

*Bir yeşil yaprağı hâsıl ola sanman zirâ
Niçe bin yılda bir uğrar buraya ebr-i bahâr*

*Bâğda bülbüli yirine öter zâg ile bûm
Gülşeninde gül-i ter yirine biter has u hâr*

*Bu diyârun bir ucı çöl bir ucı bahr-ı muhit
Elümüzde bu tuzağa tutılan kanda kaçır*

(Aksoyak, 2018, s. 372- 373)

Merkezden uzak bu Arap şehrinde şairin yaşadığı zorlukları hicvetmesi, bunu yaparken de mizahi bir üslup kullanması dikkat çekmektedir. Ancak Mısır görevindeyken halinden memnun görünen Âlî, Nil nehrinin suyunun âb-ı hayata eşdeğer, cennet bağlarını sulayan nehirlerden bir nehir olduğunu da söyler.

*Mâ-hasal âb-ı hayâtun ‘aynıdur deryâ-yı Nil
Cûybâr-ı bâg-ı cennetdür dimiş Hayru’l-beşer*

(Aksoyak, 2018, s. 1263)

Merkezden uzak yerlerde görev yapan pek çok şair gibi Gelibolulu Âlî'nin de isteği, bir an evvel İstanbul'a kavuşmaktır. Âlî, “*Diger kasîde der-menkabet-i mahrûse-i ‘aliyye*” başlıklı kasidesinde “Ben İstanbul'a nazar ehlinin deryası derim, insanların çokluğuna bakar insan denizi derim” diyerek İstanbul'un kalabalığına vurgu yapmış ve onu âlim, şair gibi her türden insanın içinde yaşadığı bir hüner deryasına benzeterek özlem duygularını yansıtmıştır:

*Dirin İstanbul'a ben ehl-i nazar deryâsı
Kesret-i nâsa nazar nev'-i beşer deryâsı*

...

*‘Ulemâsı fuzelâsı şu‘arâsı çokdur
‘Ukalâ bahrîdur ol fazl u hüner deryâsı*

(Aksoyak, 2018, s. 377)

2.2. Hecrî

Devletin çeşitli kademelerinde görev yapan bazı divan şairlerinin görev sebebiyle taşraya gitmekten memnun olmadığı ve bir an önce İstanbul'a dönmek arzusunda olduğu görülmektedir. Âlim şairlerden Hecrî (ö. 1557) sıla olarak gördüğü İstanbul'a dönmek için çaba sarf edenlerden biridir. Hecrî yaygın rivayetlere göre Bursalı ya da Karamanlıdır ve devrinin ilmiye sınıfına mensup seçkin Karaçelebizâde'lerdendir. İyi bir eğitim alan Hecrî, taşrada kadılık, müderrislik gibi görevlerde bulunmuş, İstanbul'a da müderris olarak gelmiştir. İstanbul dışında Edirne, Kütahya ve Bursa'da görev yapan şairin Kütahya'daki görevindeyken Rumeli Kazaskeri Ebussuud Efendi'ye bir kıt'a sunarak Kütahya'dan kurtulması için kendisinden yardım istemiştir. Hecrî, taşrada bulunmayı gam zincirine vurulmuş bir köle olarak tasavvur etmiş ve Ebussuud Efendi'nin kendini kurtarmazsa ebediyete kadar Germiyan kulasında esir kalacağını belirterek ona dua edeceğini belirtmiştir (Zülfe, 2010, s. 15-17):

*Zencîr-i gamdan etmez isen bendeni halâs
Kaldum bu Germiyân kulasında ebed esîr*

*Hecrî sana duâlar edüp derdi dâyimâ
Her matlûbunu kâdir ede umaram kâdir*

(Zülfe, 2010, s. 114)

Kütahya'da ne kadar süre kaldığı bilinmeyen Hecrî'nin burada geçirdiği süre boyunca memnun olmadığı, İstanbul'a dönmek niyetinde olduğu anlaşılmaktadır. Bir başka manzumesinde Osmanlı topraklarını baştanbaşa dolaştığını ve bütün Osmanlı coğrafyasının viran hâllerini gördüğünden bahseden şair, gurbette çok

dolaştığını artık sevdiği mülke yani İstanbul'a dönmek niyetini şiirlerinde dile getirmektedir:

*Seyr idüp her yana gördüm gerçi Osmân ellerin
Görmeyeydüm kâşki Rûmun bu vîrân ellerin*

...

*Derd ü mihnet bir yana âlâm-ı fûrkat bir yana
Kûh kûh olup gelür üstüme emvâc-ı belâ*

*Kalmışam girdâb-ı hayret içre yok bir âşinâ
Yâ ilâhi sen müyesser eyle yârân ellerin*

*Dâne dâne çekmişdüm gerçi çarhun zahmetin
Rûzgârun şiddetin devr ü zamânun mihnetin*

*Çekmemişdüm âh kim bu nev'a yârân hasretin
Yâ ilâhi sen müyesser eyle yârân ellerin*

(Zülfe, 2010, s. 201)

Taşra, Hecrî için viranlığın, gurbetin, ayrılığın, özlemin, eziyet, zahmet ve sıkıntının temsilidir. Bu nedenle şair olumlu hislerle bağdaştıramadığı ve benimseyemediği bu coğrafyayı terk ederek memleketi kabul ettiği ve gözünde yanıp tüten İstanbul'a bir an evvel dönme arzusunu, sevgiliye ait güzellik unsurlarıyla İstanbul arasında mukayese ederek dile getirmektedir:

*Çeşm-i ter-dâmende yer tutmuş-durur hâl-i ruhi
Şehr-i Kostantin içinde rûm sultânı gibi*

*Şöhre-i âfâk edüp gönlümi ol tersâ-beçe
Gezdürüpdür kû-be-kû kâfir müselmânı gibi*

(Zülfe, 2010, s. 185)

2.3. Rahîmî

Kütahya’da doğan Rahîmî, 1561 yılında Kütahya valiliğine atanan ve padişah oluncaya kadar burada valilik yapan Kanuni Sultan Süleyman’ın oğlu II. Selim’e kaside ve şiirler yazarak Şehzade’nin iltifatını kazanmış ve bu sayede alay beyi olmuştur. Hayatı hakkında Ahdî’nin Gülşen-i Şu’arâsı dışında bilgi bulunmamaktadır. Divanı üzerine çalışan Mermer (2004) Rahîmî’nin, Kütahya, Germiyan ve Gediz bölgesinde yaşadığını ancak şiirlerinde Aydın, Tire, Saruhan, Akşehir, Karaman, Mersin, İzmir, Bergama gibi yerleşim yerlerini de zikrettiğini, bu kentlerin şairin görev yaptığı yerler olabileceğini ileri sürmektedir (s.14-15). Ahdî’nin verdiği bilgilerden Harîmî mahlasıyla şiirler yazan İbrahim Bey’in Rahîmî’nin oğlu olduğu anlaşılmaktadır (Solmaz 2018, s. 162-163). Rahîmî gezdiği, görev yaptığı şehirleri kasidelerinde dile getirmiştir. Hükümdara seslendiği kasidesinde hükümdarın görev yaptığı Tire’ye gelmesini ve ayağının tozu ile nur dağıtmasını dilemektedir:

*Pertev-i mihrünle zer çihrem çerâgım Aydın it
Bulamaz ey meh gubâr-ı Tire’de Enver hazân*

...

*Gözüme Tire oldı yüreksiz kişver-i Aydın
Görünmesin gerekmez zerrece mihr-i cihân-ârâ*

(Çınar, 2010, s. 172)

Rahîmî, içindeki sıla özlemini, gurbet ve hasretlik duygularını Kethüdâ Mehmed Bey için yazdığı “selâm eyle” redifli kasidesinde dile getirirken memleketi Kütahya ve havalisinin özelliklerinden söz eder, güzelliklerini anlatır:

*Sözü uzatmayalım şehri-i Kütahiyye'ye varup
Gülistân u gül-i handâna benden çok selâm eyle*

*Varup Sultân Emîrün merkad-i pâkine yüzler sür
Kulî kurbânîyuz şâhâna benden çok selam eyle*

...

*Gider adam bulursan Ankara şehrine lutf eyle
Huzûr-ı hazret-i erkâna benden çok selâm eyle*

...

*Açıldı Tire çeşmüm Aydın oldu ey gözüm nûrî
Gubâr-ı reh-rev-i Sarhana benden çok selâm eyle*

*Kenâr-ı Germiyân'un fârig oldum kîl u kâlinden
Hemân var mülk-i Germiyâna benden çok selâm eyle*

(Çınar, 2010, s. 298, 343)

2.4. Sehî Bey

Fatih dönemi şairlerinden Sehî Bey Edirne'de dünyaya gelmiş, Necâtî Bey'in yanında yetişmiştir. Manisa ve Mora'da görev yaptıktan sonra İstanbul'a gelmiş; Şehzade Süleyman'ın divan katipliğini yapmış, ardından Manisa'ya ve sonrasında Edirne'ye görevli olarak gitmiştir. Kanuni Sultan Süleyman'a hitaben kaleme aldığı küçük bir mesnevîde, kendisinin haksız yere İstanbul'dan uzaklaştırılmış olduğunu ileri süren Sehî Bey, Divanı'nda yer alan bazı kasidelerde de bu tayinin arzusu dışında olduğunu belirtmektedir:

*Devründe kimse nâle kılur yok meger ki ney
'Ahdünde kimse inlemez illâ meger rebâb*

...

*Minnet Hudâ'ya kim yine Rodos hisârını
Kahr ile feth eyleyüp itdin kamu yebâb*

...

*Vâdî-yi gamda bir benem ancak enîn iden
Bezm-i elemde gel beni inletme çün rebâb*

(Yekbaş, 2020, s. 59)

Taşrada görev yaptığı zamanlarda İstanbul özlemini dile getiren Sehî Bey, bir terkîb-i bendinde resmî görevli olarak bulunduğu Mora'yı hiç beğenmediğini mizahi üslubuyla hicvederek anlatmaktadır. Mora'nın havası, suyu ve haşaratının çokluğu şairin dilinde mizah konusu haline gelmiştir. Mora'nın havası şairi dilsiz etmiş; özellikle Korintus'un havası benzini sarartmıştır. Ona göre Mora'nın suyu kötü, havası kirli, kendisi uğursuz, yöresi harabedir. Buranın havası bir ay içinde bir genci yaşlandırır, belini büker. Bir kimse buranın suyunu içse içi verem bağlar; kendisi dilsiz olur.

*Sefer ârzusun ideliden berü
Mora'nun hevâsı beni itdi lâl*

*Husûsâ Korintus hevâsı ile
Sarardı beniz ü bozardı misâl*

...
*Suyı bed hevâsı çepel kendü şûm
Yöresi harâbe yatık pür-dalâl*

*Tokınsa hevâsına bir şîr-i tıfl
Bir ayda kocala ola kaddi dâl*

*İçerse kimesne bir içim suyun
Verem bağlar içi olur kendü lâl*

(Yekbaş, 2020, s. 132)

Sehi Bey, Mora'nın havasını anlatırken şehrin rüzgârlı oluşuna dikkat çekerek esen rüzgarların samyeli olduğuna değinir ve rüzgâr estiğinde kasırga olur, kıyamet kopar, bazen beş on gün kasırga eser, tufanlar

kopar; yer gök toza bulanır, hatta o kadar tozlanır ki güneş bile görünmez; sert rüzgarlar estiğinde Kaf Dağını delecek şiddette olduğunu mübalağalı bir üslupla ifade eder.

*Kaçan kim yel esse eser sam yeli
Kasırğa eser ü kıyâmet kopar*

*Dem olur beş on gün kasırğa eser
Tufanlar kopar u göge yer tozar*

*Şunun gibi olur hevânun yüzi
Ki tozdan görünmez güneşden eser*

*Katı yeller olup esicek revân
Eger kûh-ı Kafa tokınsa deler*

(Yekbaş, 2020, s. 132)

Sehi Bey'in hayatında Mora önemli izler bırakmıştır. Mora'da çok sayıda haşerat bulunduğundan söz eden şair bu durumdan oldukça muzdariptir. Şehrin akrepleri yavuzdur; soktuğunu bırakmaz kuduz eder. Boyları iki engerek uzunluğundadır; şekli kaba, özü eğri ve bozdur. Buradaki akrepler bir kişiyi soktuğu zaman; o kişi adım bile atamadan yatar. Şairin gözü Eğriboz'u göremezse bu yerde hakir ve uyuz olarak kalacaktır. Burada o kadar çok sinek vardır ki kıyası, oranı yoktur. Hiç kimse onun hesabını tutamaz. İnsan nefes alsa sineklerin beş-onunu yutar; yemek yediğinde kaşığına sinekler üşüşür, yenen yemekten onlar da doyar.

*Ko 'akreblerini nitedür yavuz
Komaz sokduğunu ider ol kuduz*

*İki engerekçe var ola boyı
Şekilde kabîh ü özi eğri boz*

...

*Sokup bir kişiyi urıcak hemîn
Adım atlamadın yaturur henüz*

...

*Görinmezse göz dirîğ Egriboz
Bu yirde kalıruz zelîl ü uyuz*

...

*Sinek çoklugını sorarsan eger
N'ideyim beyânı nitedür mekes*

*Görinmez kemerde sinekten çâder
Beş onı yudulur alınsa nefes*

*Üşer her kaşığa yer iken yemek
Bişer yüz dem olur doyar her mekes*

(Yekbaş, 2020, s. 134)

2.5. Fehîm-i Kadîm

Görevi gereği farklı yerlerde ikamet etmek zorunda kalan şairlerden biri de Fehîm-i Kadîm'dir (ö. 1647). Biyografik kaynaklara göre Fehîm'in kısa hayatı, zorluklar içinde geçmiştir. Onun bir süre kâtiplik yaptığı, daha sonra Kudüs, Mekke, Medine, Edirne ve son olarak da Mısır'da bulunduğu bilinmektedir. Mısır'a gitmeden önce yazdığı bazı şiirlerinde talihsizliğinden, Anadolu'da mevki sahiplerinin değer bilmezliklerinden, bu ülkenin kötülüğünden, buradan kurtulma arzusundan ve şairlerin rezilliklerinden şikâyet eden Fehîm, Bosnalı Mezâkî Süleyman Efendi'nin teşvikiyle, yaklaşık 1644 yılında Mısır'a vali tayin edilen Eyüp Paşa'nın maiyetine katılmıştır. Bir kısım şiirlerinden Mısır'da bir süre iyi bir hayat sürdüğü anlaşılan şair, zamanla buradan da sıkılmış ve İstanbullu olması hasebiyle sılaya duyduğu hasret ve özlemi dillendirmeye başlamıştır (Üzgor, 1995, s.205). Divanındaki bazı şiirlerinden anlaşıldığı

kadarıyla Mısır, şairin gurbet duygusunu derinden hissetmesine ve hissettirmesine vesile olmuştur. Gurbete düşmekten şikâyetini sıklıkla dile getiren şair, yolunun Mısır'a düşmesini Hz. Yûsuf'un Mısır sergüzeyle benzerlik kurarak aktarmaktadır:

*Yûsuf-veş itdi baht bizi Mısır'da esîr
Hayran-nişîn-i gûşe-i zindân-ı gurbetüz*

(Üzgör, 1991, s. 132)

Divanında gurbet redifli bir gazelinin yanı sıra hasret ve gurbet duygularını, sıla özlemini dile getirdiği pek çok beyit bulunmaktadır. Fehim, eskiden talihi rast gitmediği için şairlerin ve ehlinin vefasızlığından şikâyet ettiği memleketi İstanbul'u özlediğini, Mısır gurbetinde çektiği sıla hasretini Yusuf da olsan Mısır zindandır, Mısır'da aziz olmaksızın İstanbul'da zelil olmak yeğdir ifadeleriyle anlatırken İstanbul'a bakışını, özlem ve hasretini dile getirmektedir:

*Hakikat bî-vefâ nâ-mihribân hûbân-ı İslâmbol
Yine dil ârzû eyler ne çâre ülfet olmuştur*

(Üzgör, 1991, s. 408)

*Mâlik-i Yûsuf da olsan Mısır zindândur Fehîm
Gönlümüz müştâk-ı hüsn-i dilberân-ı Rûm olur*

(Üzgör, 1991, s. 416)

*Zelîl olmak Fehîmâ Rûm'da bin vech ile yegdür
Bana lâzım değıldür mülk-i Mısır içre azîz olmak*

(Üzgör, 1991, s. 522)

Dört yıl kadar Mısır'da kalan Fehîm, Mısır hazinesini İstanbul'a götüren kabileye katılarak memleketi

İstanbul'a doğru hareket ederken, yolun yarısından sevgilinin yurduna ulaşalım, pişman olarak asıl Kâbe'ye dönelim ifadelerinde İstanbul'dan ayrıldığı için yaşadığı pişmanlığı dile getirmektedir. Ardından şair gönlüne seslenir ve Hicaz'ın çöl dikenleri izin vermese de sen güzel sesli bir kuş olarak dostun gül bahçesine git diyerek hem İstanbul'a varma umudunu hem de sevgili ve dostlarına kavuşma sevincini dile getirmiştir. Ancak şair, sılıya ulaşmak için çıktığı bu yolculuğu tamamlayamamış ve 1647 yılında Konya'nın Ilgın kazasında gönlündeki İstanbul hasreti ile vefat etmiştir (Üzgör, 1991, s. 9).

2.6. Süheylî

Süheylî (ö. 1634?) de kendisine verilen görevler sebebiyle Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde yaşamış bir şairdir. Bağdat'ta görev yaptığı sırada Anadolu'dan Bağdat'a gelen şair arkadaşı Hâtemî Bey'e (ö. 1595/96) İstanbul'a götürülmek üzere yazdığı bir kıt'ada, isimlerini bildiği ve pek çoğunu tanıdığı kırk üç şairden bahseder ve onların hatırlarını sorar, gönüllerini hoş eder. Klasik Türk edebiyatı iklimi için önemli bir yere sahip olan İstanbul kahvelerinden bahsederek selam yolladığı bu şairlerin İstanbul kahvehanelerinde yaptıkları sohbet meclislerine olan özlemini de dile getiren şair, İstanbul'un güzellerine ve güzelliklerine olan hasretini de şiirlerinde yansıtmıştır:

Olur mı kahve-hâne yine mecma' ehl-i 'irfâna

Sürerler mi safâsın sâkiyân-ı sîm-sîmânun

...

Safâ vü zevkde al sana benden bir kulaç kâğıd

Ki yok mânendi Kâğıd-hâne'de olan temâşânun

...

*Süheylîyem tulû'um Şâm burcındandır ammâ kim
Zuhûrî topragındandır Sitanbûl u Galata'nuñ*

(Harmancı, 2007, s. 154)

Süheylî, Mısır Valisi Mehmet Paşa'ya yazdığı müsemmede 30 yıldır Osmanlı ülkesinin farklı bölgelerinde hizmet ettiğinden bahsederek artık bu gurbet hayatından memnun olmadığını dile getirmiş ve memleketi olarak gördüğü İstanbul'a naklini istemiştir:

*Rikâb-ı 'adlûne bir bir deyin devletlü sultânım
Olursa lutf-ı ruhsat 'arza ahvâl-ı perîşânım*

*Otuz yıldır ki seyyâh-ı kemâl-i fazl u 'irfânem
Devâm-ı devlet-i hâkâna bir kemter senâ-hânem*

*Nizâm-ı hâlûme reşk eyler idi cümle akrânım
Muhasal şimdi ben ol derd ile nâlân ü giryânem*

*Elin al koma ayakda Süheylî bendeñi gamgîn
Yüzine bir gele bak eyle gamdan hâtırın teskîn*

(Harmancı, 2007, s. 186)

*Gevher-i zât-ı şerîfüñ var iken bu 'arsada
Ehl-i dil kadrin bilür resm-i mürüvvet-'âdeti*

*Ben niçün bu dâr-ı mihnet içre mesrûr olmayam
Bana çekdürmek neden devrân bu derd-i gurbeti*

(Harmancı, 2007, s. 126)

Şairin dâr-ı mihnet olarak nitelendirdiği Mısır, gurbet duygusuyla eşdeğerdir. Yetmişli yaşlarına kadar yaşadığı bilinen Süheylî'nin nerede ve nasıl öldüğü bilinmese de kaynaklarda İstanbul'a yeniden döndüğüne dair bir iz bulunmamaktadır.

2.7. Şehrî

Nefî'nin talebesi Şehrî (ö. 1660) de ikbal için merkeze gelen ancak kendisine verilen çeşitli görevler sebebiyle Osmanlı coğrafyasının farklı bölgelerinde görev yapan şairlerdendir. Kâtiplik, tezkirecilik gibi görevleri ifa eden Şehrî, Manastır, Halep, Şam gibi şehirlerde yaşamıştır (Demirel, 1999, s. 14). Şehrî, Manastır methiyesinde, Haleb'ün redifli gazelinde ve Şam'la ilgili şiirlerinde bulunduğu görevlerden sık sık azledildiğini, derbeder bir hayat yaşamak zorunda kaldığını dile getirirken aynı zamanda görev yaptığı bölgelerle ilgili izlenimlerini ve yaşadıklarını şiir dilinin estetik yapısı içinde ifade etmiştir.

*Mey kadar neşve virür âb u hevâsı Haleb'ün
Âh cennet gibi olsaydı bekâsı Haleb'ün*

*Yolu enfâs-ı Mesîhâya mı ugrar bilmem
Rûh-bahşâne eser bâd-ı sabâsı Haleb'ün*

*Andırur kalbini hûbân-ı cefâ-pîşelerün
Hüsn-i sûretde metânetde binâsı Haleb'ün*

*Görinür Bâg-ı İrem sahnına dek hâ'il yok
Münkeşif tâ o kadar seyr-i safâsı Haleb'ün*

*Mâlik olsam hele üste virür idüm Şâmı
Nakd-i cennetle mezâd olsa behâsı Haleb'ün*

*Şehrî tahsîn iderüm bu gazel-i bî-bedele
Virse gönlümce nazîre şu'arâsı Haleb'ün*

(Demirel, 1999, s. 149)

Halep'i çok seven şair, yukarıdaki beyitlerde de ifade ettiği gibi bu şehri cennetle bir tuttuğunu ve satın almak mümkün olsa bütün Şam'ı üstüne nakit olarak verebileceğinden söz eder. Halep'in yolları, binaları, bağları, bahçeleri, havası ve güzelleri karşısında kendinden geçen Şehrî, benzer duyguları bir başka manzumesinde de dile getirmiş ve Şam'ın Cennet-i a'lâ'dan bile güzel olduğunu ifade etmiştir:

*Görmek istersen eger dünyâda rûz-ı mahşeri
Şâm'a gel seyr it zuhûr-ı mahmil-i peygamberi*

*Eylerüm Şehrî tenezzül dûzah-ı ednâya ben
Benzemezse Şâm'a girmem cennet-i a'lâya ben*

(Demirel, 1999, s. 209)

Şam'a benzemezse cennete bile girmeyeceğini söyleyen şairin burada bulunmaktan hoşnut olduğu anlaşılmaktadır. Şehrî'nin görev yaptığı şehirlerden biri de Der Sitâyiş-i Manastır medhiyesini kaleme aldığı hem şehir hem de şehrin kadısı için övgü dolu sözlerle bahsettiği Manastır'dır:

*Manastır şehrini seyr eyleyüp medh eyleyen 'ârif
Bilür rûy-ı zemîn üzre nedür ol sun'-ı Yezdânı*

*Nice medh itmesün sahib-nazar ol cây-ı zîbâyı
Ki feyz-i meyden artuk ehl-i tıb'a keyf-i seyrânı*

...
*Nedür ol sebz ü hurrem olıcak suffa- nesîmenler
Nedür ol mâ'-i cârî-i neşât-efzây-ı rûhânî*

*O âb-ı hoş-güvâr u ol hevâ-yı dil-güşâsıyla
Dinilse Rûm ilinün Şâm'idur hakka ki erzânî*

...

*Muhassal görmedüm böyle dil-ber şehri-nâzük-hâk
Murâdum üzre gezdüm cümle mülk-i Âl-i 'Osmânî*

(Demirel, 1999, s. 63)

2.8. Arpaeminizâde Mustafa Sâmî

Asıl adı Mustafa olup İstanbullu olduğu bilinen şairin iyi bir eğitim aldığı, katiplik, hâcegânlık, rûznâmecilik, vakanüvistlik gibi görevlerle ve çeşitli memuriyetlerde bulunduğu, Anadolu'nun çeşitli yerlerinde ikamet ettiği bilinmektedir. Aziller ve tayinlerle geçen memuriyet hayatının şairin 1734'te vefatına kadar devam ettiği bilinmektedir (Kutlar Oğuz, 2013; İpekten, vd., 1988, s. 425).

Divanında bir süre görev yaptığı Edirne'den sıkça söz eden Sâmî'nin, Edirne kışını anlattığı "*şitaiyye-i hezl-âmiz*" başlıklı kasidesi şairin İstanbul dışında bulunduğu sürede hayatından pek de memnun olmadığını anlatan ifadelerle örülüdür:

*Şitâda Edrine şehri garîb hâletde
Ki i'tidâl ile âb ü hevâ bürûdetde*

*Muhâldür reh-i yah-bestesinde âmed-şud
Ki ser takaddüm ider pâydan refâkatde*

*Nihâl-i bâgları mürde-i kefen-ber-dûş
Kenâr-ı bâmı sinân-ı gamı irâ'etde*

*Şikeste câmları şeh-nişînleri ber-hâk
Kibârı hâne-harâb ehl-i sûkı zilletde*

...

*O denlü şiddet-i sermâ-yı buhl ü imsâki
Ki dest-i ehl-i kerem cümle ceyb-i hissetde*

*Yine Sıtanbul ile da'vî-i tesâvîde
Edirne halkı aceb rütbe-i hamâkatde*

*Dahî şedâ'id-i sermâyı vasf iderdüm lîk
Midâdum oldı füsürde dem-i kitâbetde*

(Kutlar Oğuz, 2017, s. 147)

Kışın bir garip hâlete bürünen, soğuktan ve yollarını kaplayan buzdan yürümenin imkânsız olduğu, kırık camlarıyla hanelerin harap, çarşıların ıssız olduğu Edirne'de cömertlik sahibi kimselerin ellerini cebinden bile çıkaramadığını ifade eden Sâmî, manzumenin son beyitlerinde tüm bu olumsuz manzaraya rağmen bu şehrin İstanbul ile denklik iddiasında olmasını hamâkat olarak nitelendirmektedir. Şair aslında bu şehrin soğuşunu daha tasvir edecektir lâkin mürekkebinin soğuktan donması buna engel olmuştur.

Bir başka kasidesinde de şair, Vezir İbrahim Paşa'ya yazdığı bir kasidesinde memduhundan ricada bulunarak ayrılık hasretine son vermesini, gurbet günlerinin nihayete erdirmesini istemektedir:

*El-meded el-meded ey Hızr-ı beyâbân-ı kerem
Kalmışam bâdiye-i ye'sde bî-dâr ü diyâr*

*Vatanumda beni ser-geşte-i gurbet itdi
Târ ü mâr eyledi esbâb-i ümîdüm ne ki var*

*Rûzgâr eyledi âvâre kebûter gibi âh
Lâne-i murg-ı dili vakf-ı hevâ-yı idbâr
Na'l-der-âteş-i endûh-i felâket oldum
Oldı esb-i hevesüm pâ-be-'ikâl-i ekdâr*

*Dâg-ber-dâg-ı derûn oldum egerçi bu kadar
Lâleveş her kese sûz-i dilüm itmeme izhâr*

*Âteş-i mihnet ile hâne-harâb olmuş iken
Keremûñ fikri virür yine tesellî her bâr*

(Kutlar Oğuz, 2017, s. 133)

Dizeleriyle içinde bulunduğu zor durumu, gurbette yalnız kalışını, vatanından ayrı oluşunu ifade eden Sâmî, şiirin devamında ise başına gelen zorlukların ve sıla hasretinin kaderi olduğunu ve buna karşı gelinemeyeceğini söyleyerek bir kabul ve tevekkül haline geçmiştir:

*Kârı teslîm-i kazâ vü kader eyle Sâmî
Eyleme şekve ile ta'n-ı sipih-i devvâr*

(Kutlar Oğuz, 2017, s. 33)

2.9. Bursalı Belîğ

Bursalı Belîğ (ö. 1730) de farklı bölgelerde görev yapmış, merkezden uzakta taşra hayatını deneyimleyen şairlerden biridir. Devrinin ileri gelen âlimlerinden iyi bir medrese eğitimi alan Belîğ, hayatının önemli bir bölümünü Bursa'da geçirmiştir. İyi derecede Arapça ve Farsça bilen şairin aldığı eğitimin karşılığını iş hayatında göremediği ve arzu ettiği önemli görevlere getirilmediği anlaşılmaktadır (Ekinci, 2014). Kâtiplik, imamlık, nâiblik, imâret şeyhliği gibi görevlerde bulunan şairin kendi hayat hikâyesinden bir kesit anlattığı Sergüzeşt-nâme-i Fakîr Be-'Azîmet-i Tokat adlı eseri bu bakımdan önemlidir.

Esere göre, Bursa'da mahkeme nâibliği yapan Belîğ, bir gün bir mektup almış ve Tokat'a davet edilmiştir. Kendi ifadesine göre Bursa'daki yaşamından memnun olan Belîğ, Tokat'taki mahkeme naipliğini, görevinde yükselmek için kabul etmiştir. Aslında gitmek istemese de istikbal kaygısıyla gitmenin kalmaktan daha uygun

olacağını düşünerek yola çıkmış, Belîğ'in gemi yolculuğu, denizlerdeki fırtına yüzünden beklenenden uzun sürmüştür. Yolun menzile erdiği noktada şair, beklediği ikbali bulamamış, Tokat'a ve insanlarına bir türlü alışamamış ve kendisine çeşitli suçlar isnat edilerek görevinden azledilmiş, mahkemede yargılanmak için halk tarafından yaka paça şehre getirilmiş, ardından da parasız bir halde sılaya yani Bursa'ya geri dönmüştür:

*Sanki bir nâme-i rağbet-üslûb
Gelid ol demde bana bir mektûb*

*Keşf-i mazmûnı beni ol sâ'at
Eylemiş şehri Tokat'a da'vet*

(Gökalp, 2009, s. 398)

*Üşdiler başuma cumhûr oldu
Nîş-i dendân ile zünbûr oldu*

*Gürgûn içinde gânem gibi
Üşdiler başuma oldum dil-gîr*

*Aldılar varumı oldum üryân
Kaldum açıkda misâl-i soğan*

(Gökalp, 2009, s. 407)

Beyitlerde şairin toplum tarafından dışlanması, halkın galeyana gelerek şaire türlü hakaretler edip malını ve giysilerini elinden almaları ve şairin buraya geldiğinden daha sefil bir duruma düşerek sılaya dönüşü mizahi bir üslupla dile getirilmiştir.

Divan şairinin gittiği yer, her zaman gurbet, hasret ya da maddî sıkıntılar gibi olumsuz durumlarla anılmaz. Kimi şairlerin görev yaptıkları yerlerden hoşnut oldukları ve

bu durumu da şiirlerinde dile getirdikleri anlaşılmaktadır.

2.10. Osmanzâde Tâ'ib

Osmanzâde Tâ'ib (ö.1724) 18. yüzyıl divan şairlerinden olup asıl ismi Ahmed'dir. İstanbul'da doğan Tâ'ib'in babası ruznamecilik görevinde bulunan Osman Efendi'dir. Şair, kendisini babasına nispetle Osman-zâde Ahmed Tâ'ib olarak tanıtmıştır. İyi bir eğitim alarak Şeyhülislam Çatalcalı Ali Efendi'den mülâzım olan Tâ'ib, çeşitli medreselerde müderrislik yapmış, Kemankuş Aşçı Mehmed Paşa'nın maiyetinde onun kethüdası sıfatıyla Şam'a gitmiş, daha sonra Halep ve Mısır kadılığı görevlerinde bulunmuştur. Râmiz'de, Mısır valisinin Tâ'ib'in Kayserili olduğunu öğrenmesi üzerine "*Âyâ emîr midir, acaba Ermenî midir?*" şeklindeki latifesi sebebiyle 25 Mayıs 1724 yılında zehirletilerek öldürüldüğü aktarılmaktadır. Şairin mezarı, Kahire'deki Hazra-i Haseneyn Türbesinde bulunmaktadır (Tuğluk, 2020).

Tâ'ib, "Arz-ı hâl-i mekârî" adlı mesnevisini Mekârî mahlaslı birinin ağzından ve alaycı bir üslûpla yazarak velinimetini gördüğü hâmisinin kendisine yardımcı olmasını isteyerek içinde bulunduğu durumu bütün açıklığı ile yalın bir anlatımla dile getirmiştir. Şair, Darendeli oluşunu, Şeyhoğulları'nın torunlarından olduğunu, babası öldükten sonra yaşadıkları geçim sıkıntısından kurtulmak için evini yurdunu terk etmek zorunda kalıp diyar diyar gezdiğini, hatta "Kızıl elma"ya kadar gittiğini, yabancı memleketlerde bir kâfir için çobanlık yaptığını, Rum iline sefer ettiğini, Darend'e ye kadı tayin edildiğini ancak bu görevden azledildiğini, zor durumda olduğunu ve insanların kendisiyle alay ettiğini

tafsilatıyla anlatarak tekrar kadılığa dönmek için hâmişinden yardım istemiştir (Şen, 2017, s. 215):

*Vatanumdur kazâ-i Dârende
Kâbiliyyet olur mı yâ bende*

...

*Şeyh oğullarınun nebîresiyem
Der-i devletleri fakîresiyem*

...

*Anda bir kâfire şubân oldum
Sûretâ bir Hıristiyân oldum*

*Lîk İslâmum olmadı kâ'il
Kîş-i küffâre olmağa nâ'il*

...

*Eylediler Dârende'ye kâdî
Ben de oldum o rûtbeye râzî*

*Lîk kable'l-vüsûl olup ma'zûl
Ric'at itdüm hazîn zâr u melûl*

*Yine üç yıl mülazemet itdüm
Develi kâdısı olup gîtdüm*

...

*Gördüm onlarla olmaz ünsiyyet
O kazâdan da eyledüm ric'at*

*Düşe kalka zelil ser-gerdân
Hâk-i pâ-yı şerîfe atdum cân
Merhamet eyle vaktidür zîra
Kalmadı sabr u tâkâtum aslâ*

...

*Kande varsam iderler istiskâl
Kimi ırgad dir kimi hammâl*

(Yeşilbağ, 2018, s. 864-871)

2.11. Enderunlu Fâzıl

Enderunlu Fâzıl (ö. 1810), taşradan merkeze gelen şairlerden biri olmakla birlikte Enderûn'dan ayrıldıktan sonra kendi ifadesiyle 12 yıl İstanbul'da hâmisiz ve maddî destekten yoksun yaşamıştır. Fâzıl'ın hâmi arayışı ve bir görev sahibi olma çabası sonuç vermiş; Sultan III. Selim zamanında hâcegânlık, tevliyet, maden eminliği gibi memuriyetlerle bu sefer taşra hayatı başlamış; Rodos, Gürcistan, Halep, bazı doğu illeri ve Kafkasya'ya teftiş görevleriyle gönderilmiştir (Beyhan, 2021, s. 18). Divanında ifade ettiği gibi hâcegânlık görevinden memnun olan şairin artık mansıba ve istediği devlet hizmetine kavuştuğu, maddî durumunun iyileştiği ve görev için doğu illerine gitmekten mutlu olduğu anlaşılmaktadır:

*Hâcegân zümresine müntesib olunca didim
Gitdi eyyâm-ı keder vakt-i safâdır şimdi*

*Gâh mansıb görinür bahtımıza gâh hizmet
Tâli'im iki kanat ile hümâdır şimdi*

*Nâgehân cânib-i İran bize hizmet düşdi
Didim ey dil bu dahı başka edâdır şimdi*

(Beyhan, 2021, s. 538)

Fâzıl, bazı şiirlerinde ise bilhassa görevi gereği masraflı ve uzun süren yolculuklarından şikâyet etmekte, geçim sıkıntısı çektiğini, dara düştüğünü belirtmekte, İstanbul'daki hayatını özlediğini dile getirmektedir:

*Geldim İstanbula ammâ ki perîşan hâtır
Didim evkât-ı mükâfat u cezâdır şimdi*

*Ne bu hâli tutabildik ne de eski hâli
Şöyle hayretde misâl-i budaladır şimdi*

(Beyhan, 2021, s. 538-539)

*Erzurum semtine fermân ile me'mûr oldum
Hizmet-i devlet-i hâkân ile mesrûr oldum*

*Gam-ı iflâs ile yol masrafına hayrânım
İki taş arasına şîşe-i billûr oldum*

(Beyhan, 2021, s. 417-418)

*Kulun bundan mukaddem Erzuruma
'Azîmet eylemişdim 'âcizâne*

*Be-hükm ne felek kaldım tokuz ay
Seyâhatde esîr-i âb u dâne*

(Beyhan, 2021, s. 401)

Görevi gereği sık sık yer değiştiren, ulaşımın bugünkü kadar kolay, hızlı, erişilebilir ve ucuz olmadığı bir dönemde yaşayan Fâzıl, maddî açıdan sıkıntılar çektiğini, bir yerde karar kılamadığını, aldığı ücretin kendisine yetmediğini, yol masraflarını bile karşılamaktan aciz kaldığını sitem ve serzenişlerle yansıtmaktadır. İçinde bulunduğu olumsuz şartlardan kurtulmak için kethüda Ali Şerif Efendi'ye yazdığı kasidesinde, merkezde bir makam ve mevki beklentisi içinde olduğunu ima ederek bu da olmazsa en azından kendisine bir ferman verilmesini ve Van görevinin iptal edilmesini arzuladığını, taşrada ikamet etmek istemediğini açık biçimde dile getirmiştir:

*Bundan evvel cenâb-ı hazretine
Eylemişdim şikâyet-i devrân*

*Sen veliyyü 'n-ni'amdan ümîdim
Mansıb olmazsa bâri bir fermân*

*Çîn ü Maçin olursa da olsun
Olmasun tek harâb olası Van*

(Beyhan, 2021, s. 585)

2.12. Sünbülzâde Vehbî

18. yüzyıl edebî muhitinin önemli simalarından Sünbülzâde Vehbî (ö. 1809) İstanbullu olmamasına rağmen memleketi kabul ettiği merkezden görevleri sebebiyle taşraya göç etmek zorunda kalan şairlerdendir. Aslen Maraşlı olan ve ilk eğitimini burada alan Vehbî, kendine daha iyi bir gelecek için İran elçiliği de dâhil olmak üzere müderrislik, hâcegânlık, kadılık, nâiblik gibi çeşitli görevler vesilesiyle pek çok yer görmüş, Edirne, Sofya, Niş, Bolu, Manisa, Siroz, Rodos'ta çalışmıştır. (Yenikale, 2012, s. 15-18). Sultan III. Selim devrinin parlak şairlerinden olan ve padişahın desteğini kazanıp hediyelere, makam ve mansıba nail olan şairin görev için gittiği yerlerde zaman zaman refah ve memnuniyet içinde olduğu, bazen de gurbet, ayrılık ve maddî sıkıntılar gibi sebeplerle İstanbul'a dönmek istediği anlaşılmaktadır. Bu ikilem, şairin görevleri süresince makamlar ve mansıplarla yüceltiği dönemler yanında yaşadığı ve tanık olduğu aziller, idam kararları, af dilemeler, kaçışlar ve sürgünlerle geçen yaşam biçimleriyle de yakından ilişkilidir.

Vehbî, Ordu-yu Hümâyûn kadılığı görevinde iken kaleme aldığı Edirne redifli kasidesinde Edirne'yi tıpkı İstanbul gibi gönül açan bir şehir olarak görür ve İstanbul ile özdeşleştirir:

*Hoş geldi bana şehr-i dil-ârâ-yı Edirne
İstanbul'u andırdı temâşâ-yı Edirne*

(Yenikale, 2012, s. 302)

Rodos'ta kadılık görevinde iken dönemde yazdığı manzumelerinde dünyada eşi ve benzeri olmayan Rodos için cennet benzetmesinde bulunan Vehbî, bu güzel beldeyi Bağdat'a tercih edeceğinden söz eder:

*Nice zevk olmaya bu şehr-i behişt-âsâda
Arasa mislini âdem bulamaz dünyâda*

*Bâg-ı dâd eylemiş ol hayr-ı ribâtı Mevlâ
Bu güzel beldeyi tercih ederim Bağdâd'a*

(Yenikale, 2012, s. 501).

Ancak taşrada yaşamaktan mutlu olmayan şair, özeleştiri de yaparak kendimi idare edebilecek durumda olsaydım bu cennet İstanbul'u terk etmezdim diyerek maddî sıkıntılarına değinmekte ve İstanbul'u terk etmekten duyduğu üzüntüyü anlatmaktadır:

*Terk etmez idim cennet-i İstanbul'u Vehbî
Bir gendüm idâre edecek âdem olaydım*

(Yenikale, 2012, s. 476)

Vehbî'nin İstanbul'a olan bağlılığı şiirlerinde sıklıkla karşılık bulmaktadır. Bir kasidesinde İstanbul'un bostanlarıyla Sa'dî'nin Gülistanı'nı kıyaslayan şair, İstanbul'un en kötü, en köhne bostanlarını Sa'dî'nin Gülistanındaki en güzel bostanlara tercih etmeyeceğini açık biçimde ifade eder:

*Bizim İstanbul'un bostanlarından bir en ednâsın
Değişmem merkad-i Sa'dî'deki a'lâ gülistâna*

(Yenikale, 2012, s. 77)

Vehbî'nin Bolu kadılığı görevindeyken yazmış olduğu manzumelerinde de halinden memnun olmadığı, geçim sıkıntısı içinde bulunduğu anlaşılmaktadır:

*Hayli sapdırdı felek câdde-yi âmâlimden
Bu tarîk ile reh-i şekveyi tutsam yolu var*

*Başıma 'âlemi teng etdi belî zîk-i ma'âş
Vüs'at-i hâle medâr olmağa ammâ Bolu-vâr*
(Yenikale, 2012, s. 294)

*Dâr-ı dünyâda olup zîk-i ma'âşa râzî
Etmesin 'aklı olan meyl-i temennâ-yı Bolu*

*Vüs'at-i hâl hayâliyle tara düşmüşdüm
Başıma 'âlemi teng etdi eşirrâ-yı Bolu*
(Yenikale, 2012, s. 295)

Görev nedeniyle yapılan göçlerin yapısına bakıldığında genel olarak İstanbul'dan taşraya giden şairlerden oluştuğu görülmektedir. Bu şairlerin bazıları İstanbullu olsa da bir kısmı da İstanbul'u memleketi olarak benimseyen, şairlik yahut meslek kimliğini burada kazanmış kişilerdir. Görev sebepli göç eden bazı şairler ise taşralıdır.

Görev sebebiyle merkezden taşraya doğru yapılan göçler, genellikle, bir mansıp ya da mevki elde etmek, maddî sıkıntılardan kurtulmak gibi farklı amaçlarla şair tarafından talep edilmiştir. Ancak bazı şairlerin kendisine verilen görevi reddettiği takdirde mevkiini ya da çıkarlarını koruyamayacağı, gözden düşeceği kaygısıyla zoraki olarak taşradaki ikamet yerlerine gittikleri de anlaşılmaktadır.

Şairlerin görev süreleri, gittikleri şehrin niteliğine, buradaki toplum yapısına, şairin uyum sağlayıp sağlayamamasına, coğrafi şartlarına, merkeze uzaklığına, görevin niteliğine, şairin beklentilerini karşılayıp karşılamamasına ve şairin hâmlerinin güç ve iktidarına bağlı olarak değişkenlik göstermektedir. Bazı şairler uzun yıllar görev yaptıkları şehirlerde ikamet ederken, bazılarının görev süreleri birkaç ayla sınırlı kalmıştır. Yine görev süresi boyunca pek çok şehir gezen ve bir yerde karar kılamayan şairler olduğu gibi uzun yıllar tek şehirde ikamet eden şairler de bulunmaktadır.

Şair patron ilişkisi bağlamında ele alındığında kendi başına görev yerine giden şairler olduğu kadar hâmlerinin görev değişikliği sebebiyle onun yanında giden ve çeşitli görevler alan şairler de bulunmaktadır. Görev yerlerinde ikamet ederken bazı şairlerin yeni görevleri dolayısıyla içinde buldukları durumdan

hoşnut oldukları, görevleri, görev yerleri, buranın sahip olduğu coğrafi, sosyolojik ve ekonomik koşullarını eserlerinde memnuniyetle dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Ancak bazı şairlerde ise bir hoşnutsuzluk hâkimdir. Verilen görevlerden ve gönderilen şehirlerden kaynaklanan nahoş durumların farklı sebepleri olmakla birlikte şu hususlar öne çıkmaktadır:

- İstanbul'da ya da taşranın büyük şehirlerinde yaşayan şairler için daha küçük şehirlerde ikamet etmenin gerek maddî yönden gerek kültürel açıdan pek çok imkânı kısıtlaması,
- Yetiştığı ortam itibariyle birçok şair ve sanatkâr tanıyan, onlarla bir edebî muhit etrafında fikir ve sanat alışverişi yapan divan şairlerinin, gittiği taşra şehirlerinde imkânlarının sınırlı ve kısıtlı olması sebebiyle kendini sınırlandırılmış hissetmesi,
- İklim şartları ve coğrafi kısıtlılıkların şair üzerindeki etkisi ve bu bağlamda özellikle doğu illerinin çetin kış şartları, Osmanlı'nın uzak illerine giderken yolculukların çok uzun ve meşakkatli olması, merkezle haberleşmenin uzun zaman alması ve birtakım aksaklıklar yaşanması, eşkiya ve haydut tehlikesi gibi sebepler yaşanan sıkıntılar olarak metinlerde dile getirilmiştir.

Şairlerin gittikleri yerlerde, zihniyet yapısındaki farklılıklar zaman zaman şairin buraya uyum sağlamasını güçleştirmiş, şair kendini dışlanmış ve yalnız hissetmiştir. Şair perspektifinden taşraya bakış açısından kimi şaire göre taşralı hünerden anlamazken kimine göre taşrada hüner ehlinin kıymeti bilinmez,

kimine göre de taşralının önceliği para ve ticarete dayanmaktadır. Bu türden yaklaşımlar ve önyargıların klasik şairin taşra algısında belirleyici olduğu dönemin edebî metinlerinde karşılık bulmaktadır. Tüm bunların sonucunda kendilerine verilen görevler gereği merkezden uzaklaşan ve taşra hayatını yaşayan şairler, göç ettikleri şehirlerle ilgili olarak gurbet ve özlem duygularını, çektikleri sıla ve memleket hasretini, yaşadıkları zorlukları, değerlerinin bilinmediğine yönelik serzenişlerini ve memnuniyetsizliklerini dile getirmişlerdir.

3.

Sürgün Yoluyla Yapılan Göç

Güncel sözlüklerde ceza olarak belli bir yerin dışında veya belli bir yerde oturtulan kimse, sürülme işi, nefy, cebrî olarak yapılan nüfus hareketi olarak tanımlanan sürgün, göç hareketlerinin de önemli sebeplerinden biridir (TDK, 2022). Acehan (2009), *Sürgün Edebiyatı* başlıklı çalışmasında, eski çağlardan başlayan ve sonrasında Roma İmparatorluğu'nda adam öldüren kişiye verilen idam cezasının kimi zaman sürgün cezasına dönüştürülmesinden söz ederken bu cezanın ölüm cezasıyla eş değer tutulmasına dikkat çekmektedir (s.200). Sürgünün hem bireysel hem de toplumsal bir hareket olduğu göz önüne alındığında sonuçlarının da bireysel ve toplumsal düzeyde yansımaları olmaktadır.

Toplumsal açıdan bakıldığında sürgünün Osmanlı Devleti tarafından sistemli bir şekilde yapılan tehcir ve yerleştirme usulleri arasında yer aldığı anlaşılmaktadır. Devlet, lüzum gördüğü zaman mükellefiyeti olmayan halk üzerinde mükellefiyet koyduğu gibi, onları gerek duyduğunda başka yerlere de göndermiştir. Her köy ve kasaba büyüklüğüne göre on haneden bir veya iki olmak üzere sürgün çıkarmak mecburiyetinde kalmıştır. Zamanla sürgüne gitmek insanlara ağır geldiğinden gönüllü olarak çok az kimse istenilen yerlere gitmeye başlamış, halk sürgün emrine icabetten kaçınıp etrafa dağılmaya başlamıştır. Hatta zaman zaman birkaç kişi göndermek mecburiyetinde kalan köyler, işsiz-gücsüz ve topluma zararlı kimseleri seçmeye başlamış, böylece sürgün işi amacından da uzaklaşarak suçluların sürülmesi, uzaklaştırılması gibi birtakım uygulamalara dönüşmüştür (Arslan, 2001, s. 317).

Osmanlı ceza hukuku sisteminde “ta’zir cezaları” arasında yer alan sürgün cezalarının farklı gerekçelerle uygulanan bir ceza yöntemi olduğu özellikle kişilerin cezalandırılıp buldukları yerden uzaklaştırılması ve iskân siyasetinin gereği olarak toplu yer değiştirme şeklinde uygulandığı bilinmektedir (Daşcıoğlu, 2019, s. 167). Bu bağlamda “rüşvet, yolsuzluk, sahtekârlık, zina, iftira, yalancı şahitlik, hırsızlık, halk arasında fitne çıkarma, tehdit ve küfür, emre itaatsizlik, kız kaçırma vb.” suçlara yönelik sürgün cezaları uygulanmasının yanı sıra bürokraside görev yaparken görevden alınan devlet adamlarının da saraydan yani İstanbul’dan uzaklaştırılıp sürgüne yollandıkları da olmuştur. Kaynaklarda ifade edildiğine gibi Osmanlı döneminde siyasi suçlar için bu cezanın verildiğine dair kalebentlik ve sürgün cezalarının kaydedildiği “Nefy ve Kısas Defterleri” ile “Kalebentlik Defterleri”ne kayıtlı çok sayıda örnek bulunduğu, başlıca sürgün yerleri arasında “İstanbul’a yakın Bursa, Edirne, Gelibolu gibi yerlerle Sakız, Midilli, Limni, Rodos, İstanköy, Bozcaada, Kıbrıs gibi adalar; Bağdat, Trablusgarp/Fizan, Tâif, Akkâ” gibi yerlerin tercih edildiği, sürgün yeri açısından da işlenen suçlara bağlı olarak merkeze yakın yerlerin yanında, özellikle ulaşımı zor olan uzak sınırlardaki şehir veya kasabaların, ulaşılması güç kale ve adaların tercih edildiği bilinmektedir (Daşcıoğlu, 2019, s. 38-39, 168, akt. Tuğcu, 2022, s. 339-340).

Bireysel cezalandırma yöntemi olarak sürgüne bakıldığında Osmanlı Devleti’nde sürgün yerlerinin kişinin mevkiine, işlediği suçun niteliğine ve dönemin şartlarına göre değişkenlik gösterdiği bilinmektedir. Kaçma riski olanlar için daha çok Karadeniz’de bazı sahil kaleleri ya da Akdeniz’de bulunan adalar tercih

edilmiştir. Osmanlı'nın son dönemlerinde özellikle merkezden uzak olan, Afrika ve Arap yarımadasındaki yerler daha çok siyasi suçluların gönderildiği mekânlar olmuştur (Durmuş, 2014, s. 106).

Osmanlı şair ve yazarlarının büyük çoğunluğunun devletin çeşitli kademelerinde hizmet ettiği, memuriyetlerde bulunduğu göz önüne alındığında şairlerin de kendilerine isnat edilen suçların gereği olarak Osmanlı coğrafyasının çeşitli yerlerine sürgün edildikleri bilinmektedir. Sürgün edilen şairlerle ilgili olarak Durmuş (2014)'un Osmanlı'nın Sürgün Şairleri isimli çalışmasını zikretmek gerekir. Mezkûr çalışmada klasik Türk şairlerinin sürgün sebepleri ve sürgün yerleri Osmanlı'da bir sürgün edebiyatı olup olmadığı sorusundan yola çıkılarak incelemiştir. Sonuç olarak yetmişden fazla divan şairinin çeşitli sebeplerle sürgün edildiği ve Bursa, Kütahya, Trabzon, Ankara, Edirne, Limni, Sakız ve Rodos gibi yerlerin sürgün mekânları olarak öne çıktığı anlaşılmaktadır (s.105-108). Sürgün yoluyla göç yaşamına mecbur tutulan bazı şairler metinlerinden alıntılanan örneklerle aşağıda sunulmuştur.

3.1. Ahmet Paşa

Fatih Sultan Mehmet devrinin önemli devlet adamlarından, aynı zamanda padişahın hocası olan Ahmet Paşa (ö. 1496-1497) Edirne'de dünyaya gelmiş, iyi bir eğitim görmüş Bursa'da müderrislik, Edirne'de kadılık görevlerinde bulunmuştur. Fâti'h'in saltanatının başlangıcında, kendisine sunduğu kasidelerle onun dikkatini çekmiş, hocası, kazaskeri, musahibi (danışmanı) ve veziri olarak çok yakınında bulunmuştur. İstanbul'un fethi sırasında padişahın sırdaşı olacak

kadar güvenini kazanmıştır. Fetihten sonra saraydaki itibarlı konumu devam etmişse de bir süre sonra kıskançlıklar baş göstermiş ve kaynaklarda sebebi tam olarak belirtilmeyen bir olaydan dolayı Fâtih tarafından hapsedtirilmiştir. Hapiste iken affedilmesi için ünlü “kerem” redifli kasidesini sunarak “padişahın kereminin kendi suçundan daha büyük olduğunu” belirtmesi üzerine affedilmiştir:

*Ahmed'in gam makasın kesdi dilin şem' gibi
Sana rûşen diyemez hâlini sultân-ı kerem*

...

*Kul hata etse n'ola afv-i şehensâh kanı
Tutalım iki elim kande imiş kanı kerem*

*Umarım cürmümü gark etmeğe rahmet suyuna
Mevc-i ihsânın ile cûş ede ummân-ı kerem*

*Bir kara toprağım ihyâ-yı memat etmek için
Yağsa cûdun bulutundan n'ola nisân-ı kerem*

(Tarlan, 2000, s. 85)

Ahmed Paşa, padişahın af talebinde bulunduğu kasideler sonucu affa mazhar olduktan sonra Ankara ve Tire'de sancak beyliği, valilik gibi görevlerde bulunmuş, II. Bayezid'in saltanatı döneminde Bursa'ya mutasarrıf tayin edilmiş, 1497'de Bursa'da vefat etmiştir (Kut, 1989, s. 111-112).

Şairin sürgün hayatına dair izleri divanının farklı bölümlerinde görmek mümkündür. Divanındaki “ayrıldım” redifli gazel, cebrî göç sonucu şairin içinde bulunduğu ruh halini yansıtmaya bakımından önemlidir:

*Bî-dilim dil-sitândan ayrıldım
Âh ki ârâm-ı cândan ayrıldım*

*Eşiği hasretinde hâk olsam
Yiridür ki âsumândan ayrıldım*

*Ne tan Ülker gibi inerse yaşıım
Neh-i mâ-mihr-bândan ayrıldım*

*Nola micmer gibi yanarsa içüm
Bezm-i şâh-ı cihândan ayrıldım*

*Gemi gibi denizde ser-gerdân
Yürürem bâd-bândan ayrıldım*

*Şeb-i mihnetde telh-ayş oluban
Şem'i-şirin zebândan ayrıldım*

*Sındı seng-i cefâda sabr ayağı
Düşdüm uş kârbândan ayrıldım*

*Bende Ahmed gibi garibim kim
Cândan u hân u mândan ayrıldım*

(Tarlan, 2000, s. 85)

3.2. Hayâlî-i Gülşenî

Tebrizli bir şair olan Hayâlî-i Gülşenî (ö. 1569) İran coğrafyasında Akkoyunlular ile Safevilerin taht mücadeleleri sebebiyle Osmanlı ülkesinin hâkimiyet sahası içindeki Mısır'a göç etmek zorunda kalmıştır. Gülşenî tarikatı mensubu olan şair, Kanuni Sultan Süleyman devrinde 1525'te İbrâhim Gülşenî mensuplarının isyan çıkarabilecekleri şüphesiyle, asayişin sağlanması için Mısır'a gönderilen Makbul İbrâhim Paşa tarafından babasıyla birlikte 1529'da

İstanbul'a getirilerek ikâmete mecbur edilmiştir. İstanbul'da oldukça zor şartlar altında yaşamak zorunda kalan Hayâlî ile babasının bu zoraki ikameti divanda sitem ve hüznü dolu şiirlerle dile getirilmektedir (Alvan, 2020, s. 547):

*İstanbulun sovuğu geh kar u geh yağışı
Hayli cefâ üşürüp başumı itdi tuğyân*

...

*İstanbul içre bir niçe gün eyledük karâr
Andan girü turup seferi kılduk ihtiyâr*

*Bir dahı ömr-i murâd ki vefâ eyleye varup
Kuds-i şerifi Mekke'yile eyleyem medâr*

*Geh Kuds, geh Mekke ve gâhi Medineyi
N'ola ziyâret eyler isem şöyle üstüvâr*

*İster Hayâlî bir dahı varup Medinede
Dürr ü güher yerine yaşun eyleye nisâr*

(Alvan, 1998, s. 82, 147)

Mısır ile ilgili düşüncelerini de Divan'ında ayrıntılı olarak dile getiren şair, Mısır'a olan hasret duygularını, özlemini, sevgisini ve bir an evvel oraya ulaşma arzusunu, kendisini orada bekleyen dostlarına kavuşma isteğini, çektiği hasreti yine estetik bir dil ve üslupla aktarmaktadır:

*Özledi Mısır yine cân u gönül bî-gümân
Tur yola düş gidelüm Mısır iline göçelüm*

*Üsküdarı geçelim Mısır iline göçelüm
Yolnu gözler hamu anda olan dostân*

*Yil kimi yilme dahı toprak olup ol mukim
Gerçi vatandur sana kande ise her makam*

(Alvan, 1998, s. 238)

Hayâlî-i Gülşenî “*Mısra varıyorum yine*” redifli” gazelinde de Mısır’da kalan dostlarına seslenmekte ve Rum illerini gezdiğini, Mısır’ın havasının güzel, yollarının uzak olduğunu, ayrılık ateşinden yanan kardeşlerinin yanına vardığını klasik şiirin estetik söylemiyle dile getirmektedir:

*İy Mısrıda kalan yârân Mısra varıyorum yine
Hecr oduna yanan ihvân Mısra varıyorum yine*

*Rûm ilini seyr eyledüm gönüllerde yer eyledüm
İki gönül bir eyledüm Mısra varıyorum yine*

...
*Yakdı fûrkat cânım benim yeter bu seyrânım benim
İşit sözüm cânım benim Mısra varıyorum yine*

*Uzakdur Mısrın yolları gezdüm ser-be-ser illeri
Gönlüm özler ol illeri Mısra varıyorum yine*

*Mısrın hevâsı hûbdur her cânibi mergûbdur
Yazı kışı mahbûbdur Mısra varıyorum yine*

(Alvan, 1998, s. 254)

3.3. Niyazi-i Mısrî

Niyazi-i Mısrî (ö.1694) asıl adı Mehmet olup Malatya’da dünyaya gelmiştir. Babası Nakşbendilik tarikatına mensup Soğancızâde Ali Çelebi’dir. Niyâzî ve Mısrî ise mahlasları olup Mısrî mahlası tahsilini Mısır’da yaptığından dolayıdır. Çeşitli medreselerde eğitim görmüş, tasavvuf bilgisini geliştirmiş ve 1655’te Halveti şeyhi Ümmi Sinan’dan hilafet alarak irşadla

görevlendirilmiştir. Verdiği vaazlarla kısa sürede şöhreti yayılan Niyazî Mısrî, ordunun maneviyâtını yükseltmek için Sultan IV. Mehmet tarafından Lehistan seferine götürülmüştür.

Edirne'de bulunduğu dönemde, bazı söylemlerinin saray tarafından hoş karşılanmaması ve hakkında ileri sürülen iftiralar nedeniyle önce Rodos adasına sürülmüş, dokuz aylık sürgün hayatından sonra Bursa'ya dönmüştür. Bursa ikameti sırasında da düşünceleri ve söylemlerinin anlaşılabilmesi ve Bursa kadısının şikâyeti üzerine 1677'de Limni adasına sürgün edilmiştir. Sürgün sonunda tekrar Bursa'ya dönen şair, II. Ahmed'in Avusturya seferine müritleriyle katılmak istemiş ancak bu talebin uygun görülmediği kendisine bir fermanla bildirilmiştir. Mısrî, bu fermanı tanımayacağını ifade etmesi üzerine hayatının son dönemlerinde, 78 yaşındayken tekrar Limni adasına sürülmüştür. Hayatı sürgünlerde geçen şairin, madden ve manen yıprandığı Limni sürgününde 1694'te vefat ettiği bilinmektedir (Durukoğlu ve Alkan, 2016, s. 138). Şiirlerinden anlaşıldığına göre oldukça sıkıntılı geçen sürgün yıllarında Mısrî, dostlarının vefasızlığından, gurbette huzur bulamadığından ve silâ hasretinden yakınmakta, feleğe sitem etmektedir. Dünyaya rahat yüzü görmediğinden başlayarak kölelikten kurtulamadığı, feryadının duyulmadığı, elinin dosta yolunun Rahman'a ulaşmadığı, menzile varamadan yolda garip kaldığı, başından hiç derdin eksik olmadığı, gülden ayrı kalmış bülbül misali bir halde olduğu, Mecnun ve Ferhat gibi feryat edeceği, yolu şeyhine varmazsa hiçbir şeyin yarasına merhem olmayacağını klasik şiirin söylemleriyle ifade etmektedir:

*Ey çarh- ı dîn n'ettim sana hiç vermedin râhat bana,
Güldürmedin önden sona ah mihnetâ vah mihneta*

*Bendinden âzad etmedin, feryâdına dâd etmedin.
Bir dem beni şâd etmedin ah veyletâ vah veyletâ*

*Erişmedi dosta elim Rahmân'a varmadı yolum
Çıkmadı başa menzirim ah gurbetâ vah gurbetâ*

*Kârım dürür derdile gam gitmez başımdan hiç elem,
Gülden cüdâ bir bülbülüm ah firkatâ vah firkatâ.*

*Mecnûn veş âh edeyim Ferhâd veş vâh edeyim,
Bu viridi her-gâh edeyim ah hasretâ vah hasretâ.*

*Varmazsa yolum şeyhime, sarmazsa merhem yâreme,
Olmazsa çâre derdime ah hayretâ vah hayretâ”*

*Yanar Niyâzî derd ile hiç kimse yok hâlin bile,
Nâlân olup girdi yola âh rihletâ vâh rihletâ*

(Kavruk, 2004, s. XVII)

3.4. Mehmed Sıdkî

Âlim ve mutasavvıf bir kişiliğe sahip olan Mehmed Sıdkî (ö. 1628) de siyasî sebeplerden dolayı Ali Paşa tarafından Akka'ya sürgün edilen şairlerdendir (İnal, 2000, s. 2163-2164). Şair bir manzumesinde sürgün sebebiyle yaşadığı göçe dair izlenimlerini, Akka'da kalebend oluşunu, yolda başından geçenleri ve çektiği sıkıntıları anlatmaktadır:

*İkiyüz elli dördün mâh-ı gufrân-ı sıyâmında
Olundum hışm u zulmüyle karakol hasbine ilkâ*

*Palanlu bârgire bindürüp nefyettiler sonra
Şitânın berf ü bârâniyla oldum yolda pek rüsvâ*

*İrişdim kal'a-i Akkâ'ya bin türlü meşakkatle
Hemân zindân-ı limâna beni indirdiler kahrâ*

(İnal, 2000, s. 2164)

3.5. Mirzazâde Sâlim

Şeyhülislam Mirza Mustafa Efendi'nin oğlu olan Sâlim 1688'de İstanbul'da dünyaya gelmiş; iyi bir tahsil hayatının ardından müderrislik, kadılık ve kazaskerlik gibi üst düzey görevlerde bulunmuştur. Mirzazâde Sâlim (ö. 1739) de meslek hayatı boyunca -başta Siroz ve Trabzon olmak üzere- çeşitli sürgün ve aziller yaşayan şairler arasındadır (İnce, 1994, s. XVII). İstanbul'dan uzakta ve sürgünde geçen zamanlarını şiirlerinde yansıtan şair, İstanbul'u ve orada dostlarıyla beraber bulunmanın özlemini çeker. Şair için görev yoluyla da olsa sürgün yoluyla da olsa İstanbul dışında olduktan sonra kişiye her yer gurbettir. Güzelleriyle dünyaya nam salan İstanbul'u özellikle de Kâğıthâne'yi melek yüzlü, selvi boylu güzelleriyle hatırlar şair:

*Gülşeninden kovup Sitanbul'un
İtdi âlûdesi bu medhûlün*

*Olahı biz Selânik'e mollâ
Yüregümde Selânik oldu şehâ*

(Güfta, 1995, s. 353)

*Yerimiz saff-ı ni'âl-i gurbet oldu Sâlimâ
Bir zamân ser-halka-i yârân-ı İstanbul iken*

(Güfta, 1995, s. 497)

*Sitanbul'un güzelleri nâmı şöhret-ârâdur
Bu bağı'n gâlibâ servi ser-â-pâ serv-i ra'nâdur*

(Güfta, 1995, s. 255)

*O kadar revnâkı var şehr-i Sitanbulumuzun
Her adım başına bir hûri yatar yolumuzun*

(Güfta, 1995, s. 356)

Sâlim, İsmail Efendi şeyhülislam olduğunda ondan İstanbul'a geri dönmesi konusunda yardımcı olmasını, kahpe feleğin kendisini Lazistan'a attığını ve bu durumdan mutsuz olduğunu, dertlerinin yazmakla bitmeyeceğini, sürgün hayatının sonlanması için kendisine yardım etmesini, lütuf göstermesini talep eder:

*Ya'ni güstâh-ı recâ olsam deründe ben n'ola
Lutfuna mu'tâd bir benden duru zâr u hazîn*

...

*Bir zamân zâr-ı felek aksine devrân eyleyüp
Atdı Lâzistân'a zâtum kahr ile zâr u hazîn*

...

*Ben gedâya der-gehünden şefkat ümmîd eyleyüp
Cerr-i ihsânuna kıldum böyle bir târih-i zemîn*

...

*Yâd illerde neler çekdik şikâyet olmasun
Kimseye göstermesün âlemde Rabbü'l-âlemîn*

...

*Derdümün binde birin tahrire imkân olmaya
Olsa her bir dûd-ı âhum bir midâd-ı anberîn*

...

*Cümle erbâb-ı tarîkun melce'iyken dâmenün
Kangı der-gehden ümîd-i lutf ider bâb-ı enîn*

(Güfta, 1995, s. 580-583)

3.6. Nâ'ilî

Sebk-i Hindî'nin önemli isimlerinden Nâ'ilî (ö.1666) de aslen İstanbullu olmasına rağmen sürgün edilerek merkez dışında ikamete mecbur bırakılan şairlerdendir. Şair, maden kaleminde baş halife iken bilinmeyen bir sebeple 1661'de Edirne'ye sürülmüştür. Ömrünün son yıllarını doğup büyüdüğü İstanbul'dan uzakta, gurbet hayatında geçirmek zorunda kalan şairin bu sürgün yıllarında hayli acı çektiği anlaşılmaktadır. Na'tlerinin birinde ve Sultan IV. Mehmed'e sunduğu "şitâ'iyye" kasidesinde bu acılarını ayrıntılı olarak dile getiren Nâ'ilî, Padişaha ve Uyvar Kalesi'nin alınmasından sonra zafer şenlikleri içinde Edirne'ye gelen Fâzıl Ahmed Paşa'ya kasideler sunarak bağışlanması için uğraşmış ve sonunda isteği kabul görerek dört yıl süren Edirne sürgününden sonra affedilmiş, İstanbul'a dönmüştür (İpekten, 1990, s. 13). Bir kasidesinde, saadet vefkine erişmiş namlı bir şair iken hile ile nam nakdinin Edirne'de tükendiğini dile getirmekte ve Edirne sürgünü sırasında yaşadığı sıkıntıları ve psikolojik durumunu anlatmaktadır:

*Hurrem şitâda Edrine şehri cinân gibi
Sârî letâfeti ten-i hikâye cân gibi*

...

*Lutf-ı hevâ-yı hurremi hâk içre gösterir
Fasl-ı şitâda gülleri yâkût-ı kân gibi*

...

*Mümkün mi kasrına o sarâyın meğer duhul
Etbâk-ı çarhı geçse hired nerdübân gibi*

(İpekten, 1990, s. 52)

*Tılısm-ı devlet ü vefk-i saâdet olmuş iken
Kasâidi nice düstûr-ı Cem cenâbında*

*Diler ki hîle ile nakd-i nâmın eyleye güm
Diyâr-ı Edrinenün bir avuç türâbında*

*Dirîğ böyle geçen ömre kim zarûret ola
Bu tâbhânenün ârâm-ı hord u hâbında*

*Ne denlü cünbiş olur rahş-ı tünd-i iknânlün
Bir iki gün haşr pâý der-rikâbında*

(İpekten, 1990, s. 29)

3.7. Eşref Paşa

Bursalı Ahmet Sıtkı Efendi'nin oğlu olan Eşref Paşa (ö. 1894) da sürgün edilen ve bunu bazı manzumelerinde ifade eden şairlerdendir. Eserlerinde yaşadığı olayların ve sürgünlerin yansımalarını görmek mümkündür. Aslen Bursalı olan şair memleketinde medrese eğitimi almış, daha sonra Harbiye'de okumak için İstanbul'a gelmiştir. Harbiye'yi bitirdikten sonra kaim-i makam, miralay, mirliva gibi rütbelerle orduda çeşitli görevler almıştır. Bununla birlikte elçilik görevi, Selanik ve Trabzon valilikleri, Bahriye mektebi müdürlüğü gibi görevlerde de bulunmuştur. 93 Harbi olarak bilinen Osmanlı-Rus savaşında görev ihmali gerekçesiyle Limni'ye sürülmüş ancak daha sonra affedilmiştir (Tanrıbuyurdu, 2006, s. XVIII-XIX). Şair, sergüzeşt niteliğindeki kasidesinde görev yaptığı yerlerden ve yaşadığı sürgünden bahsetmektedir. Görevleri sebebiyle Eflak, Boğdan, Gürcistan ve Kırım gibi merkezden uzakta geçen yıllarına, sürgünde yaşadığı sıkıntı ve zorluklara işaret etmektedir:

*Gezdim Eflâk ile Boğdan u Kıırme'l Kâsım
'Usr ile yüsrî tutardım yine dâ'im tev'em*

*Sonra düşdü seferim hatta-i Gürcistâna
Lîk o demlerde cihâd idi bana emr-i âhım*

...
*Harb hâliyle tolaştırdı niçe beldânı
Bu seyâhatde velîk eyledi lagzîde kadem*

(Tanrıbuyurdu, 2006, s. 57)

Şâir, İşkodra Alay Komutanlığı görevindeyken bugün Kosova sınırları içinde kalan Niş mutasarrıflığı görevine sürüldüğünü olumsuz ruh halleriyle yansıtmakta; güzellikleriyle, bağlarıyla cennete benzetilen Niş şehrinin kendisi için bir anlam taşımadığını, zindandan farkı bulunmadığını belirtmektedir (Tanrıbuyurdu 2006: XVIII).

*Şehr-i Nişe atıp eyyâm-ı gazâdan sonra
Açdı cân-gâhıma Niş semti dürlü sekam*

*Niçe Niş âb u hevâsında letâfet nâ-bûd
Hâk-i nâ-pâk-i zemîninde şe'âmet müdgam*

...
*Hayf dil-tengi-i 'izzetle bana bu belde
'Ayn-ı zindân görünür olsa dahı bâğ-ı İrem*

(Tanrıbuyurdu, 2006, s. 57)

Kasidenin devamında İstanbul'dan uzakta geçen zamanlarını ebedi sürgün olarak nitelendiren şairin en büyük korkusunun memleketi olarak gördüğü İstanbul'a bir daha dönememek, onu bir daha görememek olduğu anlaşılmaktadır:

*Görmek olsaydı müyesser vatan-ı me'lûfu
Böyle sad-gûne ser-encâm ile çekmezdim elem*

*Hâk-i müşgîn-i Sitanbul gözümde tüter âh
Yoğ mu ol semtden ey bâd-ı sabâ bir peygam*

*Hiç mümkün mi görem bir dahı İstanbullu
Sanırım nefy-i mü'ebbed bu belâ-yı mübrem*

(Tanrıbuyurdu, 2006, s. 57-58)

3.8. Haşmet

Aslen İstanbullu şairlerden, asıl adı Mehmet olan Haşmet (ö. 1768), Yenişehirli Kazasker Abbâs Ebu'l-Hayr Efendi'nin oğlu olduğundan "Abbâs Efendi-zâde sanıyla tanınmışsa da daha çok söylediği hicivlerle bilinmektedir. İlk eğitimini müderris ve molla olan babasından alan Haşmet medrese eğitimi tamamlayarak mülazım olduktan sonra çeşitli medreselerde müderrislik yapmıştır. Müderrislikte Sahn derecesine kadar yükseldikten sonra babasının yalısında ikâmete mecbur edilmiş, ardından önce Bursa'ya sonra da İzmir'e sürülmüştür. İzmir sürgünündeysen yazdığı terhib-i bendinden Bursa'da altı yıla yakın kaldığı anlaşılmaktadır. İstinye, Bursa, İzmir ve Rodos gibi şehirlerde mecburi ikamete maruz bırakılan Haşmet 1768 yılında Rodos'ta vefat etmiş olup mezarı adadaki Murat Reis Türbesi civarında bulunmaktadır (Arslan ve Aksoyak, 1994, s. 9-10). İstanbul'dan başka bir yerin kendisine vatan olamayacağını ifade eden şair, döneminin önemli isimlerinden birisi iken siyasi rekabet ve kışkırtmalar sonucu gözden düşürüldüğünü ve sürgüne gönderildiğini, bu sürgünün hayatında açtığı derin izleri anlatmaktadır:

*Biz keşmekeş-i çilleyi gurbette çıkardık
Geh belde-i İzmir'de geh Bursa'da halvet*

...

*Dûr etdi tarabgâh-ı vatandan bizi devrân
Sahbâ-keş-i üns eyledi bezm-i gurebâya*

*Altmış yedi ay etmiş iken Bursa'da ârâm
Saldım yine İzmîr'e dahı nefy ile sâye*

...
*Zâhirde nedir cürmüme âgâh olaydım
Vallâh ağız açmaz idim çün ü çerâya*

*Bildik ki vatan cilve-geh-i sırr-ı Hudâ'dır
Bahş eyledik İstânbûl'u yârân-ı safâyâ*

...
*Ey peyk-i sabâ semt-i Sitânbûl'a gidersen
Ahbâbıma hâl-i dili et böyle ifâde*

(Arslan ve Aksoyak, 1994, s. 82)

Haşmet, sürgün kaldığı Bursa'da babasının maddî imkanlarının iyi olmasından mülhem renkli bir hayat sürmüştür. 1762'de Bursa'da sürgündeyken Koca Râgıb Paşa için yazıp kendisine ulaştıramadığı bir kasidesinde vefat eden babası Abbâs Ebulhayr'dan da bahsederek sıkıntılı bir hayat geçirmese de İstanbul'a dönmek için yardım talep etmektedir:

*El-meded el-meded ol âteş-i sûzân-ı nifâk
Etdi sahn-ı dilimi dûzah-ı pür-sûz-ı firâk*

*Âh devletlu evfât-ı peder öldürdü beni
Felek açdı bana dervâze-i beytü'l-hazeni*

*Ber-taraf râbıta-i meyl-i vatan gönlümden
Şîve-i keşmekeş-i hecr ile kırdık reseni*

*Olamam bird ahi dem-sâz-ı hevâ-yı ârâm
Darb-ı mızrâb-ı kazâ bozdu o perde düzeni*

*Kalmadı dâ'ire-i servet ü sâmân-ı peder
Niçe der-pîş-i tahayyül edeyim ben vatani*

(Arslan ve Aksoyak, 1994, s. 4)

3.9. Keçecizâde İzzet Molla

Osmanlı döneminde yazdıkları yüzünden sürgüne gönderilen şairlerin sayısı fazla değildir. Kaynaklarda, yazdığı bir şiir ya da bir eser sebebiyle sürgün edilen isimler olduğu belirtiliyorsa da bu sürgünlerin arkasında çoğu zaman başka sebeplerin bulunduğu, söylenen şiirin ya da eserin aslında karara etki edecek son etken olduğu görülmektedir (Durmuş, 2014, s.131). Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829) da bu isimlerden biridir. Aslen İstanbullu olan ve ilmiye mensubu bir aileden gelen şairin, kendisi de ilmiye sınıfına mensuptur. Erken yaşta babasını kaybetmesi nedeniyle maddî sıkıntılar çeken ve eğitim hayatını güçlüklerle tamamlayabilen İzzet Molla, saray kethüdası Hâlet Efendi ile tanıştıktan sonra sıkıntılı günlerinden kurtulmuştur. Ancak siyasi sebeplerle hâmisi Hâlet Efendi'nin idamının ardından Hâlet Efendi'yi öven ve düşmanlarını yeren beyitler söylediği için 1823'te Keşan'a sürgün edildiği rivayet edilmektedir (Okçu, 2001, s. 561). İzzet Molla'nın bacanağı Esad Efendi'nin gayr-ı matbu tarihine "*Hâlet'in canını Hak, malını devlet aldı*" sözlerini içeren aşağıdaki beyti beyan etmesi üzerine devrin sadrazamı Hamdullah Paşa aleyhinde söz söylemek ve devlete karşı gelmek iddialarıyla sürgüne gönderildiği de rivayetler arasındadır:

*Hâlet'in canını Hakk, malını aldı mîrî
Kaldı ehl-i hasede hâyeleriyle kîrî*

Keşân'da bir yıl ikamete mecbur edilen şairin Mihnetkeşân adlı eseri bu döneme tanıklık etmesi bakımından önemlidir. Şair mesnevisinde Keşan yolculuğunu, şehre dair ilk izlenimlerini, kendisini ziyarete gelenleri ve

Keşan hayatı boyunca yaşadığı tuhaflıkları, sıkıntıları, İstanbul'a, ailesine ve dostlarına olan özlemini anlatmıştır.

Şairin şehre ilk geldiğindeki izlenimleri, memleketini terk edip alışkın olmadığı bir kültür ve coğrafyada ikamet etmek mecburiyetinde bırakılmasının da etkisiyle pek de olumlu değildir. Dağın kenarında kurulan ve otuzdan fazla değirmeniyle dikkat çeken Keşan, şairin gözünde âşıkların gönlü gibi yıkık ve virane bir görünüm arz etmekte olup ikisinin minberi ve merdiveni yıkık-dökük beş altı mescidi, yirmi kadar kahvehanesi, iki üç hanı, yapıları pek düzgün olmasa da yüksek binaları bulunan Kâdiri ve Halvetîlerin olmadığı Celvetîlerin yaygın olduğu bir şehirdir:

*Keşân şehri tağın kenârındadır
Bütün evleri sengsârındadır*

*Otuzdan ziyâde değirmenleri
Yakın şehre tarla vü hırmenleri*

*Değirmenleri çünkü bâd-ı hevâ
Nola olsa etmekte hısb-ı rehâ*

*Dil-i âşıkâsâ yıkık hâneler
Konak adı var niçe vîrâneler*

...

*Beş altı kadar var ufak mâbedi
Yok ikisinin minber ü masadi*

*Ne Kadrî var anda ne hod Halvetî
Fakat tekye-i Zâtî-i Celvetî*

...

*Niçe çeşmeler var akar sû-be-sû
İçilmez değildir bayağica su*

*Yigirmi kadar kahve dükkânı var
İçinde iki üç fenâ hânı var*

*Fezâya nezâret eder evleri
Düzelse eğer evlerin şevleri*

(Özyıldırım, 2002, s. 238)

Keçecizâde İzzet Molla, hiçbir doğal güzelliğinin olmadığını söylediği Keşan'dan sık sık ayrılarak şehrin civarındaki bağlık bahçelik yerlerde İstanbul'u hayal etmiştir. Mizacı ve hayat tarzı gereği İstanbul'da yaşam tarzına alışkın olan şair, dost meclislerine, ilim ve edebiyat sohbetlere meraklı olsa da Keşan'da bunları bulamadığından yakınmakta, İstanbul'a, meclislerine, doğal güzelliklerine ve şehir yaşantısına olan özlemlerini anlatmaktadır. Şair sürgünde kaldığı sürece İstavroz'un gül bahçelerini, Göksü sahrasını, Çubuklu'yu, Çamlıca Tepesi'ni ve daha İstanbul'a dair birçok güzelliği, Keşan'ın bülbülü karga olan bahçelerinde hasretle yâd ederek hatırlamaktadır:

*Gelip yâda İstavroz'un gülşeni
Yakardım o âteşle bâğ-ı teni*

*Tahayyül edip Göksü sahrâsını
Sirişkim şaşrmışdı mecrâsını*

...

*Elimde hemân olsa çûb-ı duhân
Çubuklu tasvvur iderdim der-ân*

*Edip Çamlıca zirvesin nakş-ı dil
Bakıp tağa ağlar idim muttasıl*

(Özyıldırım, 2002, s. 240)

Bayram geldiğinde özlem duyguları daha da kabaran şair, ailesini, İstanbul'un resmî törenlerini, dostlarını hatırlayarak daha da mahzunlaşır. İstanbul'da yalnız kalan eşi ve çocuklarına olan özlemi mısralarına yansıtırken felekten şikâyet eder, vatandan haber alamamaktan yakınır:

*Felek benden aldı diğer intikam
Kesildi vatandan selâm u peyâm*

*Ne yârimden aldım ne dilden haber
Felek çeşmimi etdi gül-mîh-i der*

*Fu'âd u Reşâdum emânet sana
Ki sen eyledindi inâyet bana*

*Be-câh-ı dü-sıbt-ı nebiyy-i güzîn
Kıl ol iki tıflı kederden emîn*

*İki dürdür anlar yetîm eyleme
Biri birimizden dü-nîm eyleme*

*'Aceb kimsesizdir ki mâderleri
Ne hişânı vardır ne dâderleri*

(Özyıldırım, 2002, s. 200)

Mihnet-keşân yanında Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr'ında da şair, kendisinde derin izler bırakan Keşân'dan ve yaşadıklarından söz etmeden duramaz. Bir gazelinde bağın sefasını sürenlerin etrafta olup bitenlere sesini

çıkarmadığını, kendisinin ise ne çektiyse dilinden çektiğini anlatan şair kimseye bir zararının olmadığını, zülfüyâre dokunmadığını belirterek herkes kendi koruyucusuna sığındı, biz ise Keşân'da bize merhamet edecek bir kocaya kaldık, diyerek burada kimsesiz ve korumasız kaldığını ifade etmektedir:

Olduk medâr-ı sohbet-i helvâ kibara biz
Düşdük meges gibi asel-i iştihara biz

Herkes yedi tabakçe-i ikbâlden şeker
Ser-süfre-i kazâda bulındukne çare biz

*Bâgun safâsını çıkararak susdı gül gibi
Düşdük lisân belâsı ile âh u zâra biz*

*Agyâr elinden aldı bizi dûr-baş-ı yâr
Muhtâc idük bu olmasa terk-i diyara biz*

*Hep âh u zârdan gam-ı ağıyâr idi garaz
İzzet tokınmaduk sanuruz zülf-i yâra biz*

*Herkes penâh-ı zahîrine etdi ilticâ
Kaldık Keşân'da pîr-i merâhim-şi'âra biz*

(Ozan ve Ceylan, 2005, s. 463)

Şair daha sonraları affedilip İstanbul'a dönmüş ve çeşitli görevlerde bulunmuştur. II. Mahmut döneminde Ruslarla yapılacak bir savaşa yönelik fikri sorulduğunda, girilmemesi gerektiğine yönelik bir lâyiha kaleme almış, bunun üzerine de kendisini çekemeyenler tarafından toplumda bozgunculuk çıkardığı yönünde söylentiler

yayılmış, nihayetinde II. Mahmut'un gazabına uğrayarak ilmiyeden kaydı silinmiş ve 1828'de Sivas'ta kalebent olarak tutulmasına karar verilmiştir. Zaman içinde haklılığı kanıtlanarak affedilen şairin, af haberi kendisine ulaşmadan Sivas'ta vefat ettiği bilinmektedir (Durmuş, 214, s. 143-144).

3.10. Nevres-i Kadîm

Aslen Kerküklü olan Nevres-i Kadîm (ö. 1762) de sürgüne maruz kalan ve sürgün hayatının izlerini şiirlerinde yansıtan şairlerdendir. Eserlerinden iyi bir eğitim aldığı anlaşılan şairin ilmiye sınıfına mensup olduğu ve Sahn medreselerinde müderrislik yaptığı, kadılık görevlerinde bulunduğu bilinmektedir. Yazdığı mektuplarından daha Kerkük'te iken tanınmış, üslup sahibi, usta bir şair ve nasir olduğu anlaşılmaktadır. Şairin İstanbul'a ne zaman geldiği bilinmemekle birlikte kâtiplik, kadılık, nâiblik, müderrislik gibi görevlerle Bosna, Tokat Filibe, Kütahya gibi şehirlerde yaşadığı bilinmektedir. Belirsiz bir sebepten Resmo'da 6 yıl sürgün kalmış, daha sonra sürgün yeri Bursa olarak değiştirilmiştir. Sürgünden sonra Kütahya kadısı olarak atansa da yine azledilip Bursa'ya sürgüne gönderilmiş ve orada ölmüştür (Akkaya, 1994, s. 20-22). Münşeatında Resmo'da geçirdiği acı günler ve maddî manevî sıkıntılara değinen şairin Divanı'nın değişik bölümlerinde de gurbette ve sürgünde geçen zamanlarını, içinde bulunduğu karamsar ruh hallerini, hasret ve özlem duyguları dile getirdiği görülmektedir:

*Gönül bir zülf-i pür-çîn-i sitem mu'tâda bendoldu
Firengistâna düşdi bir müsliman-zâde bend'oldı*

...

*İderken âhuvân-ı şehri İstanbul'dan vahşet
Gelüp Resmo'da Nevres şimdi bir berbâda bend'oldı
(Akkaya, 1994, s. 521)*

*Bursa şehrinde giriftâr-ı kemend-i nefy idim
Olmış idi münkatı' ser-rişte-i fikr-i rehâ*

*Şiddet-i dem-serdî-i dey-mâh-ı gam kâr eyleyüp
Almış idi cismimi teb-lerze-i renc ü 'anâ*

*Şöyle aglar âh iderdim kim sipihr-i kîne-cû
Tolanup etrâfımı ebr ile aglardı bana*

...
*Gurbet illerde sekiz yıl hasret-i evlâd ile
Mihnet ü kürbet-gam-ı eyyâma oldum mübtelâ*

*Bunca feryâd eyledim bir kimse imdâd itmedi
Derdüm efzûn oldu umdukça etibbadan devâ*

...
*On yıl olmuş Filibe'den 'azlim şuurum kalmamış
Yohsa vasf-ı zâtını ben böyle itmezdim edâ
(Akkaya, 1994, s. 240, 241, 244)*

*Bir şebângeh tâb-ı gurbetle diyâr-ı Bursa'da
Başıma teng olmuş idi 'arsa-i çarh-ı esîr*

...
*Şimdi baş derdim budur kim derd-i ser virür bana
Yidi yıldır gurbet illerde sipihr-i şîr-gîr
(Akkaya, 1994, s. 362)*

Sürgün yoluyla yapılan göçlere genel olarak bakıldığında şairlerin yazdıklarından çok meslek hayatlarında maruz kaldıkları siyasi çekişmeler, görevlerini ifa ederken yaptıkları hatalar, şairlerin çevresindeki kişilerin devletin ileri gelenlerini kışkırtmaları gibi sebeplerle sürgün edildikleri ve göçe zorlandıkları anlaşılmaktadır.

Sürgün edilen yerlerin çeşitlilik göstermekle beraber genellikle Edirne, Bursa, Mısır, Rodos, Limni, Sakız ve Trabzon gibi bölgeler olduğu görülmektedir. Şairlere isnat edilen suçların niteliğine göre, merkeze yakın yerler tercih edildiği gibi özellikle siyasi suçlar isnat edilen şairlerin Mısır, Fizan gibi uzak coğrafyalara, Limni, Sakız, Rodos, Malta gibi adalara gönderildiği anlaşılmaktadır.

Sürgün hayatı yaşayan şairlerin bazılarının yıllarını sürgünde geçirdiği, hatta merkeze dönmeden vefat ettiği; bazılarının da sürgünlerinin birkaç ayla sınırlı kaldığı, ardından affedilerek yeni görevler aldığı bilinmektedir. Sürgün edilerek merkezden uzaklaştırılan şairlerin birçoğu hâmesi olarak bildiği kişilere ya da padişah, vezir gibi devrin nüfuzlu kişilerine methiyeler, af-nâmeler yazarak affa mazhar olmak istediklerini şairane biçimde dile getirmişlerdir. Şairlerin bazıları hâmelerinin gözden düşmesi, sürgün edilmesi yahut idam edilmesi sonucu merkezden uzaklaştırılmıştır.

Şaire isnat edilen suçun niteliğine göre sürgünün de çeşitleri bulunmaktadır. Bazı şairler için sürgün mal varlıkları ve mansıplarına dokunulmadan kendisine merkezden uzakta görevler verilmesi, kendisi için

belirlenen şehirde ikamete mecbur edilmesi şeklindedir. Ancak bazı şairlerin tüm mal varlıkları ve mansıplarına el konularak tenzil-i rütbe ile sürüldükleri bilinmektedir. Kimi şairler ise sürgünün ileri aşaması sayılabilecek, bir kale içinde adli kontrolle ikamet etmek demek olan kalebentlikle cezalandırılmışlardır. Her ne şartla olursa olsun cebrî göç olarak nitelendirilebilecek sürgün durumları şairlerin hayatlarında derin izler bırakmış, şairler de zaman zaman eserlerinde hayatlarına sirayet eden sürgün zamanlarında yaşadıkları ve içinde buldukları ruh hallerini ve sıkıntılarını dile getirmişlerdir.

Sürgün yoluyla yerinden yurdundan olan şairlerle ilgili olarak dönem tezkirelerinde çeşitli bilgiler yer almaktadır. Bu bağlamda gerek tezkirelerdeki veriler gerekse bu konuda yapılan çalışmalar bir bütün olarak değerlendirildiğinde sürgün, hapis ya da esaret gibi nedenlerle göçe zorlananlarla ilgili aşağıdaki tablonun bir fikir vereceği kanaatindeyiz.*

* Tablonun hazırlanmasında yararlanılan kaynaklar: Çiftçi, C. (1997). *Maktul Şairler*, İstanbul: Kitabevi Yayınları; Çiftçi, Ö. (2017). *Fatin Tezkiresi*, Kültür Bakanlığı, e-kitap; Derdiyok, İ. Ç. (2005). *Halet Efendi divançesi*, Adana: Karahan Yayınları; Durmuş, T. I. (2014). *Osmanlı'nın Sürgün Şairleri*. İstanbul: Kapı Yayınları; Ersoylu, H. (2013). *Cem Sultan'ın Türkçe Divanı*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; Eyduran, A. (1997). *Kınalızâde Hasan Çelebi, Tezkiretü's-Şu'arâ*, Kültür Bakanlığı, e-kitap; Güftâ, H. (2009). "Sâlim", *TDV İslam Ansiklopedisi*, C. 36, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları; İnce, A. (1994). *Mirzazâde Mehmed Sâlim Divanı*, Ankara; İsen, M. (1994). *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısmı*, Ankara: Akçağ Yayınları; İsen, M.

<i>Şairin Adı</i>	<i>Yüzyılı</i>	<i>Ceza</i>	<i>Sürgün Yeri</i>
<i>Abdî Efendi</i>	18	Sürgün	Gelibolu, Bursa
<i>Adnî (Mahmut Paşa)</i>		Hapis	
<i>Ahmet Paşa</i>	15	Sürgün	Bursa
<i>Ahmet Refî Efendi</i>		Sürgün	
<i>Alî</i>		Esir	
<i>Aydî</i>		Sürgün	Birecik
<i>Aydî (Mehmet Aydî Baba)</i>	19	Sürgün	
<i>Bâhir (Mustafa Paşa)</i>	18	Sürgün	Midilli
<i>Behiştî</i>	15	Sürgün	
<i>Celal Paşa</i>	19	Sürgün	Vezir Hanı Konya,
<i>Cem Sultan</i>	15	Kaçış ve Esaret	Rodos, Fransa, Vatikan
<i>Derûnî-i diğêr</i>	16	Sürgün	
<i>Ebûbekir Râtip Efendi</i>		Sürgün	Bozcaada, Rodos
<i>Enderunlu Fâzıl</i>	18	Sürgün	Rodos
<i>Esîrî</i>		Esir	
<i>Eşref Paşa</i>		Sürgün	Limni
<i>Firdevsî</i>	15	Sürgün	
<i>Garibî</i>		Sürgün	

(19984). *Sehi Bey Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları; İsen, M. (1999). *Latîfî Tezkiresi*, Ankara: Akçağ Yayınları; Kılıç, F. (2010). *Âşık Çelebi, Meşâî'rü's-Şuarâ*, İstanbul Araştırmaları Enstitüsü, 2010; Kutlar, Oğuz, F.S. vd. (2012). *Mehmed Tefvik, Kâfile-i Şu'arâ*, İstanbul: Doğu Kütüphanesi Yayınları; Mehmet Tahir (1933). *Osmanlı Müellifleri*, C II., İstanbul; Özcan, H. (hızl.) (2000) *İbnü'l-Emin Mahmud Kemal İnal, Son Asır Türk Şairleri*, Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları; Turan, Ş. (1997). *Kanuni Sultan Süleyman dönemi taht kavgaları*, Ankara: Bilgi Yayınevi; Zavotçu, G. (2009). *Rıza Tezkiresi*, İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.

<i>Gubârî</i>	16	Hapis	
<i>Hâlet Efendi</i> (<i>Mehmed Saîd</i>)	18-19	Sürgün ve İdam	Kütahya, Bursa, Konya
<i>Halîmî</i>	18	Sürgün ve İdam	Limni, Gelibolu, Bozcaada
<i>Hamîdî</i>	18-19	Sürgün	Eğîn, Ankara
<i>Hasbî</i>	18	Sürgün	
<i>Haşmet Efendi</i>	18	Sürgün	Bursa, İzmir, Rodos
<i>Hâverî (Ali Çelebi)</i>		Sürgün	
<i>Haydar Çelebi</i>		Sürgün	Germiyan Kalesi
<i>Haylî</i>		Hapis	
<i>Hayret Efendi</i>		Sürgün	Rodos
<i>Hüdâyî</i>		Sürgün ve İdam	
<i>İşretî (Mustafa)</i>		Sürgün	
<i>Kâmî</i>	19	Sürgün	Karaman
<i>Keçecizade İzzet</i> <i>Molla</i>	18	Sürgün	Keşan (1 Yıl), Sivas (1 Yıl)
<i>Kerküklü Nevres</i> (<i>Abdürrezzak</i> <i>Efendi</i>)	18	Sürgün	Edirne, Girit Bursa, Bursa
<i>Mahmud Tayyar</i> <i>Paşa</i>	18-19	Sürgün ve İdam	Kırım'a Kaçar, Dimetoka, Hacıoğlu
<i>Mahremî</i>		Esir	
<i>Mehmet Akif Paşa</i>		Sürgün	Edirne
<i>Mehmet Lebib</i> <i>Efendi</i>	19	Sürgün	Kütahya
<i>Mevlânâ Sâfî</i>		Hapis	
<i>Mirzazâde Mehmed</i> <i>salim Efendi</i>	18	Sürgün	Trabzon
<i>Molla Lütî</i>	14	Sürgün ve İdam	
<i>Musa Kazım Paşa</i>	19	Sürgün	Kıbrıs

<i>Mustafa Behçet Efendi</i>		Sürgün	Keşan
<i>Mustafa Eşref Paşa</i>	19	Sürgün	Limni
<i>Mustafa Hilmi Paşa</i>		Sürgün ve İdam	Bozcaada
<i>Nailî</i>	17	Sürgün	Edirne
<i>Na'tî (Mehmet Natî Efendi)</i>	17	Sürgün	Malkara
<i>Nefî</i>	17	Sürgün	Edirne
<i>Niyâzî-i Mısrî</i>	17	Sürgün	Rodos, Limni
<i>Pertev Paşa</i>	19	Sürgün ve İdam	Edirne
<i>Râif (İsmail Paşa)</i>	18	Sürgün	Sakız
<i>Ramiz Paşa (Abdullah)</i>	18-19	Sürgün	Kavala
<i>Remzî (Pîrî Mehmet Paşa)</i>	16	Sürgün	Yedikule
<i>Rumelili Vasfî Sâfî</i>	15	Hapis Sürgün	
<i>Seyyid Mehmed Saîd Gâlib Paşa</i>		Sürgün	Gelibolu, Manisa, Balıkesir
<i>Seyyid Mehmet Saîd Hâlet Efendi</i>		Sürgün ve İdam	Konya
<i>Sıdkî (Mehmet Sıdkı Efendi)</i>	19	Sürgün	Akka
<i>Sinan Paşa</i>	15	Hapis ve Sürgün	Sivrihisar
<i>Şâhî</i>	16	Kaçış ve Ölüm	Kazvin
<i>Şâmî (Şamlıoğlu Mustafa Bey)</i>		Hapis	
<i>Şanizade Mehmet Ataullah Efendi</i>	19	Sürgün	Tire
<i>Şeyhî (Şeyh Memed Allâme)</i>		Sürgün	Mısır
<i>Şeyhülislam İshak Efendi</i>		Sürgün	Kütahya, İzmit

<i>Şeyhülislam Mehmet Esat Tâib</i>		Sürgün	Gelibolu
<i>Tâib (Abbas, Acem Paşa)</i>	17	Sürgün	Adalar
<i>Taşlıcalı Yahya Bey</i>	16	Sürgün	İzvornik
<i>Tayyar Paşa</i>	18	Sürgün ve İdam	
<i>Vasî Çelebi</i>	15	Sürgün	
<i>Yusuf Muhlis Paşa</i>		Sürgün	Kütahya

4.

Savaş ve Doğal Afet Sonucu Yapılan Göç

Savaşlar ve doğal afetler sonuçları itibariyle önemli sosyolojik olgulardır ve sonucunda önemli nüfus hareketlerini de beraberinde getirmektedir. Tarihsel arka plan savaş ve doğal afete dayalı göç hareketleriyle ilgili önemli veriler sunmaktadır. Türk tarihinde de bu anlamda göç hareketlerinin önemli yansımaları bulunmaktadır. Moğol baskısından kaçan Türkmenlerin batıya doğru göç hareketleri, Malazgirt Savaşı sonrasında Anadolu'ya kitleler halinde yerleşmeleri, Osmanlı'da yeni fethedilen bölgelere gerçekleşen iskân politikaları, yükselişin zevale döndüğü dönemlerde ise kaybedilen topraklardan Anadolu içlerine doğru gerçekleşen göçler gibi olaylar temelde savaşlar sonucunda ortaya çıkan göç hareketlerinin somut yansımaları olarak değerlendirilebilir.

Yaşantılar, tanıklıklar ve elde edilen tarihsel birikim savaşa dayalı göç hareketlerinin temelde üç kategoride tezahür ettiğini ortaya koymaktadır: Bunlardan *ilki* toplu sürgün, tehcir, iltica ve mültecilik gibi durumların ortaya çıkmasına sebep olan ve insanların ırkı, dini, tabiiyeti, belirli bir sosyal gruba mensubiyeti ve siyasi görüşleri gibi çeşitli sebepler yüzünden haklı bir zulüm korkusuna dayalı gerçekleşen göç hareketleridir (Uluslararası Göç Örgütü, 2009, s. 43). Balkan savaşları sonucunda ya da Kırım'ın ilhaki sonrasında Anadolu coğrafyasına yapılan Türk göçleri bu durumu örneklemektedir. *İkincisi* ise savaşların ardından galip kuvvetlerin mağlup tarafta bulunan nitelikli insan kitlelerini devletin yararına kullanabilmek adına hâkimiyet alanlarına nakletmeleri, orada ikamet etmelerini teşvik etmeye yönelik

gerçekleşen göç hareketleridir. *Üçüncü* olarak da devletin kendi tebaasından bir bölümünü yeni fethettiği bölgelere yerleştirmesi yani iskân politikaları kapsamında gerçekleşen göç hareketleridir.

Doğal afetler de tıpkı savaşlar gibi insan yaşamını ve yerleşimini, toplumsal hayatı derinden etkileyen olaylardandır. Deprem, yangın, sel gibi afetler ve bunlara bağlı olarak tezahür eden kıtlık gibi problemler, insanların yaşadıkları bölgelerden ayrılmalarına yani göç etmelerine yol açan durumlardandır. Bu tür afetler, genellikle âni ve öngörülemeyen olaylar olduğundan etkiledikleri bölgelerde büyük ölçüde yıkıma neden olabilmektedir. Başta depremler olmak üzere büyük toprak kaymaları, sel baskınları gibi olaylar, insanların yaşadıkları yerlerdeki altyapıyı ve yaşam standartlarını ciddi şekilde tahrip edebilmektedir. Özellikle geri kalmış, gelişmemiş bölgelerde doğal afetlerin etkileri daha da artmakta ve bu durum, insanların göç etmeleri için zorunlu bir sebep teşkil etmektedir. Savaş ya da doğal afet gibi sebeplere dayalı göç hadiselerinin toplumsal, ekonomik, çevresel ve psikolojik etkileri bu tür hadiselerin yaşandığı dönemlerde tarihsel süreçte daha da artmıştır.

Deprem olgusu dönemin eserlerinde “âfât-ı ‘arziyye, deprem-zede, hareket-i ‘arz, ihfîk, recfe, recefât, tezelzülât, tezelzülî, zelzâl, zelzele, zelâzil” gibi farklı söz kalıplarıyla ifade edilirken kimi zaman doğal bir afet olarak deprem gerçeğini anlatmak ve yıkıcı etkilerini belirtmek için Kur’an’dan geçmiş kavimlerin yaşantılarına telmih yoluyla göndermede bulunmak kimi zaman da mecazlı anlatımlarla ve teşbih unsuru olarak depremin olumsuz çağrışımlarını yansıtmak amacıyla yer almıştır (Kaya, 2022, s.97).

Sel, yangın, deprem, kuraklık, çekirge istilası, salgın hastalık, aşırı soğuk ve sıcaklar kıtlık olaylarına yol açan hadiseler olup doğal afet olarak kabul edilmiştir. Osmanlı Devleti'nin hâkim olduğu coğrafyada, değişik dönemlerde, İstanbul, Erzurum, Diyarbakır ve İç Anadolu bölgesi başta olmak üzere çeşitli yerleşim yerlerinde meydana geldiği tespit edilen kıtlığa dayalı doğal afetlerle ilgili çeşitli bilimsel çalışmalar yapıldığı görülmektedir. Klasik edebiyatın temsilcilerinden Necâtî Bey (15.yy), Lâmi'î Çelebi (16.yy), Hayretî (16.yy), Taşlıcalı Yahyâ (16.yy), Garâmî (16.yy), Lebîb (18.yy), Arpaemin-zâde Sâmi (18.yy), Kuddûsî (18.yy), Osmanzâde Tâ'ib (19.yy), Çerkeşi-zâde Mehmet Tefvik Efendi (19.yy), Necmî (19.yy) gibi divan şairleri, toplumun büyük bir bölümünü derinden etkileyen ve çoğu zaman büyük olumsuzlukların yaşanmasına sebebiyet veren kıtlık hadiselerini ve buna bağlı gelişen olayları şiirlerinde etraflıca işlemişlerdir (Kardaş, 2019, s.497).

Ancak klasik Türk edebiyatı şairleri tanık oldukları çeşitli doğal afetleri şiirlerinde ele alırken bazen mizah ekseninden bakmayı tercih ederek alaycı bir üslup takınmışlar bazen de dinî duyguları ön plana alarak hassasiyet göstermişlerdir. Ayrıca kimi şairler meseleyi bireysel olarak işlerken kimi de toplumsal sorumluluk bilinciyle hareket ederek yöneticilere sunulmak üzere yaşanan olumsuzlukları bütün toplumu ilgilendirecek şekilde ele almıştır.

Klasik Türk şiiri geleneğinde oluşturulmuş edebî metinler incelendiğinde gerek savaş sebebiyle yapılan tehcir ve toplu sürgünlerin gerekse mağlup devletlerden nitelikli insan kitlelerinin getirilmesine ve merkeze çekilmesine yönelik teşviklere dair yansımaları görmek mümkündür. Osmanlı'nın yükselme dönemiyle birlikte

yaygınlaşan fetihname türündeki Selimnâme, Süleymannâme, Muratnâme gibi eserlerde savaşların, fetihlerin, seferlerin, savaş ve sefer esnasında yaşananların, yapılan hazırlıkların, zaferlerin, savaş sonrası durumların edebî bir dille ve estetik bir üslupla ifade edildiği bilinmektedir. Bu bağlamda ele alındığında bu tür edebî metinlerin, Osmanlı toplum hayatının divan şiirine yansımalarını göstermesi açısından, dönemlerine ışık tutan tarihi birer vesika niteliği taşıdığını söylemek mümkündür.

Savaş ve doğal afet durumlarına dayalı gerçekleşen göçlerle ilgili klasik Türk şiirinin bakışını yansıtması açısından aşağıdaki örnekler, dönem şairlerinin göç eksenli yaşanan dramlar, acılar ve sıkıntılar karşısında duyarsız kalmadığının göstergesi olması bakımından önemlidir.

4.1. Celâlzâde Mustafa

1494 yılında Tosya'da doğan Mustafa Çelebi 1567 yılında vefat etmiş, Tosyalı Kadı Celal'in oğlu olup Koca Nişancı namıyla bilinmektedir. Celâlzâde Mustafa, Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman dönemlerinde yaşamıştır. Selimnâmesi ile adını duyuran Celâlzâde eserini hayatının son dönemlerinde kaleme almıştır.

Savaşlar sonrasında fethedilen yerlerden nitelikli insan kitlelerinin seçilerek merkeze ya da merkez niteliğindeki şehirlere yahut egemenlik alanlarına göç ettirilmesi ya da -o zamanki deyiimiyle- sürgün edilmesi hadisesine Selimnâme'de anlatılan Tebriz sürgünleri örnek gösterilebilir. I. Selim'in Şah İsmail'e karşı kazandığı Çaldıran Savaşı'ndan (23 Ağustos 1514) sonra başta çinicilik olmak üzere Osmanlı ülkesinde geliştirilmek istenilen bazı sanat dallarının mensupları ve zengin

tüccarlar Tebriz'den İstanbul'a göç ettirilmiştir (Arslan, 2001, s. 321).

Celâlzâde mensur Selîmnâmesinde Tebriz'den İstanbul'a göçürme hadisesini naklettiği bölümde sürgün edilen usta sanatkarların durumu ve bu konuyla ilgili padişah fermanından da söz eder:

“Ama Tebriz'den bir miktar usta sanatkarları İstanbul şehrine armağan için sürgün edilmeleri hususunda padişahın şerefli fermanı çıktı. Orada bulunan kemal sahiplerinden bir miktar hoca ve üstâdlar yazılıp, zikredilen Receb ayının yirmi üçüncü günü, önceleri Horasan şahı olan Bedü'z-zaman Mirza ile Horasan' dan gelmiş sanat ehlini sürgün edip, başlarına kullar konulup, saadet ve ikballe oradan şerefle dönüldü. Gürcistan semtine yakın başka bir yoldan gittiler” (Uğur ve Çuhadar, 1990, s. 383).

Celâlzâde Mustafa, Divanda Reisül'-Küttâb ve Nişancı olarak çalışmış, dolayısıyla Osmanlı ülkesinde pek çok hadiseye tanık olmuştur. Kemah kalesinin fethine dair yaşananları anlattığı bölümün sonunda bir manzume ile durumu özetleyerek Kemah'ın bir gün içinde fethiyle adının göğe yükseldiğine ve buranın stratejik önemine değinir. Kemah adının zirvenin doğru engeli olup doğu ülkesinin kilidi oluşundan bahsederek ona tabi bütün yerlerin fetihle birlikte iyi bir düzen bulacağından ve buranın Osmanlı toprağı olmasından duyduğu sevincini paylaşmaktadır:

*Kemâhın bir gün içinde gişâdı,
Çıkardı evce göğe âdı.*

*Cihâne viridi gulgul heybet-i şâh,
'Adem râhına gitdi ceş-i gümrâh.*

*Kemâh oldu evcin sedd-i sedîdi,
Ol idi milket-i maşrıkın kilidi.*

*Ana tâbi' olan yerler tamâmı,
Kemâlinde bulup hüsn-i nizâmı.*

*Mutî' oldu ser-â-ser cümle halkı,
Giderdiler gönülden bugz-u-delki.*

*Müsahhar oldu hayli mülk-ü-iklim,
Bulup fermân-ı şâhı 'izz-ü-ta'zîm.*

*İrüp Hakdan 'inâyet-i 'âmîme,
Memâlik oldu Rûm üzre zamîme.*

(Uğur ve Çuhadar, 1990, s. 163).

4.2. Hadîdî

Kaynaklarda demircilikle uğraştığı için Hadîdî mahlasını alan şair (ö. 940/1533), Batı Trakya'daki Ferecik kazasındandır. İlimiye sınıfına mensup olup medrese tahsilinden sonra bir süre müderrislik yapmış; Hasan Çelebi'nin aktardığına göre atamalarda liyakat ve hakkaniyet ölçütlerine uyulmaması üzerine mesleğini bırakmıştır. Osmanlı Devleti'nin kuruluşundan 1523 yılına kadar gelişen olayları manzum tarih olarak *Tevârih-i Âl-i Osman* adlı mesnevisinde kaleme almıştır. Hadîdî'den söz eden tezkirelerde hakkında “*nazma kâdir, fenn-i şî'rde mâhir; hoş yaratılışlı, söz bilir bir şair*” olduğu belirtilmiştir (Köksal, 2020).

Şair, Tebriz'deki bazı sanatkarların ve ilim erbabının İstanbul'a sürgün edilmeleriyle ilgili izlenimlerini de söz konusu eserde dile getirmiştir:

*Göçüp ol aradan Sultân-ı İslâm
Varup Tebriz'e turdu birkaç eyyâm*

*Yazup her cinsi ednâ, evsât, a'lâ
Sürüp a'lâ vü evsât kalur ednâ*

*Cemi'i hocagi vü pîşe-kârı
Yazup İstanbul'a sürdi buları*

*Koşup kullar sürer İstanbul'a tîz
Ki ola bir kûşede bazâr-ı Tebrîz*

*Karaman'ı sürüp ol Sultan Muhammed
Ki firdevs ola câyi ana mü'ebbed*

*Onlara çarsû itmişdi bünyâd
Ki bazâr-ı Karaman urdılar âd*

*Şehün İstanbul'a ba-avn-i bârî
Budur evvel seferde yâdigârı*

*Sürüp Tebrîz'i İstanbul'u âbâd
İdüp bazar-ı Tebrîz itdi bünyâd*

(Öztürk, 1991, s. 393)

Metinde Fatih Sultan Mehmet'in Karaman zaferinden sonra bazı ilim ve sanat erbabının İstanbul'a göç ettirildiği gibi Yavuz Sultan Selim'in de Tebrîz'i aldıktan sonra oradaki ahaliden sanat, zanaat ve ilim erbabı olan hüner sahibi insanların bir bölümünün İstanbul'a getirilerek payitahtı kalifiye iş gücü olarak takviye ettiği, mamur hâle getirdiği anlatılmaktadır. Payitahta nitelikli iş gücünün çekilmesiyle ilgili metinde şairin

telmihte bulunduğu olay şu şekildedir: II. Mehmet ve Akkoyunlu Uzun Hasan arasında yapılan Otlukbeli Savaşı (11 Ağustos 1473) Osmanlı lehine sonuçlanınca savaş ganimetleri arasında bulunan esirlerden ilim ve sanat ehli olanlar, üç binden fazla eseri ile birlikte, İstanbul'a gönderilmiştir (Arslan, 2001, s. 321).

4.3. Senâyî

XVI. yüzyıl şairlerinden olup hayatı hakkında net bir bilgi bulunmayan Senâyî'nin (ö.?) manzum olarak kaleme aldığı Süleymâniyye isimli mesnevisi I. Süleyman dönemine ışık tutan eserlerden biridir. Kanuni devrinin ilk yarısı için orijinal bir eser olan Süleymaniyye, 1521 yılında Belgrad'ın fethine yazılan bir fetihnâme ile başlamakta ve Sultan Süleyman'ın Batı'ya ve Doğu'ya yaptığı birçok sefer hakkında bilgi verdikten sonra 1538 yılındaki Kara Boğdan seferiyle sona ermektedir (Düzenli ve Akgül, 2018, s.13).

Kanuni Sultan Süleyman'ın Rodos'u fethettikten sonra adanın Türkleşmesi ve Türklerin adada yerleşip çoğalabilmeleri için Türklere toprak dağıtması ve buradaki Türk nüfusunun askerlikten ve vergiden muaf tutularak çeşitli teşvikler uygulandığı bilinmektedir. Savaş sonrası iskân politikaları bağlamında gerçekleşen bu gibi göçler/sürgünler, stratejik önemi olan Rodos ve on iki adalardaki Türk ve Müslüman nüfusun da çekirdeğini oluşturmuştur (Doğan, 2013, s.79). Senâyî, Süleymâniyyesinde Rodos'un fethi (1522) ile birlikte buradaki Nasâra olarak anılan Hristiyanların bir kısmının İstanbul'a sürüldüğünü, sünnî Türklerin bir bölümünün teşvik edilerek adaya göç ettirildiği iskân sürecini tanıklıklarıyla birlikte ayrıntılı olarak dile getirmektedir:

*Sürüldi kal'adan sürgün Nasârâ
Olup Konstantiniyye içre peydâ*

*Anatolı vü Rûm ilinden ammâ
Sürüldi sürgün dahi 'âmda*

*Müşerref Sünnîlerle burc-ı Rodos
Olundı hamdülillah dahi Üngürüs*

(Düzenli ve Akgül, 2018, s. 127).

Yine benzer şekilde I. Süleyman'ın İrakeyn seferi ile fethedilen Tebriz'deki nitelikli ve meslek erbabı kişilerin Osmanlı ülkesine sürgün yoluyla göçe maruz bırakılması Senâyi'nin Süleymâniyye'sinde bahsedilen hususlar arasında yer almaktadır:

*Sürile dahı sürgün oldı fermân
Yararı ehl-i Tebriz'ün firâvân*

(Düzenli ve Akgül, 2018, s. 319)

Osmanlı'nın yükselme dönemlerinde ele geçirilen bölgelerin Türkleştirilmesi ve İslamlaştırılması sürecinde uygulanan iskân politikalarının yönü Anadolu'dan dışarıya doğru bir yol izlerken duraklama, gerileme ve dağılma dönemlerinde tersi bir hâl almıştır. Devletin gücünün azalması, sınırların daralması, milliyetçilik akımlarının etkisiyle ulusların ayaklanması gibi sebeplerle çevreden -özellikle Rumeli'den-Anadolu'ya, İstanbul'a doğru göç hareketleri yoğun yaşanmıştır. Savaşlar ve ayaklanmalar sebebiyle pek çok Türk ve Müslüman unsur yaşadıkları bölgelerini, topraklarını, evlerini terk etmiş, olumsuz şartlar altında günler süren yolculuklarla Edirne ve İstanbul başta olmak üzere Anadolu'nun çeşitli bölgelerinde yeni hayatlar kurmak zorunda kalmışlardır. Savaş odağında

gerçekleşen göçler ve bu göçler sırasındaki yaşantılar sanat ve edebiyata da konu olmuş, yazar ve şairlerin dilinde vücut bulmuştur.

4.4. Diyarbakırlı Lebib

Tarihi kaynaklar Diyarbakır ve havalisinin 18 ve 19. yüzyıllarda çeşitli salgın hastalıklara ve doğal afetlere maruz kaldığını, ortaya çıkan tahribatın nüfus hareketlerine de önemli etkileri olduğunu ortaya koymaktadır (Yılmazçelik, 1993, s. 3383).

İkbal beklentisi ile yapılan göç kategorisinde yer verilen Lebib (ö.1768)'in Râgıp Paşa'ya sunmak üzere 1171/1757 tarihinde yazdığı ve Diyarbakır'da yaşanan kıtlığı ele aldığı kıt'ası, bölgede yağmur yağmamasından kaynaklanan felaketin tahribatını trajik olarak ortaya koymaktadır. Lebib, Paşa'ya hitaben "*âlemin neşe kaynağı olarak gördüğün Amid, kıtlık yüzünden viraneye ve her tarafı baykuş yuvasına döndü*" diyerek kentin perişan durumundan söz etmiş ve soruna çare olmasını istemiştir. Şairin beyanına göre, yağmur yağmadığından şehirde öyle bir kıtlık ve kıtlık sonrası açlık baş göstermiş ki şehirde her yer cansız insan bedenleriyle doludur. Kara yüzlü Amid sevdalıları hem sevdalarını terk edip hem de yokluktan kimi Şam'a kimi Şahba'ya göç etmek zorunda kalmış; evleri yıkılmış, çifti bozulmuş köylülere şehre akın etmiştir (Kardaş 2018, s. 126):

*Diyâr-ı Bekr'in ahvâlin beyâna ruhsat ihsân et
Ahâli kulların tâ hâk-i pâyede inhâyı*

*Neşât-âbâd-ı âlem gördüğün ma'mûre-i Âmid
Olup vîrâne yek-ser lâne-i bûm oldu her câyı*

*Nukûd-ı himmet ile fikr-i himmet kıl esîr etmiş
Bu sâl efrenc-i renc ü gam re'âyâyı ser-â-pâyı*

*Perîşân oldu bîrûn-ı derûn-ı memleket bi'llâh
Ki gûş etmiş degildin böyle kaht-ı dehşet-efzâyı*

*Düşünce zulmet-i ye'se ma'âşından siyâh-rûzân
Sevâd-ı Âmid-i Sevdâ'dan etdi terk-i sevdâyı*

*Ser ü sâ mânı nâ-peydâ libâs-ı 'ayşdan 'ârî
Edip rihlet kimisi Şâmî gider kimi Şehbâyî*

*Yıkıldı hânesi çüftü bozuldu karyesi vîrân
Döküldü şehre etdi cû'-ı sâ'il niçe hem-pâyı*

(Kurtoğlu 2017, s. 270)

Lebib'in manzumesinde, yaşanan kıtlıktan dolayı ölümlerin ve göçlerin olduğu, bölgedeki tarım faaliyetlerinin de olumsuz etkilendiği, tüm şehirde tohumun ve ziraatın tükendiği ve kimsenin gücünün ve takatının kalmadığı belirtilerek fırsatçılardan yakınıldığı görülmektedir (Kardaş 2019, s. 510):

*Ne tohm u ne zirâ'at kaldı şehrin şark u garbında
Kim anlar pâdişâh imdâdı olmazsa re'âyâyı*

*Alır Cibrîl'e tohm u tûşesin kâdir degil def'e
'Aşâ'ir eşkiyâsıyla levend-i herze-pûyânı*

*Ne çâre müdde'idir şer' ile da'vâsı var derler
Degildir meşreb-i hükkâm zecr etmek eşirrâyı*

*Olur müntec kıyâs ile ne sûret verdiler def'e
'Akîm oldu ricâl-i beldenin her şekle re'âyı*

*Bu eyyâm ise şehri aç da'vâcılar almış hep
Ziyâfet 'add ederler bâb-ı hâkimde tekâzâyı*

*Mübâşirlerse bâkî çavuşu gibi re'âyâdan
Soyup almakda bâkî buldugu esvâb u eşyâyı*

*Şehirden hod niçe da'vâ-yı a'yânîde süfliler
Der-i hükkâmda gamz ile tahrîb etdi dünyâyı*

*Bu hâletler yine vâkı' olup şehre bir esnâda
Serîr ü 'adl ü dâda eylemişler 'arz-ı şekvâyı*

(Kurtoğlu 2017, s. 272)

4.5. Musa Kâzım Paşa

Hayatına bir hicret ve birkaç sürgün cezasını sığdıran Kâzım mahlaslı Musa Kâzım Paşa (ö. 1890) divanının birkaç yerinde ailesiyle birlikte Rumeli'den göçüp gelişini dile getirmiştir. Divanında Sergüzeşt başlıklı bir mesnevisi de bulunan Musa Kâzım Paşa, aslen bugün Yunanistan sınırları içinde bulunan Yanya'ya bağlı Koniçe kasabasıdır. Mora İsyanı (1821-1829) sebebiyle beş yaşına girmeden Türk ve Müslüman olan ailesiyle birlikte İstanbul'a göç etmiştir. Babasının memuriyetleri gereği Isparta ve Trabzon gibi Anadolu şehirlerinde ikamete mecbur kalan Kâzım, görev sebebiyle göçü bilfiil yaşayan şairlerdendir. Meslek hayatına kalem memurluğu ile başlamışsa da ardından askeriyeye katılarak orduda çeşitli görevler almıştır. Hiciv yazmayı sevmesi, fikirlerini açıkça beyan etmekten çekinmeyen dobra yapısı düşman kazanmasına sebep olduğundan Kıbrıs, Bingazi gibi merkezden uzak yerlere sürgün edilmiş ya da buralarda görevlendirilmiştir (Bardakçı, 2007, s. 51-66). Şairin daha çocuk yaşta zor şartlar altında Rumeli'den İstanbul'a yaptığı göçün

etkisi ve yaşadığı sıkıntılar beyitlerde dile getirilmektedir:

*Mehcûr kılıp beni vatandan
Çün cevher-i cân ayırdı tenden*

*Beş yaşında olmadan resîde
Oldı dil ü cân sitem-keşîde*

*İstanbul'a 'azm idüp pederle
Terk-i vatân eyledük kederle*

...

*Nakdîne-i cân nisâr olındı
Terk-i vatan ihtiyâr olındı*

...

*Azl olduk o yerden 'avdet itdük
İstanbul'a azm ü ric'at itdük*

*Kesb-i hünere olup mülazım
Dîvân kalemine oldum azîm*

*İtdüm iki yıl devâm ü ikdâm
Ber-nehc-i bihîn-i de'b-i aklâm*

...

*İstanbul'a gitmesün diyü tek
Gösterdi hezâr levn ü örnek*

*Aldanmayup anlara peder hîç
Bu hîle ki kılmadı eser hîç*

*Didi bu mahalde ben nihâyet
Bir ay kadar eylerüm ikâmet*

...

*Kalduk pedere beyân-ı vâki'
Oturduk olunca subh-ı tâli'*

*Olmışdı o gün hem anda meşhur
İstanbul'a gitmek üzere vapur*

(Bardakçı, 2007, s. 723, 752, 762)

Musa Kâzım Paşa, İstanbul'a geldikten sonra boş gezmenin bir meziyet olmadığını, bunun yerine kendini yetiştirmek maksadıyla eğitimine önem verdiğini dile getirdiği beyitlerde mektebe başladığını, kaleme devam ettiğini ve ailesinin de eğitim konusunda kendisine verdiği desteği anlatmaktadır:

*İstanbul'a çünkü vâsıl oldum
Âdem gibi 'adne dâhil oldum*

*Tahîle olup yine heves-kâr
Ders oldı bana Kitâb-ı İzhâr*

*Boş gezmede görmeyüp meziyyet
İtdüm kaleme devâma niyyet*

*Hem vâlidem itdi sa'y u teşvik
İmdâduma yetdi hüsn-i tevfik*

*Ol mektebe ben de azîm oldum
Andan kaleme müdâvim oldum*

(Bardakçı, 2007, s. 723, 752, 762)

4.6. Hüseyin Râci Efendi

Hüseyin Râci Efendi'nin (ö. 1902) Hicretnâme adlı eseri de bu bağlamda zikredilmesi gereken önemli eserlerdendir. Şair, Doksan Üç Harbi (1877-1878) olarak da bilinen Osmanlı-Rus harbinde Rusya'nın

ilerleyişinden cesaret alan Bulgarların ve diğer gayrimüslim unsurların zulümleri ve isyanları neticesinde başlayan büyük göç sırasında, günümüzde Bulgaristan sınırları içerisinde yer alan, Eski Zağra'dan ailesiyle birlikte önce Edirne'ye, oradan da İstanbul'a göç etmiştir (28 Ağustos 1877). Eski Zağra ve çevresinde olduğu kadar İstanbul'da da sevilip sayıldığı bilinen Râci Efendi, göç sırasında diğer muhacirler gibi oldukça sıkıntılı günler geçirirken hem Eski Zağra'da hem de göç sırasında başından geçenleri ve duyduğu olayları Tarihçe-i Vak'a-i Zağra kitabında ayrıntılı bir şekilde anlatmıştır. Râci Efendi, göçten sonra İstanbul'da çok kalmamıştır. Berlin Antlaşması (13 Temmuz 1878) ile 1879'dan itibaren muhacirler göç ile terk ettikleri topraklarına dönmeye başlamışlar, Râci Efendi de bu sırada Eski Zağra'ya dönmüş, bir müddet Eski Zağra Müftülüğü yapmıştır. Şairin 1897'den sonraki bir tarihte görev sebebiyle yeniden İstanbul'a geldiği ve burada vefat ettiği bilinmektedir (Uzun, 1999, s. 10).

Şairin üç bölümden oluşan kitabının Tarihçe-i Vak'a-i Zağra ve Hercümerc-i Kıt'a-i Rumeli bölümleri nesir olarak, Hicretnâme bölümü ise nazım olarak kaleme alınmıştır. 364 beyitlik bir mesnevi olan Hicretnâme'de Râci Efendi, göç ve göç sırasında yaşanan sıkıntıları, İstanbul'a gelen binlerce muhacirin burada karşılaştığı zorlukları dile getirmiştir. Yazıldığı dönemde eser Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem, Yahya Kemal gibi şair ve yazarlar tarafından beğenilmiş hatta Arif Nihat Asya eserden ilham alarak her bendin sonunda eserde geçen "Azîz-i kavm idik a'dâ zelîl kıldı bizi" mısraının tekrar edildiği bir mersiye kaleme almıştır (Uzun, 1999, s. 12).

Sade bir dille ve gündelik konuşma edasıyla yazılan Hicretnâme, şairin gözünden kendisinin de içinde

bulunduğu bir göç hadisesinin sebebi, süreci ve sonuçlarını yansıtmaya ve göç olgusunun anatomisini edebî bir söylemle ortaya koyması bakımından oldukça önemlidir. Doksan Üç Harbi ile başlayan göç hareketinin insanî boyutlarını derinlemesine ele alan eserde, savaşın başlamasıyla birlikte Bulgar ve Rusların Türk ve Müslüman unsurlara yaptıkları eziyet, zulüm ve işkenceler; Rumeli'den İstanbul ve Anadolu'ya göç dalgası, tren seferlerinin savaş ve yoğunluk sebebiyle aksaması, kış mevsiminin getirdiği zorluklar, yolda pek çok kişinin sıkıntı çekmesi, soğuktan, açlıktan ya da hastalıktan ölen insanların hikâyeleri, çocukların ailelerinden ayrılması, kaybolması, ailelerin birbirinden kopması, önce Edirne'ye ardından İstanbul'a geliş hikâyeleri, İstanbul'da önce tren garının ardından sokakların, bazı camilerin, vakıfların muhacirlerle dolması, İstanbul ahalisinin muhacirlere yardım etmesi, kiminin evlerinde misafir etmesi, ancak zaman ilerledikçe muhacirlerin fazlalık olarak görülmesi, insanların olumsuz şartlar altında yaşamaya çalışması, yiyecek, ilaç, giyecek, barınma sıkıntısı, yardımların yetersiz kalması, ahalinin muhacirleri hor görmeye ve aşağılamaya başlaması gibi konular işlenmekte ve şairin tüm bu yaşananlardan hareketle devleti yönetenlerin ve sorumluluk makamında bulunanların bu olaylardan çeşitli dersler çıkarması gerektiğine yönelik tespitlere yer verilmektedir.

Ey vatanından olan âvâreler

Hicret ile hasta ve bîçâreler

Rus ile Bulgar-ı sitem-pîşeler

Etti hücum ah o bed-endîşeler

*Titreyerek gece yarısı hemîn
Çıktılar evden hepsi pür-enîn*

*Terk-i vatan etmeye mecbûr olup
Eşk-i tehassür dökerek dûr olup*

*Yalın ayak, çıplak ve açlık ile
Yollara düşmüştü sâbîler bile*

...

*Karda donup yolda kalan bî-hisâb
Görmedi bu tarzda dehr inkılâb*

*Böylece yolda telef ola ola
Düştü nice bin kişi İstanbul'a*

(Düzdağ, 1976, s. 262-264)

Şairin anlatımıyla yaşadığı ve tanık olduğu göç, Rusların ve Bulgarların zulmü nedeniyle Türklerin kış ortasında gece yarısı titreyerek ve acı içinde evlerini terk etmek zorunda kalmaları, can derdine düşen insanların yanlarına hiçbir şey alamadan çoğu yalın ayak, üşüyerek ve açlıkla mücadele ederek yola düşmeleriyle başlamıştır. Çetin geçen kışın, ağır şartları, hastalıklar ve açlık baş gösterince pek çok kişi karda donmuş, yollarda telef olmuştur. Hüseyin Râci Efendi, göç yolunda yaşananları trajik biçimde tasvir ettikten sonra İstanbul'a gelişini ve sonrasında yaşananları da anlatmaya devam etmiştir:

*Hasta ve çocukları donanları
Sıcak odaya kodular anları*

*Verdiler etfâle şekerli çörek
Ref' ola vahşetleri lutf ile tek*

(Düzdağ, 1976, s. 264)

*Doldu muhâcirle sokaklar kamu
Câmi ve avluları hep dopdolu*

*Kaldırım üstünde çoğu kaldılar
Yaşda yağışlarda soğuk aldılar*

(Düzdağ, 1976, s. 266)

Metin alıntılarında da anlaşılacağı gibi göçmen muhacirlerin İstanbul'a geldiklerinde misafirperverlikle karşılandığı, barınma ve yiyecek ihtiyaçlarının giderildiği, ancak sayının gün geçtikçe artması sonucu birtakım sorunların baş gösterdiği, camilerin, cami avlularının ve hatta sokakların insanlarla dolduğu, mevsimin kış olması nedeniyle yağmurda, soğukta insanların sokaklarda kaldığı ve bazı hastalıkların baş gösterdiği anlatılmaktadır.

*Hayf İstanbul bizi gördü sakîl
Defimize her dem aranır sebîl*

*Yüz çevirip başladılar câ-becâ
Pis muhacir demeğe nâ-revâ*

(Düzdağ, 1976, s. 269)

*İşte muhacirlere verip ezâ
Başladı tahkîre ganî ve gedâ*

*Evden atar yolda söğür oldular
Bazı komisyonunda döğür oldular*

(Düzdağ, 1976, s. 273)

Zaman ilerledikçe İstanbul ahâlisinin göçmen olarak bu şehre gelen muhacirlerden rahatsızlık duymaya başladığı ve onlardan kurtulmanın yollarını aradıkları, muhacirleri gördükleri yerde aşağılamaya, hakaret etmeye başladıkları, evlerinde misafir edenlerin ise

onları evlerinden kovmaya çalıştıkları ve muhacirlere yardım için kurulan komisyondaki görevlilerin bile onlara kötü davrandığı Hicretname'de anlatılmaktadır.

Savaş ve doğal afet sonucu göçlerin bir zorunluluktan kaynaklı olması olağan bir durumdur. Ancak Osmanlı siyasetinde izlenen iskân politikasının yahut yeni fethedilen bölgelerdeki seçkin nüfusun Anadolu ve İstanbul'a yerleştirilmesi çabalarının yükselme ve duraklama dönemlerinde yaygın biçimde uygulanması sebebiyle bu tip nüfus hareketlerinin izlerini başta fetihnameler olmak üzere 15-17. yüzyıllarda yaşamış şairlerin eserlerinde bulmak mümkündür.

18. yüzyıl sonlarından itibaren ise nüfus hareketleri, kaybedilen savaşlar, isyanlar ve toprak kayıpları sebebiyle iskân politikalarının tersine dönmüş; düzensiz, istek dışı ve ani olarak Anadolu'ya, İstanbul'a doğru yönelmiştir. Tersine göçlerin izlerini de yine yüzyıl şairlerinin eserlerinde sınırlı da olsa görmek mümkündür.

Öte yandan 19. yüzyıldan itibaren klasik Türk şiiri geleneğinin etkisinin azalmasıyla birlikte imparatorluğun yitirilen topraklarından yapılan göçler, yeni bir oluşum olan Batı etkisinde gelişen edebî gelenek çerçevesinde verilen eserlerde konu edilmiştir.

5.

Tasavvuf ve Göç

X. yüzyıldan itibaren Türklerin İslam kültür dairesi içinde yer alamaya başlaması, coğrafi ve kültürel bir dönüşümün yanı sıra, toplumun düşünce ve yaşam biçiminde de köklü değişimler ve derin izler bırakmıştır. Bu değişim ve dönüşümün en önemli unsurlarından biri olan tasavvuf, Türk kültür hayatında önemli bir yer edinmiş ve özellikle Orta Asya'dan başlayarak Anadolu ve Balkan coğrafyasına uzanan göç hareketlerinin de başlıca âmilleri arasında yer almıştır. Tasavvufi göçler, İslamiyet'in yayılması ve Türk kültürünün zenginleşmesi bağlamında önemli bir misyon üstlenmiştir. Söz konusu göçler, İslam dünyasında özellikle coğrafi, siyasi ve dini nedenlerle gerçekleşen göç hareketleri olarak dikkat çekmektedir. Bu göçlerin yaşandığı dönemler, İslam medeniyetinin farklı evrelerinde ve coğrafyalarında farklılık göstermekle birlikte, genel olarak aşağıda gerekçeleri belirtildiği gibi siyasi, sosyal ve kültürel özelliklere dayanmaktadır.

Siyasi özellikli göçler, genellikle siyasi istikrarsızlık, iç savaşlar ve fütihat hareketleriyle, sınırların değişmesi ve yeni siyasi düzenlerin ortaya çıkmasına yol açan devletlerin yükseliş ve çöküş dönemleriyle ve siyasi otoritenin dini otorite üzerinde artan etkisine dayalı olarak dini otoritenin zayıflaması gibi durumlarla karakterize olmuşlardır. Bu durumlarda insanların güvenli ve huzurlu bir yaşam arayışları öncelikli hale geldiğinden tasavvuf hareketine gönül verenlerin de bu çerçevedeki göçleri önemlidir.

Toplumsal yaşamdaki ekonomik eşitsizlikler, sosyal ayrımcılık ve adaletsizlik gibi sorunların insanların tasavvuf hareketi içinde yer almasına sebep olduğu durumlar, kentleşme sürecinde göçebe yaşam tarzının devam etmesi ve farklı sosyal yapıların bir arada yaşamasına dayalı ortaya çıkan sorunlar ve farklı tasavvuf hareketleri içinde eğitim ve kültür seviyesine sahip kesimlerin bulunmasından kaynaklı sorunlar tasavvufi göçlerin sosyal özellikleri arasında sayılabilir.

Tasavvufi göçlerin kültürel özellikleri bağlamında farklı kültürlerin etkileşimi ve buna dayalı yeni sentezlerin ortaya çıkması, farklı tasavvufi grupların varlığıyla farklı yorumların görülmesine bağlı olarak dini anlayışların çeşitlenmesi, tasavvufi düşüncenin edebiyat ve sanat alanında başlıca ilham kaynağı oluşu öne çıkmaktadır.

İslam dininin mistik boyutu olarak bilinen ve insanın Allah'a ulaşma yolculuğunu içeren tasavvuf, dini, dünyayı ve hayatı yorumlayış tarzı olarak öne çıkmaktadır. Dünyadaki maddî hayatı ve ona ait her şeyi bu dünyada iken terk etmeyi ilke edinen tasavvuf, göç kavramına da maddî ve manevî boyut katmıştır. Klasik Türk şiirinde, şairler bu manevî yolculuğu, aşk ve ayrılık temaları üzerinden işleyerek derin ve etkileyici eserler ortaya koymuşlardır. Bu anlamda klasik Türk şiirinde tasavvufi göçler daha çok mecazi boyutuyla ele alınırken genel olarak vuslat arayışı, dünyanın (fâni hayatın) geçiciliği, aşk ve ayrılık kavramları üzerinden şekillenmiştir.

Tasavvufi göçte şair, sevgiliye (Allah'a) kavuşmak için dünyadan koparak iç âlemine doğru çıktığı manevî yolculuğun (seyr u sülûk) her bir aşamasında pek çok sıkıntılar ve engellerle karşılaşsa da sonunda vuslata

ulaşma umuduyla yoluna devam eder veya dünyayı bir yolculuk evi olarak görerek bu dünyadaki mal ve mülkün geçiciliğine dikkat çeker, asıl vatanın ahiret olduğunu belirterek dünya hayatını terk eder ve gerçek vatana, özünde sevgiliye dönme arzusunu dile getirir ya da sevgiliden (Allah) ayrılmanın acısını çekerek bu ayrılığın verdiği hasret ve özlem duygularını coşkunun bir lirizmle dile getirir.

Tasavvuf geleneğinde maddî ve manevî boyutlarıyla ele alınan bu göçler, klasik Türk şiirinde İslamlaşma süreciyle birlikte özellikle Orta Asya'da başlayan bir hareket olarak dikkat çekmektedir. Hoca Ahmed Yesevî gibi devrin büyük tasavvuf âlimleri yetiştirdikleri dervişlerle birlikte başta İslam'ı yaymak ve insanlara inandıkları dinin gereği olarak hizmet etmek amacıyla uzun yolculuklara çıkmışlardır. Bu dervişler gittikleri yerlerde insanlara İslam'ı öğretmiş, sosyal hayatın içinde yer almış ve buldukları coğrafyalarda yerleşik düzeni etkilemişlerdir. Dolayısıyla tasavvufi göçlerin ortaya çıkmasının temelinde İslam'ın yayılması, insanlığa hizmet düşüncesi ve kültürel etkileşim gibi sebepler yer almaktadır. Bu bağlamda tasavvufi göçler Türk-İslam medeniyetinin tesisinde ve gelişmesinde oldukça etkili olmuştur.

Klasik Türk edebiyatında da tasavvufi göçler sıklıkla ele alınan ve şairin sanatını icra etmede malzeme olarak kullanılan maddî yönünden çok manevî cephesiyle irdelenen özellikleriyle öne çıkmaktadır. Divan şairleri bu göçleri genellikle sembolik bir dil ve üslup çerçevesinde ele alıp işlemişlerdir.

Vuslat, ayrılık, yolculuk, gurbet, sıla gibi kavramlar, şairlerin iç dünyalarındaki manevî arayışları ve göç

kavramının birey ve toplum hayatındaki etkilerini yansıtmada çoğunlukla benzetme unsuru olarak yer almıştır. Bu yönüyle de tasavvufi göçlerin sadece coğrafi bir hareket ve yönelim olmadığı aynı zamanda bir içsel dönüşüm ve manevî bir arayış olduğu bilinmelidir. Klasik Türk şiiri ve tasavvuf geleneği içinde yer alan şairlerin büyük bir kısmı göç konusunu maddî göçten ziyade çoğunlukla manevî boyutuyla ele almış ve ince hayallerini estetik söylemleriyle dile getirmişlerdir.

Tasavvufi göç konusu genel çerçevede klasik Türk şiirinde yukarıda da ifade edildiği gibi hem maddî hem de manevî boyutuyla ele alınmıştır. Burada maddî boyutuyla göçün ele alınma biçimi tasavvuf ehli sūfî şairlerin hayatlarının kısa yahut uzun belli bir döneminde gerek ilahi cezbeye gerekse öğretilerini yaymak maksadıyla ilden ile dolaşmaları bağlamında ele alınmıştır.

Bu çerçevede biyografik kaynaklarda yukarıda belirtilen durumlara dair bir hareketliliği bulunan şairlerin tespiti yapılarak ve mümkün olabildiği ölçüde eserlerinden iktibaslar yoluyla bu tarz bir göçün izleri sürülmeye çalışılmıştır.

5.1. Yunus Emre

Genelde bütün Türk edebiyatının özelde ise tasavvuf edebiyatının en önemli şairlerinden olan Yunus Emre (ö.1320/1321?)'nin hayatı, doğum ve ölüm tarihi, ailesi, eğitimi konularında fazla bilgi yoktur. Tezkireler içinde de kendisinden bahseden tek kaynak *Meşâîrü's-Şu'arâ*'dır (İpekten vd., 1988, s.537). Tarihsel hayatından ziyade halk tarafından oldukça sevilen ve benimsenen şairin menkıbevi hayatı daha ön plandadır. Anadolu, Rumeli ve Azerbaycan coğrafyasında 15'in üzerinde

mezarı yahut makamı olduğu ileri sürülmektedir. Kaç Yunus Emre olduğu, makam ve mezarlarından hangisinin gerçek olduğu konusunda net bir bilgi bulunmamaktadır. *Âşık Yunus, Emrem Yunus, Kul Yunus* gibi aynı mahlasla ve aynı vadede şiirler yazan şairlerin de bulunması Yunus Emre'nin şiirleriyle bu şairlerin şiirlerinin karışmasına, kimi şiirlerin de Yunus Emre'ye mal edilmesine sebep olmuştur. Halk zihnine ve sözlü kültür ortamında aktarılan menkıbelere ve ilahilere bakıldığında tüm bu şairler tek bir şair olarak algılanmış ve sözlü kültür ortamında bu şekilde yaşatılmıştır (Oğuz, 2015).

13. yüzyıl sonu 14. yüzyıl başında yaşadığı kanaatine varılan şair, derviş Yunus Emre'nin yazdığı rivayet edilen ve ona atfedilen 700'ün üstünde manzume bulunmaktadır. Yunus Emre hakkındaki çalışmalarıyla malum Tatçı, Yunus Emre Divanı'nın ilmi neşrini yaparken bir ayıklamaya gitmiş ve 415 şiirin ona ait olduğunu geriye kalan 300 kadar şiirin ise diğer Yunus'lara ait olduğunu tespit etmiş ve bu şiirleri de ayrı ayrı neşirlerde yayınlamıştır (Tatçı, 2008a, s.191). Çalışmamızda Yunus Emre'ye ait olduğu tespit edilen ve akademik neşri de yapılan Divan ve Risâletü'n-Nushiyye eserleri esas alınmıştır.

Hayatıyla ilgili kaynaklar incelendiğinde Yunus Emre'nin seyahatleri konusunda kayda değer bir bilgiye ulaşılamasa da manzumeleri içinde bulunan bazı beyitlerden Anadolu'nun ve Azerbaycan'ın farklı beldelerinde tasavvufî irşâd amacıyla dolaştığı anlaşılmaktadır:

Varduğumuz illere şol safâ gönüllere

Baba Tapduk ma'nîsin saçduk el-hamdülillâh

(Tatçı, 2008a, s. 309)

Sözleri, intisâb ettiği Tapduk Emre'den öğrendiği tasavvufî öğretileri ilden ile dolaşarak yaydığına kanıt niteliğindedir.

*Ben yürürem ilden ile dost soraram dilden dile
Gurbette hâlüm kim bile gel gör beni aşk eyledi*
(Tatçı, 2008a, s. 424)

Beytinde ilden ile yürüyüp dilden dile dost sorması, gurbette halini kimsenin bilmemesi hem tasavvufî bir mecaz hem de seyahatine dair bir örnek teşkil edecek mahiyettedir. Benzer şekilde aşağıdaki beyitte de şairin gurbet elde yürümesi hem maddî anlamda bir gurbetin hem de tasavvufî bağlamda gerçek sevgiliden uzak ve ona hasret bir yaşamın göstergesi olabilmektedir:

*Gurbet ilinde yürürem dostu düşümde görürem
Uyanup Mecnûn oluram gel gör beni aşk neyledi*
(Tatçı, 2008a, s. 424)

*Gezdüm Urum ile Şâm'ı yukarı illeri kamu
Çok istedim bulmadum şöyle garîb bencileyin*
(Tatçı, 2008a, s. 296)

Beyitlerinde Yunus, Anadolu'yu ve Şam'ı, yukarı illeri gezdiğini ve kendinden daha garip, kimsesiz hiç kimseyi bulamadığını ifade eder. Şairin bilhassa bu bölgeleri vurgulaması tasavvufî, sanatsal bir ifadeden ziyade seyahat ettiğinin göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu beyitlerden hareketle Timurtaş da Yunus Emre'nin seyahat eden bir derviş olduğunu kabul etmektedir (Timurtaş, 1972, s. 16-17).

*İndük Rûm'ı kışladuk çok hayr u şer işledük
Uş bahâr geldi girü göçdük el-hamdülillâh*
(Tatçı, 2008a, s. 309)

Mısralarında Yunus'un indik Anadolu'da kışladık, çok hayır ve şer işledik, bahar geldi geri göçtük demesi, farklı mevsimlerde Anadolu'nun farklı coğrafyalarında bulunmasına örnek olabilecek niteliktedir.

*Kayseri Tebriz ü Sivas Nahcuvan u Maraş Şiraz
Gönül sana Bağdad yakın 'âlemlere dîvândasın*

(Tatçı, 2008a, s. 297)

Şairin Anadolu ve Azerbaycan'daki bazı beldeleri zikretmesi buralarda bulunduğu bir göstergesi olarak değerlendirilebileceği gibi tasavvufi bağlamda da düşünülebilir. Tatçı, Yunus Emre'nin "*gönül sana Bağdat yakın*" ifadesini sûfi'nin mekândan lâmekana geçişi olarak nitelendirmektedir (Tatçı, 2008b, s. 43). Benzer şekilde aşağıdaki dizelerde ili, beldeyi terk edip dosta gitmek ifadesi hem bir seyahat hem de tasavvufi bir göçün mecazi anlatımı olarak değerlendirilebilir:

*Terk idelüm il ü şârî
Dost için kılalum zârî
Ele getürelüm yâri
Gel dosta gidelüm gönül*

(Tatçı, 2008a, s. 176)

5.2. Seyyid Nesîmî

Tasavvuf edebiyatının önemli şairlerinden olan Seyyid Nesîmî (ö.1404/1405?)'nin de gerçek hayatı ile menkıbevi hayatı iç içedir. Şairin adı, doğum yeri, zamanı, eğitimi gibi hususlar hakkında kesin bilgi bulunmamaktadır. Şairin adı konusunda kaynaklar, İmadüddin, Ömer Nesîmî, Abdülmenâf, Nesîmüddin gibi muhtelif bilgiler vermektedir. Doğum yeri konusunda da Tebriz, Şiraz, Şirvan, Bağdat, Diyarbakır ve Nusaybin zikredilmektedir (Usluer, 2013).

Şairinin Seyyid unvanını nereden ve niçin aldığı konusunda da kaynaklarda herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Tasavvuf vadisinde yürümek isteyen şairin Fazlullâh Hurûfî'ye bağlandığı bilinmektedir. Hurûfliğinden sonra Seyyid Nesîmî'nin tasavvufî irşad amacıyla Sultan I. Murat zamanında Anadolu'da önce Bursa'ya geldiği daha sonra Hacı Bayram-ı Veli ile görüşmek için Ankara'ya gittiği rivayet edilmektedir. Ancak şiirleri ve görüşleri şeriata uygun bulunmadığı için şair Anadolu'dan ayrılmak zorunda kalmıştır. Sözü etkili kullanan ve pek çok takipçi edinen şairin yaydığı fikirler bâtinî mahiyette olup şeriata aykırı bulunduğu için önce yargılanıp hapsedilmiş daha sonra da idam edilmiştir. Şairin Halep'de idam edildiği hususunda kaynaklar tutarlılık göstermektedir (Ayan 2002, s. 2-15). Günümüzde Türkçe ve Farsça divanına sahip olduğumuz şairin bir de Arapça divanı olduğu rivayet edilmektedir (Canım, 2000, s. 524).

Nesîmî, Hurûfliği yaymak için Bakü, Bağdat, Şirvan gibi beldeleri dolaşmış, ardından Anadolu'ya gelmiş, sonra da dönemin Memluk coğrafyasına geçmiştir. Şairin Türkçe ve Farsça divanlarında bu seyahatlerine yönelik izler bulmak mümkündür. Aşağıda şairin Farsça divanında yer alan 56. Gazelin son beytinden Nesîmî'nin bir müddet Bakü'de bulunduğu sonra da orayı terk ettiği anlaşılmaktadır:

ای نسیمی چون خدا گفت: «ان ارضی واسعه»

خطه «باکو» به جا بگذار کاین جای تو نیست

Şair beyitte: “Ey Nesîmî, madem ki Allah ‘benim arzım geniştir’ demiş, o halde Bakü şehrini terk et. Çünkü burası senin yerin değildir” diyerek uzun yıllar yaşadığı

Bakü'den ayrılma vaktinin geldiğine işaret etmektedir (Karabey 2010, s. 68).

Şairin Divanı'nındaki başka bir beytinden Maraş'a da gittiği anlaşılmaktadır.

*Râzık-ı erzâkımız Mer'aş değil
Rızkı Mer'aşdan umarsın hoş değil*

*Kim ki arıtmaz için bî-gaş değil
İki üçü kim dedi kim şeş değil*

(Çiftçi, 1997, s. 23)

Beyitte “bizim rızkımızı veren Maraş değil, Maraş'dan rızkı ummak da hoş değil” demesi Maraş'ta bulunmasının yanı sıra buradan beklediği alakayı göremediğini de ifade eder niteliktedir. Bir başka beyitte şairin Mısır ve Bağdat'ta da bulunduğu anlaşılmaktadır:

*Tâ Irâkistânı gezdim bir müvahhıd görmedim
Âşık-ı Mısırım velî müştâk-ı Bağdâd olmuşum*

(Ayan 2002, s. 490)

“Ta Irak'ı gezdim, tevhide inanan birini görmedim. Mısır aşığıyım fakat Bağdat'ın da arzulayanı olmuşum” diyen şairin Irak coğrafyasını gezip dolaştığı, Mısır ve Bağdat'ta da bulunduğu anlaşılmaktadır. Şair Mısır'ı bir başka beytinde de anar:

*Menem ahter bu Mısır u Şâm içinde
Kevâkib turrası tûmâra benzer*

(Ayan, 2002, s. 329)

“Mısır ve Şam içinde yıldız benim” diyen şairin bu beytinden de Mısır ve Şam dolaylarında bulunduğu düşünülebilir.

*Görmedi bu kasîdenin mislin
Hadd-i Sivaş u hıttâ-i Tokat*

(Ayan, 2002, s. 220)

Dizelerinde Sivas sınırında, Tokat şehrinde kasidesinin emsâlinin bulunmadığını ifade eden şairin Anadolu'ya geçtiği sırada bu şehirlerde bulunmuş olabileceğini düşündürmektedir. Aynı şekilde aşağıdaki beyit de şairin Anadolu, Azeri ve Orta doğu coğrafyasında bulunma ihtimalini düşündürmektedir:

*Gör ki meni ne bahrem katre-i 'ışk içinde
Dicle vü Şatt u Ceyhûn Aras u hem Firâtem*

(Ayan, 2002, s. 507)

Beytinde şairin Dicle, Şattü'l-Arab, Ceyhun, Aras, Fırat nehirlerini anması tasavvufî sanatsal bir söylem olarak yorumlanabileceği gibi, buralarda bulunmuş olmasıyla da açıklanabilmektedir. Aşağıdaki beyitler ise onun öğretilerini yaymak amacıyla seyahatler yapan, sürekli göç halinde olan bir gezgin derviş olmasını örnekler niteliktedir:

*Bay ile yohsul menem yolcu ile yol menem
Kim ki bu mansûbeyi oynamadı oldı mât*

(Ayan, 2002, s. 211)

Beytinde “zengin ile fakir benim, yolcu ile yol benim. Kim ki bu mansûbeyi (satrançta tuzak, açmaz) oynamazsa mat olur” diyen şairin hem yolcu hem de yol olması klasik şiirin estetik söylemiyle izah edilebileceği gibi şairin seyahat halinde olması şeklinde de düşünülebilir.

*Haşr ile mahşer menem sâhib-i kevser menem
Hem gezerem der-be-der k'ehli zekâtem zekât*

(Ayan, 2002, s. 211)

Beytinde de şairin derbeder gezmesi dervişliğine vurgu olarak nitelendirilebilir.

5.3. Derviş Hasan

Dervîşî olarak da bilinen şair İnebahtılıdır. Doğum ve ölüm tarihleri net olarak bilinmemekle birlikte tezkire kayıtları dikkate alındığında XVI. yüzyıl şairleri arasında bulunduğu söylenebilir. Tezkirelerde hakkında sınırlı bilgi bulunan şairle ilgili en geniş malumatı Kınalızâde Hasan Çelebi Tezkiretü’ş-Şuarâ’sında vermiştir. Buna göre şair ilim öğrenmek niyetiyle durmadan seyahat etmiş, nihayetinde Mehmet Ağa isminde bir zata bağlanmıştır. Yemen, Hicaz ve Arabistan’ın bazı şehirleri seyahat ettiği yerlerdendir (Eyduran Sungurhan, 2017, s. 364-365; İpekten vd., 1988, s. 100). Kaynaklarda herhangi bir eseri olup olmadığı zikredilmeyen şairin birkaç beyit dışında günümüze ulaşan manzumesi bulunmamaktadır. Derviş Hasan’ın günümüze ulaşan manzumelerinde seyahatleri hakkında bir bilgi bulunmamaktadır.

5.4. Bekâyî

Asıl adı Abdülbaki olan ve Kefe’de doğan Bekâyî (ö. 1592), babasının mesleğinden dolayı Hatipzâde lakabıyla anılmıştır. İyi bir eğitim aldığı bilinen şair, İbrahim Gülşenî dergahına mensup olmuş, bir süre Anadolu ve Rumeli’de seyahat etmiş, sonunda da Şam’da karar kılarak buradaki Mevlevihane’de mesnevihanlık yapmıştır (Eyduran Sungurhan, 2017, s. 237; Genç, 2000, s. 57-58; İpekten vd. 1998, s. 73; Dinçer Berdibek, 2014). Şairin tespit edilmiş bir divanı bulunmamakla birlikte tezkire ve mecmualarda bazı şiirleri yer almaktadır. Bir müseddesinde yer alan beyanlarından şairin seyahat ettiğine dair ipuçlarını görmek mümkündür:

*Seyr iderken sûz-ı ‘aşk ile cihânı der-te-ser
Derdüme dermân meded diyü gezerken der-be-der
Hâtif-i gaybîden irdi gûş-ı cânâ bu haber
Dinledüm bu beyti tekrâr eyleyüp irşâd ider
Nûr-ı zâtu’llâha kalbün itmek istersen mahal
Sür yüzün dergâh-ı pâk-i Hazret-i Monlâ’ya gel*

*Mesnevî esrârün eyle merde cânâ müstened
Tâ yolun urmaya râh-ı Hakda hergiz dîv ü ded
Tâlib isen mürşid-i hâdî yeter Sultan Veled
Kapu kapu gezme gûş eyle kelâmum hey meded
Nûr-ı zâtu’llâha kalbün itmek istersen mahal
Sür yüzün dergâh-ı pâk-i Hazret-i Monlâ’ya gel*
(Genç 2000, s. 58)

Bekâyî’nin bu dizelerine bakıldığında cihanı baştan başa seyretmesi, derdine derman umarak derbeder bir vaziyette gezip dolaşması, en sonunda Mevlevîlikte karar kılması; tasavvuf yolunda yürüyecek olanlara da “kapı kapı gezme, yüzünü Mevlevî dergahına sür” demesi, şairin Şam Mevlevihanesi’ne gelene kadar çeşitli beldelerde seyahatler edip hakikati aramasına örnek teşkil edebilir. Ancak söz konusu dizelerin şairin seyahatlerine örnek teşkil etmesi yanında tasavvufi bağlamda düşünülebilecek mecazi anlatımlar olarak da değerlendirilebilir.

5.5. Bi’atî

Seyyid Cemâleddin isimli bir zatın oğlu olan Diyarbakırlı Bi’atî’nin (ö.1591?) doğum ve ölüm tarihleri net değildir. Bununla birlikte kaynaklardan elde edilen bilgilerden Kalenderî bir derviş olduğu, çeşitli seyahatler yaparak nihayetinde Edirne’ye geldiği ve Baba Ali Kazvinî’ye intisap ettiği anlaşılmaktadır (Eyduran Sungurhan, 2017, s. 250; Solmaz, 2018, s. 124; İpekten vd., 1988, s.

79; Kadioğlu, 2018, s. 163). Tezkirelerde geçen birkaç beyit dışında şairin ele geçen bir divanı yahut divanı olduğuna dair bir kayıt da bulunmamaktadır. Tespit edilebilen şiirlerinden de kaynakların bahsettiği seyahatlerine dair tespit yapılamamıştır.

5.6. Garîbî

Mevlevî şairlerden olan Garîbî (ö.1547), Vardar Yenice'sinden olup asıl adı Mehmet'tir. Dönemin şairi Usûlî ve Yûsuf Sîneçâk'ın da yakınında bulunmuştur. Aşık elebi şairin bir müddet Bursa'da bulunduğunu ve bu sayede Garîbî ile görüştüğünü kaydeder. Öğrenimini yarıda bırakıp Konya'ya giderek Mevlevî olduktan sonra seyahat edip pek çok belde gezdiiği, nihayetinde memleketi olan Vardar'a geri döndüğü bilgisi mevcuttur (Eyduran Sungurhan, 2017, s. 634-635; İpekten vd., 1998, s. 158; Kılıç, 2010, s. 1633). Herhangi bir eserinin olup olmadığı bilinmeyen şairin birkaç manzumesi günümüze ulaşabilmiştir. Bu manzumeler içinde seyahatlerine dair bir husus tespit edilmemiştir.

5.7. Câmî

Kastamonulu şairin hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Doğum ve ölüm tarihleri bilinmemekle birlikte 16. Yüzyıl şairlerinden olduğu değerlendirilmektedir. Kaynaklarda nakledilen bilgiler arasında şairin gezgin bir derviş olarak ömrünü geirdiiği, bu seyahatleri sırasında İran'a gittiği ve Molla Câmî'nin hizmetinde bulunarak ondan el aldığı, halktan uzak yaşayıp mescid ve imarethanelerde yatıp kalktığı kayıtlıdır (Eyduran Sungurhan, 2017, s. 259; İpekten vd., 1998, s. 82; Kaplan, 2014). Ele geçen bir eseri yahut eserinin olduğuna dair kaynaklarda bir kayıt bulunmayan Câmî'nin tasavvufi

mahiyette birkaç beyit ve bir kıt'a dışında günümüze ulaşabilen manzumesi bulunmamaktadır. Şairin tespit edilebilen manzumelerinde ise seyahat ettiğine dair bir ize rastlanmamıştır.

5.8. Azîzî

Ne zaman ve nerede doğduğu bilinmeyen Azîzî'nin (ö.1728) asıl adı Abdülaziz'dir. Şeyh Abdülaziz olarak da tanınan şairin Bektaşî iken Gelibolu'ya geldiği ve burada irşadla meşgul Kadrî Dede'ye intisab ederek Mevlevî olduğu bilinmektedir. Bir müddet seyahat edip çeşitli beldeleri dolaştıktan sonra Vodina'ya gelip buradaki Mevlevihane'nin şeyhi olmuş ve burada vefat etmiştir. (Çifçi, 2017, s. 358; Kesik, 2014; İpekten vd., 1988, s. 61; Genç, 2000, s. 357). Kaynaklarda herhangi bir eseri olup olmadığı bilgisi bulunmayan şairin tezkirelerde zikredilen birkaç manzumesi vardır. Esrar Dede, Azîzî'nin Bektaşîlikten Mevlevîliğe geçişini şairden alıntıyla destekleyerek Gelibolu ve Biga'dan çıktığını, çevredeki beldeleri gezerek nihayetinde Vodina'daki Mevlevî zaviyesinde postnişin olduğunu belirtmektedir:

*Gâlib penâh-ı fakra girabdâl-meşreb ol
Al kürre-i nâyı destüne çâl rüzgâre yûf*
(Genç, 2018, s. 210)

*'Âşıkun kadrini bilmez dil-rubâlardan meded
Kulları hâlini anmaz pâdişâlardan meded*

...

*Ey 'Azîzî hecr ile ölmekden özge çâre yok
Derd-i aşka hergiz umma bî-vefâlardan meded*

(Genç, 2018, s. 211)

5.9. Güftî

Edirne’de doğan ve asıl adı Mustafa olan Güftî’nin (ö.1651) hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Doğum tarihi bilinmeyen şairin gençliğinde gezgin bir derviş olup çok seyahat ettiği, iyi bir eğitim gördüğü kaynaklarda kaydedilmektedir. Günümüze yalnızca bir beyti ulaşan ve divanı olup olmadığı bilinmeyen şairden kaynaklar övgüyle bahsetmiştir (Altuner, 1989, s. 717; İpekten vd., 1988, s. 163; Kurnaz ve Tatçı, 2001, s. 3576; Ekinci, 2020). Ele geçen bir divanı olmayan şairin elimizdeki tek beyti tasavvufi mahiyettedir. Bu beyit şairin dervişliğini kanıtlar niteliktedir ancak onun ilden ile seyahat ettiğine dair herhangi bir iz taşımamaktadır.

5.10. Kâmilî

Asıl adı Ahmet olan Kâmilî (ö. 1658) Manisalıdır. Hayatı hakkındaki bilgiler oldukça sınırlıdır. Tezkire- Şu’arâ-yı Mevleviyye’de şairin Mevlevî olduğu, Safâyî Tezkiresi’nde ise Bektâşî olduğu bilgisi kayıtlıdır. Gençlik yıllarında “*Dervîşî her kücâ şud âmed serây-ı ust*” mefhumuyla tasavvuf yoluna girip seyahatler ettiği, buralarda karşılaştığı âlimlerin ve sûfilerin sohbetlerine katıldığı, “kâmil” bir şair olduktan sonra Bursa’da vefat ettiği bilinmektedir (Genç, 2000: 461; İpekten vd., 1998: 243; Tuğluk, 2020). Divanı olup olmadığı bilinmeyen şairin “nevruz” redifli bir nazmı, “adem” redifli bir kasidesi ve bu kasidesine yazdığı bir şerhi tespit edilebilmiştir.

Şair “adem” kasidesine yazdığı şerhinde otuz yıldan uzun süre tasavvuf yolunda farklı beldeler gezip, buralarda rastladığı âlim ve mutasavvıflarla sohbetler ederek onlardan istifade ettiğini, en sonunda Beşiktaş

Mevlevihanesi Şeyhi Nazif Dede'ye intisâb ettiğini belirtmektedir:

(...) otuz seneden mütecâviz niçe kütüb-i tefâsir ü ehâdis ü tasavvuf mütâla'asında sarf-ı enzâr-ı dakîka vü efkâr-ı 'âmika itdiğümden başka el kazâ'u kazâ'un ve belâ'un müfâdıncâ bi-kazâ'llâh ibtidâ oldıgum kazâ vesilesiyile kazâyâ-yı mezkûrenin hall ü keşfi zımnında bilâd-ı sahîkada sinîn-i âdîde seyl ü seyâhatüm esnâsında hezâr meşâhir-i 'ulemâ-yı kirâm ve meşâyih-i 'izâm hazerâtının müşâfehe-yi kudsiyyelerine dahi mürâca'at itmiş isem de bi-kemâlihâ gavrına vâsıl olamadıgumdan en-nihâye bi-tevfiki'llâhi ve inâyetihî Der-i 'aliyyede Beşiktaş Mollâ-hâne şeyhi kutbu'l-'ârifn gavsu'l-vâsılın Mevlânâ Şeyh Nazîf Dede efendimiz hazretlerine bi's-sıdkı ve'l-ihlâs teslîm-i dest-i inâbet itdiğümden ... (Dağlar, 2008, s. 353).

5.11. Mûr Ali Baba

1805 yılında Kerkük'te doğan şairin asıl adı Mehmet Ali olup, Âlî mahlası ile şiirler yazmıştır. Mûr Ali Baba (ö.1882) küçük yaşta iyi bir eğitim almış, evlenme çağı gelince evlendirilmiştir. Ancak evlendiği gece rüyasında Kâdirî tarikatı şeyhi Kerküklü Şeyh Abdurrahman Hâlis'i görmüş, şeyh ona derhal yanına gelmesini ve kendisine intisap etmesini söylemiştir. Bunun üzerine Âlî bulunduğu kasabayı terk ederek şeyhe ulaşmış, bir süre tasavvufi cezbeye kapılarak çöllerde dolaştıktan sonra tekrar şeyhin yanına gelerek irşâd olunmuştur. Velîlik hırkasını giydikten sonra Sivas'a giderek orada Kadîrî dergahını kurmuş ve irşad faaliyetleri yürütmüştür. Burada vefât eden şairin pek çok eseri olduğu rivayet edilse de elde sâdece *Tenbîhü's-Sâlikîn* isimli tasavvufi eseri ile birkaç manzumesi bulunmaktadır (Arslan, 2014; Terzibaşı, 1968, s. 31). Mevcut eserlerinde şairin seyahatlerine dair bir gönderme tespit edilememiştir.

SONUÇ

Göç kavramı ve muhtevası bir bütün olarak ele alındığında beyin göçü, iç göç, dış göç, iltica, köyden kente göç, yaşam tarzı olarak göç gibi farklı çeşitlemeleriyle insan hayatının bir gerçekliği ve tek yönlü düşünülemez bir sosyolojik olgu olduğu kabul edilmektedir. İster gönüllü şekilde isterse şartların zorlaması gibi sebeplerle yapılsın, her göç ayrılığı, hasreti ve hüznü beraberinde getirmektedir. Bu nedenle göç, divan şiiri için benzetmeler, insanoğlunun hayat yolculuğunun resmini çizen metaforik kullanımlardan öte bir toplumsal ve bireysel gerçekliği de ifade etmektedir. Çünkü toplumun bir parçası olan şairlerin bireysel yaşamlarına bakıldığında pek çoğunun ikbal elde etmek, görevini ifa etmek, cezalandırılmak gibi bireysel nedenlerle yer değiştirdikleri, göç ettikleri ya da sürgün edildikleri görülmektedir. İقبال beklentisi içinde olan şairin beyin göçü yaptığını, görev sebebiyle İstanbul'dan ayrılıp taşrada yaşantısını sürdüren şairin iş göçü yaptığını söylemek pek de yanlış bir ifade sayılmaz. Aldığı ceza sebebiyle sürgün edilen yahut işlediği bir kabahat nedeniyle merkezden uzaklaştırılan şairin zorunlu bir göçe tabi tutulduğu da tarihi bir gerçektir.

Göç, toplumsal bir olgu olarak ele alındığında da devletin sınırları genişlerken izlenen iskân politikaları, yeni fethedilen yerlere Türk unsurların yerleştirilmesi ya da mağlup devletlerdeki seçkin kitlelerin alınıp merkeze ve Anadolu'ya yerleştirilmeleri; tersi yönde de imparatorluğun sınırları daraldığında kaybedilen bölgelerdeki Türk ve Müslüman tebaanın elde kalan

bölgelere ilticası da göç kapsamında yapılan uygulamalar olarak değerlendirilebilmektedir.

Klasik Türk şiiri ekseninde bakıldığında sosyolojik ve bireysel bir olgu olarak göç, edebî eserlere yansıdığı mahiyette anlam kazanmaktadır. Şairin biyografisi incelenerek göçe dair elde edilen bulguların, şairin eserinde bir yansıması olduğu durumlarda klasik şiirde göç somut bir karşılık bulmaktadır. Nitekim yukarıda ifade edilen sürgünler, iskânlar, görev sebebiyle veya ikbal için yer değiştirmeler, ilticalar ve tehcirlerin şairlerin eserlerine yansıdığı, özellikle divanlarda, sergüzeştnameelerde, hasbihallerde, fetihnameelerde ve hicretnameelerde göç olgusunun şairin içinde bulunduğu psikolojik durumla birlikte dile getirildiği anlaşılmaktadır.

Klasik şairin göç bağlamındaki söylemlerine bakıldığında göçü neden yaptığı, niçin yerinden yurdundan çıktığı, İstanbul'a gitmek istediği, neden sürgün edildiği, gittiği yerlerde neler yaşadığı, nerelerde ve hangi şartlar altında görev yaptığı, taşranın ve taşralının içinde bulunduğu durumlar ve şairin taşra hayatına uyumu ya da uyumsuzluğu, memleketten ayrılmanın şairde uyandırdığı his, gurbette olmanın ortaya çıkardığı özlem ve sıra hasreti gibi göçe dair pek çok şey öğrenilebilmektedir.

Klasik Türk şiiri, göç ekseninde değerlendirildiğinde oldukça zengin görünüme sahiptir. Aynı zenginliği Klasik Türk nesrinin de barındırdığı düşünülebilir. Ancak böyle bir çalışma yazının sınırlarını aşacağından araştırılması gereken bir mecra olarak bırakılmıştır. Göçün diğer çeşitleri olarak addedebileceğimiz yaşam tarzı olarak göçebelik, konar göçerlik ve tasavvufi sebeplerle

dervişane göçün de divan şiirinde karşılık bulunduğu verilen örneklerle somut olarak ortaya konulmuştur. Dolayısıyla klasik Türk edebiyatında göç, sadece coğrafi bir yer değiştirme değil, aynı zamanda şairin iç dünyasında derin izler bırakan bir dönüşüm sürecidir. Şairler, göç deneyimlerini şiirlerinde hem bireysel bir tecrübe, deneyim, mücadele ve müeyyide hem de toplumsal bir sorun olarak ele almışlardır. Klasik şiir geleneğinde ele alınan göç kavramıyla şair, bir taraftan ikbal beklentileri, sürgünler, kamu görevi adına verilen vazifeler ve zorunlu hallerde tezahür eden şekliyle özlem, hasret, gurbet, yabancılık, sıladan kopuş, felekten şikâyet gibi evrensel duyguları terennüm ederken diğer taraftan da dönemin siyasi ve sosyal koşullarına ayna tutmaktadır. Bu bakımdan göç teması klasik Türk şiirine hem zengin bir içerik hem de derin bir duygusal yoğunluk katmıştır. Bu çalışmada, göçün farklı bir boyutu olarak kendilerini klasik Türk şiiri geleneği içinde görenlerin yaklaşımları, göç algıları, göçün psikolojileri üzerindeki etkileri ve toplumsal eleştirisi üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak, klasik Türk edebiyatında göç, şiirde bir tema unsuru olarak kullanılmasının yanında aynı zamanda insanın varoluşsal sorgulamalarına ve toplumsal değişimlere dair önemli ipuçları sunan bir kültürel miras olarak değerlendirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Acehan, A. (2009). Sürgün edebiyatı, *Zeitschrift für die Welt der Türken Journal of World of Turks*, ZFWT Vol.1, No.1: ss. 199-205.
- Ak, C. (2001). *Bağdatlı Rûhî Dîvânı*. Uludağ Üniversitesi Basımevi, Bursa.
- Ak, C. (2008). Ruhî-i Bağdadî. *TDV İslam Ansiklopedisi*, (C.35, 205-206). İstanbul: TDV Yayınları.
- Akgün, A. (2015). Edebiyatımızda göç ve göçmen edebiyatları üzerine bir değerlendirme, *Göç Dergisi*, 2(1), 69-84.
- Akkaya, H. (1994). *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi.
- Aksoyak, İ. H. (2006). *Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Divanları (Divan-I)*. The Department of Near Eastern Languages and Civilizations. Harvard University. Sources of Oriental Languages and Literatures.
- Aksoyak, İ. (2018). *Gelibolulu Mustafa Âlî Dîvânı*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e- kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Altuner, N. (1989). *Safâî ve Tezkiresi*. (Doktora Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Alvan, T. (1998). *Hayâlî-i Gülşenî Divanı*. (Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- Alvan, T. (2016). Hicret-i Nebî'nin Klasik Türk Şiirine Yansıması. *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, (7), 1-31.

- Alvan, T. (2020). Hayâî-i Gülşenî, *TDV İslam Ansiklopedisi* (Cilt Ek 1, 547-549). İstanbul: TDV Yayınları.
- Anhegger, R. (1950). 16. Asır Şairlerinden Zâ'îfî, *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 4 (1-2), 133-166.
- Arslan M. ve Aksoyak İ. H. (1994). *Haşmet Külliyyatı*, Sivas.
- Arslan, H. (2001). 16. yy. Osmanlı Toplumunda Yönetim, Nüfus, İskân, Göç ve Sürgün. İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arslan, M. (2014). Ali, Kerküklü Şeyh Mehmet Ali Nur, Mûr Ali. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Ayan, H. (2002). *Nesîmî Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Türkçe Divanının Tenkitli Metni*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Bardakçı, R. (2007). *Musa Kazım Paşa, Hayatı, Sanatı ve Külliyyatı*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.
- Beyhan, E. (2021). *Enderunlu Fazıl divanı (Metin-inceleme)*. (Doktora Tezi). İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi.
- Bilkan, A. F. (2011). *Nâbî Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Canım, R. (2000). *Latîfî, Tezkiretü's-Şu'arâ ve Tabsıratü'n-Nuzamâ (İnceleme-Metin)*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Can, Ş. (1999). *Mevlânâ (Hayatı-Fikirleri-Eserleri)*. İstanbul: Ötüken Yayınları.

- Çelebioğlu, A. (1987). Süleyman Nahîffî'nin Hicretü'n-Nebî Adlı Mesnevîsi. *Türklük Araştırmaları Dergisi*, (2), 53-87.
- Çınar, E. (2010). *Kütahyalı Rahîmî Dîvânı'ndaki Kasidelerin Şerhi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi.
- Çifçi, Ö. (2017). *Fatîn Dâvud Hâtimetü'l-Eş'âr (Fatîn Tezkiresi)*. T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e- kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Çiftçi, C. (1997). *Maktul Şairler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Dağlar, A. (2008). Kâmil-i Mevlevî'nin Kendi Şiirine Tuttuğu Ayna: Adem Kasîdesi ve Şerhi. *Turkish Studies*, v.3, 4 Summer, 335-371.
- Daşcıoğlu, K. (2019). Sürgün. *İslam Ansiklopedisi*. (C.38, 167-169). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Demirel, Ş. (1999). *Şehrî (Malatyalı Âlî Çelebi) Dîvan*. Malatya Kitaplığı.
- Dinçer, B. Z. (2014). Bekâyî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Doğan, C. (2013). Fethinden Kaybına Rodos (1522-1912). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2013(30), 67-88.
- Doğan, M. N. (2006). Yolculuk Metaforu Bağlamında Klâsik Şiiri Anlamak. *Bilim ve Aklın Aydınlığında Eğitim*, (Temmuz-Ağustos), 77-78.
- Durmuş, T. I. (2014). *Osmanlı'nın Sürgün Şairleri*. İstanbul: Kapı Yayınları.

- Durukoğlu, S. ve Alkan, B. (2016). Türk Edebiyatının Sürgündeki Yazar ve Şairleri. *Akra Kültür Sanat ve Edebiyat Dergisi*. (9). 135-155
- Düzdağ, E. (Tarihsiz). *Zağra Müftüsünün Hatıraları, Tarihçe-i Vak'a-i Zağra*. İstanbul: Tercüman Yayınları.
- Düzenli, M. B. ve Akgül, A. (2018). *Senâyî'nin Manzum Süleymaniyye'si*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Ekinci, R. (2014). Belîğ, İsmâil (Bursalı). *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <http://teis.yesevi.edu.tr>
- Ekinci, R. (2020). Güftî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Enderunlu Fazıl (1842). *Defter-i Aşk*. Kahire: Bulak Matbaası.
- Ergül, M. S. (2009). *Türk Şiirinde Taşra: 1859-1959*. (Doktora Tezi). Ankara: Bilkent Üniversitesi.
- Genç, İ. (2010). *Örneklerle Eski Türk Edebiyatı Tarihi Klasik Dönem*. İzmir: Kanyılmaz Matbaası.
- Genç, İ. (2000). *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. Ankara: Atatürk kültür Merkezi Yayınları.
- Genç, İ. (2018). *Esrar Dede Tezkire-i Şu'arâ-yı Mevleviyye*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Gökalp, H. (2006). Çobanlıktan Valiliğe, Valilikten Asiliğe: Varvarî Ali Paşa ve Makâlât-ı Varvarî. *İlmî Araştırmalar: Dil, Edebiyat, Tarih İncelemeleri*, (22), 111-134.

- Gökalp, H. (2009). *Eski Türk Edebiyatında Manzum Sergüzeşt-Nâmeler*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Güfta, H. (1995). *Sâlim (Mirzâ-zâde) Hayatı, Edebî Kişiliği, Eserleri ve Divanının Karşılaştırmalı Metni*. (Doktora Tezi). Erzurum: Atatürk Üniversitesi.
- Gülensoy, T. (2017). *Ve...Tanrı Türk'ü Yarattı*. İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Harmancı, M. E. (2007). *Süheylî Ahmed Bin Hemdem Kethüdâ Dîvân*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Hüküm, M. (2022). Göç ve Edebiyat Üzerine Mülâhazalar. *Tezkire Dergisi*, (81), 29-31.
- İnal, İ. M. K. (1999-2002). *Son Asır Türk Şairleri*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- İnalcık, H. (2003). *Şâir ve Patron: Patrimonyal Devlet ve Sanat Üzerinde Sosyolojik Bir İnceleme*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- İnce, A. (1994). *Mîrzâ-zâde Mehmed Sâlim Dîvânı* (Tenkidli basım). Ankara: Yükseköğretim Kurulu Matbaası.
- İpekten, H. (1990). *Nâ'ilî Dîvânı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- İpekten, H. (1996). *Türk Edebiyatında Edebî Muhitler*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İpekten, H.; İsen, M.; Toparlı, R.; Okçu, N.; Karabey, T. (1988). *Tezkirelere Göre Divan Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M. (1997). *Ötelerden Bir Ses*. Ankara: Akçağ Yayınları.

- Kadiođlu, İ. (2018). *Tezkire-i Şu'arâ-yı Âmid Ali Emîrî Efendi*. T.C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, e- kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Kaplan, H. (2021). Bir Gôç Edebiyatı Olarak Klasik Tùrk Şiiri. İçinde İ. Kalaycı ve G. Kalmış (Ed), *Çađlar Boyu Gôç* (ss. 33-68). İstanbul: Gazi Kitabevi.
- Kaplan, M. (2020). Divan Şiirinde Gôç Etrafında Gelişen Bazı Kelime ve Mazmunlar. *Kôprü*, (145), 69-96.
- Kaplan, M. (2019). *Hayriyye*. T. C. Kùltür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Kaplan, Y. (2014). Câmî. *Tùrk Edebiyatı İsimler Sôzlùđü*. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Karabey, T. (2010). Nesîmî'nin Hayatı ve Farsça Divanı. *Atatùrk Ùniversitesi Tùrkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, (7), 67-75.
- Kardaş, S. (2019). Divan Şiirinde Kıtlıkla İlgili Manzumeler. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi* (22), 489-524.
- Kardaş, S. (2018), Lebib Efendinin Tarih Kıtalarında Diyarbakır Kentinin Sosyal Hayatından Yansımalar, *Diyarbakır: Âlimler, Ârifler, Edîpler* (ss.113-130). Ensar NeŐriyat, 113-130.
- Kavruk, H. (2004). *Niyâzî-i Mısrî Hayatı Sanatı Eserleri ve Tùrkçe Şiirleri*. Malatya Belediyesi Kùltür Yayınları.
- Kaya, B. (2022). Klasik Tùrk Şiirinde Depremlele İlgili Kullanımlar. *BŐEÛ Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(1), 96-103.

- Kaya, G. ve Gülersoy, A. E. (2023). Türkiye’de iç göç. G. Kaya (Ed.). *Cumhuriyetin göçlerle dolu 100 yılı 100 başlıkta göç yazıları* (ss. 27-40). İzmir: Cem Yayınevi.
- Kaygalak, S. (2009). *Kentin Mültecileri Neoliberalizm Koşullarında Zorunlu Göç ve Kentleşme*, Ankara: Dipnot Yayınları.
- Kesik, B. (2014). Azizî, Şeyh Abdülaziz Azizî Dede. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Kılıç, F. (2010). *Aşık Çelebi, Meşâ’irü’s-Şu’arâ*. İstanbul: İstanbul Araştırmaları Enstitüsü Yay.
- Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî Dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları
- Kiremitçi, F. (2017). Türk İslam Edebiyatında Manzum Hicretnâmeler ve Mustafâ Fevzî B. Numân’ın “Hicret-i Habîb-i Rabbü'l-Âlemîn” Başlıklı Mesnevisi. *Divan Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (18), 333-402.
- Köksal, M. F. (2020). Hadîdî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Kurnaz, Cemal ve Mustafa Tatçı (hzl.) (2001). *Mehmed Nâil Tuman, Tuhfe-i Nâilî-Divan Şairlerinin Muhtasar Biyografileri*. Ankara: Bizim Büro Yayınları
- Kurtoğlu, O. (2017). *Diyarbakırlı Lebîb Dîvânı (İnceleme-tenkidli metin-sözlük)*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Kut, G. (1989). Ahmet Paşa. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.2, 111-112). İstanbul: TDV. Yayınları.

- Kutlar Oğuz, F, S. (2013). Sâmi, Arpaemîni-zâde Mustafa. *Türk Edebiyatında İsimler Sözlüğü*.
<https://teis.yesevi.edu.tr>
- Kutlar Oğuz, F. S. (2017). *Arpaemîni-zâde Mustafâ Sâmi Divanı*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap:
<https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Kütükoğlu, B. (1989). Âli Mustafa Efendi (Hayatı). *İslâm Ansiklopedisi*. (C. II, 414-416). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Mermer, A. (2004). *Kütahyalı Rahîmî ve Divanı*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı Yayınları.
- Oğuz, M. Ö. (2015). Yunus Emre, Yunus, Kul Yunus, Âşık Yunus, Yunus Emrem. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*.
<https://teis.yesevi.edu.tr>
- Okçu, N. (2001). Keçecizade İzzet Molla. TDV İslam Ansiklopedisi (C.23, 561-563). İstanbul: TDV. Yayınları.
- Ozan, Y. ve Ceylan, Ö. (2005). *Hazâna Sürgün Bahâr Keçecizâde İzzet Molla ve Dîvân-ı Bahâr-ı Efkâr*. İstanbul: Sahaflar Kitap Sarayı.
- Özkan, R. (2019). Göç Olgusu ve Toplumsal Yapıya Etkisi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (47), 127-145.
- Öztürk, N. (1991). *Hadîdî Tevârih-i Âl-i Osman*. İstanbul: Edebiyat Fakültesi Basımevi.
- Özyıldırım, A. E. (2002). *Keçececi-zâde İzzet Molla'nın Mihnet-Keşân'ı ve Tahlîli*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi.

- Pala, İ. (2003). *Yusuf Nabî Hayriyye*. İstanbul: L&M Yayınları.
- Saylan, B. (2017). Mevlânâ'nın Göç Kervanı: Mevlânâ Üzerinde Ferîdüddîn Attâr Etkisi. *AKADEMİAR Akademik İslam Araştırmaları Dergisi*, 3(3), 133-154.
- Solmaz, S. (2018). *Ahdî, Gülşen-i Şu'arâ (İnceleme-Metin)*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Soysal, O. M. (2002). *Eski Türk Edebiyatı Metinleri*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Şahin, S. E. (2018). Şairle Sultan Arasında 'İltifat': Fuzulî'nin Kanunî Medhiyeleri. *Çanakkale Araştırmaları Yıllığı*, 16(24), 389-405.
- Şen, Y. (2017). Klasik Türk Şiirinde Kızılma, *Littera Turca Journal of Turkish Language and Literature*, 3(4), 197-218.
- Tanpınar, A. H. (2001). *19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi*. İstanbul: Çağlayan Kitabevi.
- Tanrıbuyurdu, G. (2006). *Eşref Paşa Dîvânı* (İnceleme, transkripsiyonlu metin, nesre çeviri). (Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli: Kocaeli Üniversitesi.
- Tarlan, A. N. (2000). *Ahmet Paşa Divanı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Tarlan, A. N. (1950). *Fuzûlî'nin Farsça Divanı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.
- Tatçı, M. (2008a). *Yûnus Emre Dîvânı Tenkidli Metin*. İstanbul: H Yayınları.

- Tatçı, M. (2008b). *Yûnus Emre Dîvânı İnceleme*. İstanbul: H Yayınları.
- Tatçı, M. (1991). *Âşık Yûnus ve diğer Yûnusların Şiirleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Terzibaşı, A. (1968). *Kerkük Şairleri*. C.II. Kerkük.
- Timurtaş, F. K. (1990). *Mevlid (Vesiletü'n-Necât)*. İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1972). *Yunus Emre Divanı*. İstanbul: Tercüman Kitapçılık.
- Tuçcu, E. (2022). Son Asır Türk Şairlerinde Sürgün Anlatıları. *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, (37), 337-350.
- Tuğluk, H. İ. (2020). Tâib, Osmanzâde Ahmed. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri (2022). *Güncel Türkçe Sözlük*. <https://sozluk.gov.tr>
- Türkyılmaz, A. vd. (1998). *Doğu ve Güneydoğu Anadolu'dan Terör Nedeniyle Göç Eden Ailelerin Sorunları*. Ankara: Başbakanlık Aile Araştırma Kurumu.
- Uğur, A. ve Çuhadar, M. (1990). *Celâlzâde Mustafa Selimnâme*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Uluslararası Göç Örgütü (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*. http://www.goc.gov.tr/files/files/goc_terimleri_sozi_u.pdf

- Usluer, F. (2013). Nesîmî, Şeyh İmâdüddîn Seyyid Nesîmî. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü*. <https://teis.yesevi.edu.tr>
- Uyan, Ö. (2022). Klasik Türk Şiirinde Ölümün Göç Metaforuyla İfadesi. *Mecmua Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(14), 59.
- Uzun, M. İ. (1999). Hüseyin Raci Efendi. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C.19, 10-12). İstanbul: TDV Yayınları.
- Ünal, M. (2020). Hicretnâme Türüne Yeni Bir Örnek: Mehmed Nazif'in "Fî Hicreti'n-Nebî Aleyhisselâm" Başlıklı Mesnevisi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (21), 424-442.
- Üzgör, T. (1995). Fehîm-i Kadîm. *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Cilt 12, 295-296). İstanbul: TDV Yayınları.
- Yalçınkaya, Ş. (2007). Yol Metaforu ve Klasik Türk Edebiyatında Arayış Yolculukları. *Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, (13), 251-260.
- Yazar, İ. (2010). *Kânî Divanı*. İstanbul: Libra Yayınları.
- Yazar, İ. (2017). Divan Şiirinde Göç Eksenli Söyleyiş Kalıpları. A. Tilbe (Ed.), *Göç Konferansı 2017- Seçilmiş Bildiriler* (ss. 223-232). Londra: Translational Press.
- Yekbaş, H. (2020). *Sehi Bey Divanı*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Yenikale, A. (2012). *Sünbül-zâde Vehbî Dîvânı*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap. <https://ekitap.ktb.gov.tr>
- Yeşilbağ, S. (2018). Osmân-zâde Tâ'ib'in Arz-ı Hâl-i Mekârî Adlı Mesnevisi. *Turkish Studies*, 13 (20), 855-872.

Yılmaz, G. A. (2022). Klasik Türk Edebiyatı Şairlerinin Görev Yaptığı Şehirlere Dair Şikayetleri. *Akademik Dil ve Edebiyat Dergisi*, 6 (4), 1953-1971.

Yılmazçelik, İ. (1993). XIX Yüzyılda Diyarbakır Eyaletinde Yönetim Halk Münasebetleri. M. Ünal (hızl.), *Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan* (ss. 3381-3396). Samsun: Eser Ofset.

Zülfe, Ö. (2010). *Hecrî Kara Çelebi Muhyi'ddîn Mehmed Dîvân*. T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı e-kitap: <https://ekitap.ktb.gov.tr>

Yazarlar Hakkında

Dr. İlyas YAZAR

1971 yılında Kastamonu'nun Araç ilçesine bağlı Çavuş Köyü'nde dünyaya gelen Yazar, ilk ve ortaöğrenimini Kastamonu ve Karabük'te tamamladıktan sonra lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'nde 1993 yılında, yüksek lisans eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü'nde 1999 yılında, doktora eğitimini ise Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2006 yılında tamamlamıştır. 1993-1997 yılları arasında Batman Hasankeyf Lisesi, Kastamonu Abdurrahmanpaşa Lisesi, İzmir Konak Haydar Rüştü Öktem Lisesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yapan Yazar, hâlen Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'nde Öğretim Üyesi olarak çalışmaktadır.

Dr. Esra BEYHAN

1988 yılında Kütahya'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini burada tamamladı. Lisans öğrenimini 2011 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliğinden mezun olarak tamamlayan Beyhan, lisansüstü eğitimini Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmenliği yüksek lisans programından 2015 yılında, doktora programından 2021 yılında mezun olarak tamamladı. 2011-2013 yılları arasında İzmir'in Kiraz ilçesinde Türk Dili ve Edebiyatı öğretmeni olarak görev yaptı. 2013-2023 yılları arasında Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi'nde Araştırma Görevlisi olarak çalışan Beyhan, hâlen aynı fakültede öğretim üyesi olarak görev yapmaktadır.